

*Archiwum
po drodze...*

Dzielnice Opola w źródłach Archiwum Państwowego w Opolu
**Tom I: Czarnowąsy, Groszowice, Grudzice, Nowa Wieś Królewska,
Wójtowa Wieś i Szczepanowice**

Archiwalne źródła tożsamości, 5

Pod redakcją naukową

Mirosława Lenarta

Komitet redakcyjny

Małgorzata Iżykowska

Sławomir Marchel

Aleksandra Starczewska-Wojnar

Archiwum po drodze...

Dzielnice Opola w źródłach Archiwum Państwowego w Opolu
Tom I: Czarnowąsy, Groszowice, Grudzice, Nowa Wieś Królewska,
Wójtowa Wieś i Szczepanowice

Redakcja **Aleksandra Starczewska-Wojnar**

Archiwalne źródła tożsamości, 5

Recenzent

Prof. dr hab. Anna Pobóg-Lenartowicz

Redakcja wydawnicza

Małgorzata Iżykowska

Projekt graficzny, skład, okładka

Andrzej Sznejweis

ilustracja na okładce: Dożynki w Wójtowej Wsi w 1931 r.

[fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1/0/2.1/61/538/2]

ISBN 978-83-960315-0-1

ISBN 978-83-7126-409-2

Copyright by Archiwum Państwowe w Opolu i Instytut Śląski w Opolu

Nakład 400 egzemplarzy

Opole 2022

Spis treści

Wprowadzenie do lektury (Mirosław Lenart)	7
Aleksandra Starczewska-Wojnar, Dzielnice Opola w źródłach archiwalnych	8
Magdalena Knieja, Czarnowąsy	12
Maria Leśniowska, Groszowice	48
Maria Leśniowska, Daniela Mazur, Grudzice	74
Daniela Mazur, Nowa Wieś Królewska	104
Małgorzata Blach-Margos, Wójtowa Wieś i Szczepanowice	132
Spis ilustracji	162

Wprowadzenie do lektury

Jednym z pierwszych znaczeń, jakie przywołuje słowo *dzielnica*, jest zauważalne oddzielenie fragmentu od całości. To wyróżnienie ma dla człowieka, zamieszkującego ten dookreślony administracyjnie teren, głęboki wymiar ideowy, a często nawet symboliczny. Dzielnica jest bowiem swoistym gniazdem, poszerzeniem przestrzeni tworzonej przez rodzinę, stanowiącą najprostszą i jednocześnie najpełniejszą formę relacji międzyludzkich. Mając to na uwadze zachęcam Czytelników, którzy trzymają w ręku ten efekt pasji i kompetencji pracowników Archiwum Państwowego w Opolu, do krótkiej medytacji na temat gniazda, jako spójnego czynnika integracji.

Gniazdo jest nieodzownym jądrem wszelkiego życia, paradygmatem poetyckich obrazów domu - dzięki treściom, jakie konotuje w związku z doskonałością konstrukcji i bezpieczeństwem schronienia, wywołującym zaangażowanie w każdym z nas, którzy skądś pochodzimy lub jesteśmy związani z jakąś określoną przestrzenią. Z drugiej strony, gniazdo podkreśla brak zgodności między danymi pochodzącymi z doświadczanego świata a symboliczną reprezentacją. Ucieleśnia bowiem paradoks obrazu, który powstaje niezależnie od rzeczywistości, w opozycji do obiektywnych danych, i jako taki oferuje możliwość refleksji nad doświadczeniem przestrzeni, które może być prześledzone w odniesieniu do sensu znajdującego się w formie lub elementach jego wewnętrznej struktury. Wyobrażenie o bezpieczeństwie pochodzi w tym wypadku od niezwykle kruchego i niebezpiecznego przedmiotu, jakim jest gniazdo. Zauważenie to rodzi pytanie, w jaki sposób ta niepewna kryjówka może stać się paradygmatem każdego bezpiecznego i wygodnego schronienia? Szukając odpowiedzi dochodzimy do znaczeniowego i zarazem znaczącego odkrycia, że bezpieczeństwo nie jest dane w przedmiocie, ale znajduje się gdzie indziej, jest efektem wyłaniania się, osobliwości zjawiska, którego wykładni należy szukać w wewnętrznym doświadczeniu podmiotu. Mając to na uwadze zauważmy, że sens zamieszkiwania objawia się w strukturze pojmowania świata nie tylko w ciągu dnia, ale także w nocy, a przez to człowiek, doświadczający racjonalności naukowej oraz nieświadomych impulsów, przemawiających do niego dwadzieścia cztery godziny na dobę, oświecony przez rozum, ale obciążony marzeniami i wyobrażeniami, potrzebuje zatopić się w głębokim symbolizmie. W ten sposób, kontemplując gniazdo, docieramy do źródła pojmowania, czym jest zaufanie w świecie, doceniamy jego wartość, wykraczającą daleko poza doświadczenie znanej nam przestrzeni. Czy ptak zbudowałby swoje gniazdo, gdyby nie posiadał instynktu zaufania do świata? Jeśli zrozumiemy mechanizm, jaki rządzi zaufaniem, jeśli uczynimy z niepewnego schronienia, jakim jest gniazdo - oczywiście paradoksalnie, ale uruchamiając wyobraźnię - schronienie absolutne, wrócimy do źródeł domu onirycznego. Nasz dom, nasza dzielnica, przybrane w swoją oniryczną moc, stają się w ten sposób gniazdem świata. Wszystko, co jest tego przejawem, od projekcji pamięci, przywołanych w fotografiach, po świadectwa zapisane w dokumentach, a przede wszystkim emocje, jakie towarzyszą w pełni podmiotowemu wchodzeniu w dialog z otoczeniem, składa się na przygotowane i zaprezentowane w niniejszym tomie treści.

Życzę wszystkim odbiorcom tej publikacji głębokich przemyśleń nad sensem swojego podmiotowego zamieszkiwania, którego okrucy otoczyli troską członkowie opolskiego Zespołu, należącego do sieci Archiwów Państwowych.

Mirosław Lenart

DZIELNICE OPOŁA W ŹRÓDŁACH ARCHIWALNYCH

Aleksandra Starczewska-Wojnar

Naturalne jest, że interesuje nas to, co nam najbliższe. Poznając historię oceniamy jako najciekawsze to, co nam częściowo znane, co potrafimy powiązać z bliskimi nam miejscami lub faktami. Nauczanie regionalne niesie wyjątkowy walor poznawczy, który pozwala zrozumieć proces historyczny. „Dydaktyczne walory historii regionalnej i lokalnej są bardzo poważne. Budzi ona nie mniejsze, a często nawet większe zainteresowanie niż historia narodowa. Przez jej pryzmat łatwiej młodzieży zrozumieć pewne procesy i zjawiska ogólne, rozgrywające się w skali kraju czy nawet kontynentu [...] Wiąże ona uczuciowo młodzież z najbliższym jej środowiskiem społecznym, budując patriotyzm lokalny, mobilizuje do pracy na rzecz własnego środowiska, ułatwia zrozumienie jego potrzeb i problemów”¹.

Źródła do historii regionalnej znajdziemy w archiwach państwowych, których misją jest trwałe zachowanie świadectw przeszłości i zapewnienie powszechnego do nich dostępu². Musimy jednak zdawać sobie sprawę, że wyszukiwanie informacji w zbiorach archiwów jest umiejętnością, która wymaga wstępnej wiedzy historycznej. Do czytelni archiwalnej nie trafi każdy potencjalny czytelnik, nawet zainteresowany historią regionu. Sposobem na popularyzację wiedzy o archiwaliach jest więc przygotowywanie gotowych treści wydobytych ze zbiorów archiwalnych i prezentowanie ich w przystępnej formie. Przygotowując wystawy i prezentując źródła archiwalne w Internecie zauważyliśmy, że tematy związane z historią regionu są oczekiwane przez ludzi odwiedzających wystawy plenerowe i odbiorców obserwujących profil społecznościowy FB naszego Archiwum. Poprzez popularyzację materiałów archiwalnych wśród opolan chcieliśmy ponadto zachęcić do korzystania ze źródeł archiwalnych i przekazać wiedzę w sposób, który wzbudzi zainteresowanie odbiorcy.

Pojawił się więc pomysł na prezentację archiwaliów w formie wystaw plenerowych dotyczących historii dzielnic Opola, prezentowanych lokalnie, w dzielnicach. Ekspozycje umiejscowione przy głównych traktach pieszych dzielnicy, w okolicy przystanków, kościoła czy straży pożarnej są dostępne dla wszystkich mieszkańców. Cykl wystaw rozpoczęliśmy od dzielnicy Groszowice nieprzypadkowo - tam, przy ulicy Gorzołki, mieszczą się magazyny archiwalne. Tam też w 2021 roku udostępniłmy mieszkańcom pierwszą wystawę. Z kolei wystawa o Szczepanowicach i Zakrzowie pojawiła się na ogrodzeniu parafii w Szczepanowicach w grudniu 2021 roku. Podczas festynu św. Floriana w maju 2022 roku otwarta zostanie wystawa w Grudziecach. W przygotowaniu są otwarcia wystaw w Nowej Wsi Królewskiej i w Czarnowasach.

¹ J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993, s. 197.

² *Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030*, Warszawa 2021, s. 56.

Materiały prezentowane na planszach w plenerze są teraz dostępne w publikacji, która trafia w Państwa ręce. Jest ona pierwszym tomem cyklu książek o opolskich dzielnicach, które planujemy wydawać w kolejnych latach. Książka została podzielona na rozdziały, w których każdy opowiada historię jednej dzielnicy: Czarnowas, Groszowic, Grudziec i Nowej Wsi Królewskiej. Ostatni z rozdziałów to historia dzisiejszej dzielnicy Wójtowa Wieś-Szczepanowice, która historycznie obejmowała dwie miejscowości. Każdy z rozdziałów zawiera treści podzielone tematycznie, dotyczące różnych aspektów historii i czasów współczesnych. Chcielibyśmy, by nasza książka zachęciła do poszukiwań w archiwach, pokazała historykom małych miejscowości potencjał materiałów archiwalnych dla prowadzenia badań. Trzeba zaznaczyć, że prezentowane artykuły nie wyczerpują tematu, mogą jednak stanowić wskazówkę do tego, jak rozpocząć kwerendę w dokumentach historycznych. Bibliografia po każdym z rozdziałów prezentuje Państwu bieżący stan badań regionalnych.

Wybór pierwszych sześciu dzielnic opisanych w publikacji nie jest przypadkowy. Ich historia pokazuje kolejne etapy powiększania miasta o ościennie gminy. Nowa Wieś Królewska w części (6 ha i 867 mieszkańców) stała się terenem miasta już w 1897 roku, a w roku 1910 do miasta dołączono obszar dworski Nowej Wsi Królewskiej³. W 1919 roku, po likwidacji majątku w Szczepanowicach, miasto zakupiło 11 ha lasu w Szczepanowicach. Pozostałą część Szczepanowic włączono do Opola w 1936 roku⁴.

W latach dwudziestych XX wieku w Opolu pojawiły się plany poszerzenia granic miasta. Rozważano przyłączenie Czarnowas, Szczepanowic, Nowej Wsi Królewskiej, Kolonii Gosławickiej, Krzanowic, Wróblina, Półwsi, Wójtowej Wsi oraz Winowa⁵. Plany te nie zostały zrealizowane. Kolejna duża zmiana granic nastąpiła dopiero po II wojnie światowej. Konsekwencją reformy podziału administracyjnego wsi i powołania gromadzkich rad narodowych, które wprowadzała Ustawa z 25 września 1954 r.⁶, były zmiany granic niektórych miast w województwie opolskim. Wówczas włączono do Opola Nową Wieś Królewską wraz z Bolkową Kępą⁷. Jedenaście lat później, 1 stycznia 1965 roku, do Opola włączono Groszowice⁸. Dziesięć lat później w granice miasta weszły Grudziec - wieś należąca do gminy Tarnów Opolski. Zgodnie z rozporządzeniem z 15 października 1975 r. Grudziec dołączyły do Opola wraz z Grotowicami i Maliną⁹. Ostatnia zmiana granic miasta dotyczy Czarnowas, które przed przyłączeniem do Opola były wsią w gminie Dobrzeń Wielki. Oficjalne powiększenie Opola nastąpiło 1 stycznia 2017 r., kiedy to miasto wchłonęło 12 sołectw lub ich części z gmin: Komprachcice, Prószków, Dąbrowa oraz Dobrzeń Wielki¹⁰.

W naszej publikacji dzielnice Opola - niegdyś wsie, będące samodzielnymi gminami, poznajemy na podstawie dokumentów archiwalnych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Opolu. To niezwykle bogate materiały od XVIII wieku, poczynając od okresu pruskiego, kończąc na dokumentacji powojennej po 1945 roku. Zbiory opolskiego Archiwum nie dają nam jednak pełnych możliwości badawczych. Chcąc zbadać dzieje miejscowości z okresu habsburskiego, należy sięgnąć

³ *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka i U. Zajączkowska, Opole 2011, s. 372.

⁴ Tamże, s. 373.

⁵ Archiwum Państwowe w Opolu [dalej: APOp], sygn. 45/22/4956.

⁶ Dz. U. 1954 nr 43, poz. 191, Ustawa z dnia 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych.

⁷ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1954 nr 12, poz. 68, Zarządzenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 4 listopada 1954 r. w sprawie ogłoszenia uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 4 października 1954 r. dotyczących reformy podziału administracyjnego wsi.

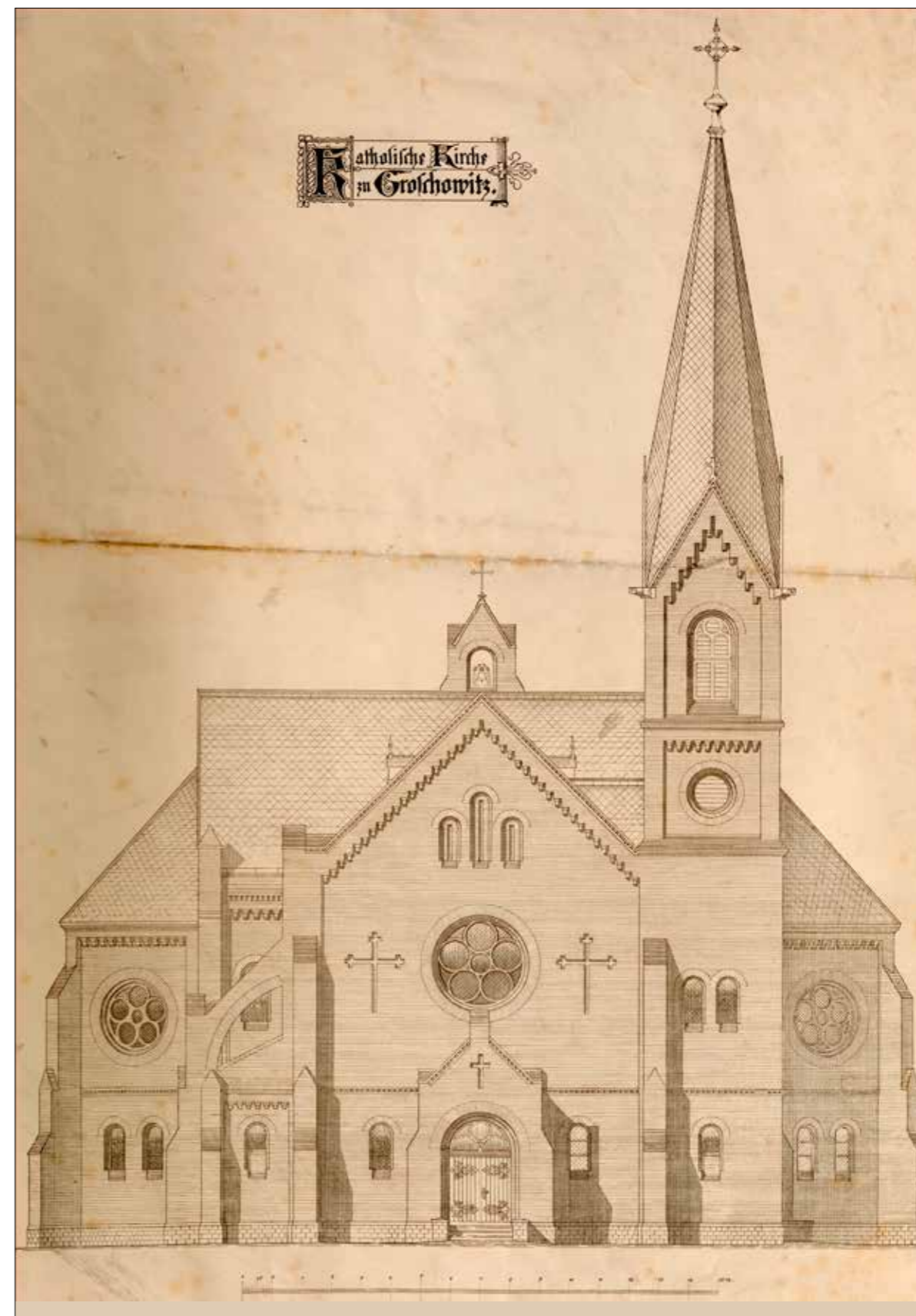
⁸ Dz. U. 1964 nr 47, poz. 320.

⁹ Dz. U. 1975 nr 35, poz. 198.

¹⁰ Dz. U. 2016, poz. 1134.

do materiałów Księstwa Opolsko-Raciborskiego, przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, co jednak nie jest tematem naszej publikacji. Uzupelniając kwerendę archiwalną, wykorzystaliśmy zbiory biblioteczne Archiwum Państwowego w Opolu, gdzie znajdujemy publikacje stanowiące od lat podstawę dla badaczy historii miejscowości. Są to między innymi opisy Śląska z XVIII i XIX wieku autorstwa Alfreda Zimmermanna i Johanna Knie¹¹. Poszukując średniowiecznych dziejów naszych dzielnic skorzystaliśmy ze śląskich źródeł wydanych drukiem. Najstarszy dokument, w którym po raz pierwszy wspomniana została nazwa Czarnowasy, to dokument księcia Kazimierza I opolskiego z 1228 r.¹² Pierwsze wzmianki o Groszowicach (Grossovicz) pojawiają się w dokumencie Zbrosława, kasztelana opolskiego, z 1236 r.¹³ Warto tu zaznaczyć, że wspomniany wystawca dokumentu, Zbrosław ze Śmicza - kasztelan opolski był uznawany za jednego z najbogatszych feudałów Górnego Śląska w XIII wieku¹⁴. Lokowanie Wójtowej Wsi nastąpiło przed 1308 r., co potwierdza dokument z 11 listopada 1308 r., w którym wieś występuje pod nazwą Fogthdorff¹⁵. Nową Wieś odnajdujemy w dokumencie księcia Bolka I z 21 marca 1313 roku, w którym książę nadał za zbawienie swej duszy opolskim franciszkanom jezioro w Nowej Wsi pod Opolem z laskiem zwanym Kępa (Campa) w zamian za m.in. cotygodniową mszę za duszę księcia¹⁶. Pierwszej wzmianki o miejscowości Grudzice dostarcza nam dokument z roku 1354, w którym pojawia się Jescho de Grutitz, kasztelan, burgrabia i starosta opolski¹⁷.

Opisując historię dzisiejszych dzielnic Opola, które długo funkcjonowały jako odrębne miejscowości, a w państwie pruskim i niemieckim jako samodzielne gminy, zaznaczamy to, co wówczas dla ich mieszkańców było najważniejsze. Zaczynamy od znaków identyfikujących wsie, czyli pieczęci gminnych. Zostały one już opublikowane wcześniej w ramach wydanej publikacji oraz na portalu internetowym, przygotowanym w Archiwum Państwowym w Opolu¹⁸. Opisujemy miejscowe parafie, budowane przez mieszkańców kościoły, cmentarze katolickie, żydowskie i choleryczne. Zwracamy uwagę na szkoły, do których uczęszczały kolejne pokolenia mieszkańców. Warto zaznaczyć tu, że szkoła w Groszowicach działała już w 1742 roku, a w Nowej Wsi Królewskiej w 1821 roku. Wybudowany w 1927 roku budynek szkoły w Groszowicach był najnowocześniejszym budynkiem szkolnym w rejencji opolskiej. Poznajemy też miejsca związane z zajęciami ludności: cementownię w Groszowicach, elektrownię w Brzeziu, nadleśnictwo w Grudzicach. Pierwsza cementownia w rejonie Opola powstała w latach pięćdziesiątych XIX wieku na terenie Nowej Wsi Królewskiej z inicjatywy przedsiębiorcy Friedricha Wilhelma Grundmanna z Katowic¹⁹. Natomiast pierwsza cementownia w Groszowicach została zbudowana w 1872 r. przez

Szkic elewacji kościoła w Groszowicach z 1886 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/19/90]

11 F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien, Dritter Band, Brieg 1784*; J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien, Breslau 1830*.

12 *Codex Diplomaticus Silesiae* [dalej CDS], t. 1, *Urkunden des Klosters Czarnowanz*, hrsg. W. Wattenbach, Breslau 1857, s. 4-6.

13 *Schlesisches Urkundenbuch. Zweiter Band 1231-1250*, hrsg. von der Historischen Kommission für Schlesien, bearb. von W. Irgang, Wien-Köln-Graz 1977, nr 120.

14 M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie-gospodarka-polityka*, Wrocław 1980, s. 84. O kasztelanie opolskim więcej w: M. Cetwiński, *Elity księstwa opolskiego za panowania Bolesława I*, „Opolski Rocznik Muzealny” Tom XX, Opole 2014, s. 11-28.

15 CDS, t. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301-1315*, red. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1892, nr 3017.

16 Tamże, nr 3340; dokument opisuje M. Cetwiński, dz. cyt., s. 26.

17 CDS, t. 1, *Urkunden des Klosters Czarnowanz*, hrsg. W. Wattenbach, Breslau 1857, s. 37.

18 A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020; www.pieczeciegminne.pl [dostęp: 01.04.2022]

19 APOp, sygn. 45/22/1924.

H. Wartenberga. Początkowo fabryka produkowała 8 500 ton cementu, a już w 1873 r. zwiększono produkcję, rozbudowując zakład²⁰. Opolski cement uważany był za jeden z najlepszych w Europie, a powstające nowe zakłady cementowe dawały zatrudnienie mieszkańcom przez długie lata. Grudzickie nadleśnictwo zatrudniało mieszkańców Grudzie do prac melioracyjnych, robót związanych z regulacją drzewostanu, przeprowadzaniem nowych nasadzeń i budową dróg leśnych. Opisane w poszczególnych dzielnicach Ochotnicze Straże Pożarne odziedziczyły swoją tradycję po pruskich stowarzyszeniach ogniowych, które powstawały od 1742 r. W powiecie opolskim dnia 5 listopada 1743 r. powołano do życia cztery stowarzyszenia, zrzeszające od 13 do 35 wsi. Nowa Wieś Królewska i Grudzie znalazły się w Stowarzyszeniu nr 2, m.in. z Gosławicami, Kępą i Turawą²¹.

Uwagę autorek przyciągnęły też sprawy mniejszości polskiej, które szczególnego znaczenia nabrały w okresie plebiscytu w 1921 roku oraz piętnastu lat ochrony mniejszości polskiej na niemieckim Śląsku, wprowadzonej na postawie Konwencji Genewskiej. Dokumentacja stowarzyszeń jest dobrze zachowana, ponieważ władze niemieckie inwigilowały i dokumentowały działalność polskich związków. Poznajemy więc działające w dzielnicach polskie organizacje: Towarzystwo Młodzieży Polsko-Katolickiej, towarzystwo śpiewacze „Jutrzenka”, Związek Śpiewaczy „Gwiazda”, odwiedzamy świetlicę „Tovoli”, Polski Klub Sportowy „Bolko”, bibliotekę polską i koła Towarzystwa Polek, spotykamy polskich działaczy, m.in. Jana Adamka, Franciszka Buhla, Tomasza Labuzgę, Piotra Linkerta, Stefanię Momodt i Małgorzatę Zielonkowską.

W opowieści o miejscowościach znalazło się też miejsce na przedstawienie wybranych mieszkańców. Tutaj wybór treści również nie jest przypadkowy. Prezentujemy nie tylko sylwetki historyczne, ale i współczesnych bohaterów naszej historii. Z Groszowicami związany był Ferdinand von Prondzyński - dyrektor Zakładów Cementu Portlandzkiego i jego syn Alfred, a także Leon Kowohl, Heinrich Moecke, Wiktor Gorzołka, ksiądz Franciszek Rudzki. W Wójtowej Wsi odwiedzamy Józefa i Wojciecha Poliwodów, a także księdza prałata Zygmunta Lubienieckiego, „orędownika bezdomnych i opiekuna najstarszych” oraz miłośnika sportu. W Grudzie poznajemy historię zmarłego 1 września 2020 roku mistrza świata w żużlu Jerzego Szczakiela i perkusistę zespołu TSA, Marka Kapłona, dla którego Czarnowąsą stały się wymarzonym miejscem zamieszkania.

W publikacji znajdziemy ponadto informacje o ciekawych miejscach w każdej dzielnicy i znanych tylko rdzennym mieszkańcom toponimach. Nasi czytelnicy dowiedzą się m.in., gdzie znajdował się popularny niegdyś „Egipt”. W Nowej Wsi Królewskiej i Grudzie opisujemy miejsca o dużej wartości przyrodniczej, zachęcamy do odwiedzenia ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych, w Groszowicach zapraszamy nad Odrę, a w Czarnowasach nad Małą Panew. W krajobraz dzielnic wpisują się także przydrożne krzyże i kapliczki. Powstawały one nie tylko w celach wotywnych, ale i dla upamiętnienia różnych wydarzeń. Zarówno w Nowej Wsi Królewskiej, jak i w Czarnowasach znajdziemy ponadto informacje o wykopaliskach archeologicznych.

Nie zapominamy też o obiektach sportowych: strzelnicach, stadionach i boiskach. Ciekawym, a mało znanym i nieistniejącym już dziś obiektem był nowoczesny stadion w Groszowicach nad Odrą, wybudowany w 1935 roku, oraz powstałe rok później naprzeciwko stadionu kąpielisko z plażą. Należy pamiętać, że ma w książce również Zakład Opiekuńczo-Leczniczy prowadzony przez siostry franciszkanki w Szczepanowicach, Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi w Czarnowasach oraz Izba Porodowa w Czarnowasach, w której na świat przyszło wielu opolan.

Założeniem publikacji było przedstawienie historii dzielnic Opola poprzez źródła archiwalne przechowywane w opolskim archiwum. Stąd też zawiera ona wiele skanów materiałów archiwalnych, będą-

cych niejako „powieścią minionych lat”, a nawet wieków. Podane w ich opisach sygnatury archiwalne pomogą Państwu dotrzeć do właściwych zasobów Archiwum Państwowego w Opolu. Mamy nadzieję, że lektura książki o dzielnicach Opola będzie inspiracją do wizyty w czytelni naszego Archiwum.

Na końcu chciałabym złożyć serdeczne podziękowania autorkom rozdziałów: dr Małgorzacie Blach-Margos, Magdalenie Kniei, Marii Leśniowskiej i Danieli Mazur, które wydobyły dla Państwa najciekawsze archiwalia i pokazały, jaki drzemie w nich potencjał badawczy i poznawczy.

²⁰ J. Gallus, *Zementwerke Bolko, Kreis Oppeln*, „Oppelner Heimat Kalender“ 1932, s. 73.

²¹ APOp, sygn. 45/2/1143.

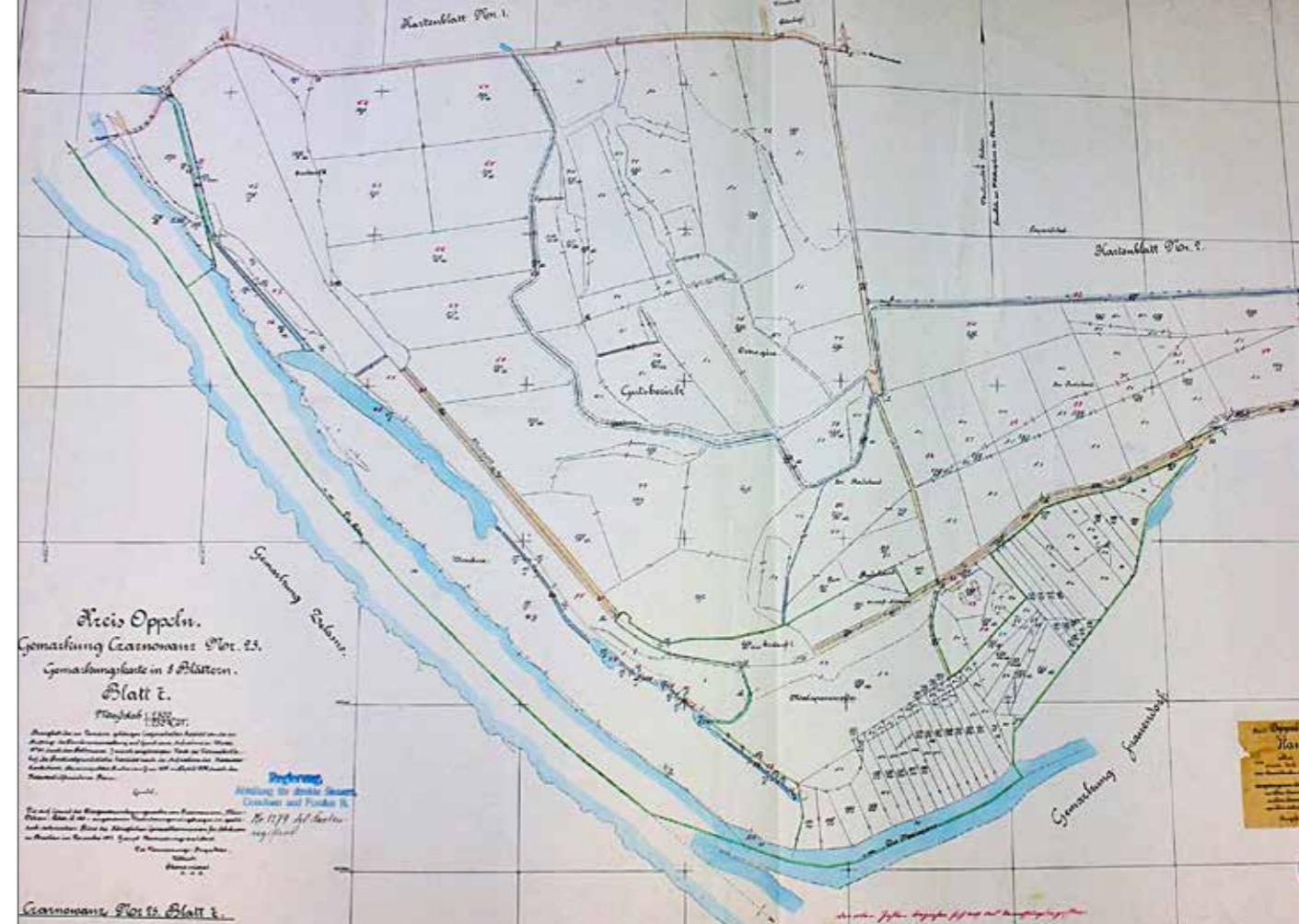
CZARNOWĄSY

Magdalena Knieja

Położenie i historia

Czarnowąsy¹ usytuowane są w północnej części Opola, między Wróblinem a Borkami. Leżą w Pradolinie Wrocławskiej, nad rzeką Małą Panwią². Od 1 stycznia 2017 r. stanowią jedną z dzielnic stolicy województwa³. Liczbę mieszkańców Czarnowas szacuje się obecnie na 3281 osób⁴.

Najstarszy dokument, w którym po raz pierwszy wspomniana została miejscowość Czarnowąsy, pochodzi z 1228 r., wydał go książę Kazimierz I opolski. Ważność dokumentu nadającego przywilej zakładania nowych osad klasztorowi norbertanek z Rybnika potwierdził Henryk Brodaty w 1234 r.⁵ Sama nazwa „Czarnowąsy” wywodzi się najprawdopodobniej od nazwy osobowej Czarnowąs (ew. Białowąs) z 1136 r. Na przestrzeni lat nazwa miejscowości występowała w różnych wersjach zapisu: *Bosidom*⁶, *Charnowz* (1228 r.), *Cirnivus* i *Carnovus* (1234 r.), następnie *monasterie de Charnowan*z (1284 r.), *Czarnowas* (1290 r.), *Cernovans* (1293 r.)⁷, *Czarnowąż* i *Czarnowężę* (1612)⁸, a także *Czarnowan*z (1765)⁹.

Rysunek odręczny wsi Czarnowąsy według map katastralnych

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/487]

Pieczęć Czarnowąs z 1833 r. przedstawiająca św. Norberta

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/413]

Pieczęć Czarnowąs z 1911 r. przedstawiająca św. Norberta

[Starczevska-Wojnar A., *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020, s. 397]

- 1 Przedstawione w niniejszej pracy wyniki badań opierają się przede wszystkim na zasobie archiwalnym i bibliotecznym Archiwum Państwowego w Opolu. Chcąc przeprowadzić badania dotyczące okresu księstwa opolsko-raciborskiego, należy przeprowadzić kwerendę w materiałach Archiwum Państwowego we Wrocławiu.
- 2 U. Szachowicz, I. Niedźwiecka-Filipiak, *Wybrane zagadnienia przemian funkcjonalnych i przestrzennych gmin podmiejskich na przykładzie gminy Dobrzeń Wielki*, „Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie” 2007, nr 7, z. 2b (21), s. 187.
- 3 Dz. U. 2016, poz. 1134, par. 1, pkt. 2.
- 4 Główny Urząd Statystyczny, *Ludność w miejscowościach statystycznych według ekonomicznych grup wieku. Stan w dniu 31.03.2011 r.*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-w-miejscowosciach-statystycznych-wedlug-ekonomicznych-grup-wieku-stand-w-dniu-31-03-2011-r-21,1.html> [dostęp: 07.04.2022 r.]
- 5 CDS, t. 1, cz. 4-5, *Urkunden des Klosters Czarnowan. Erster Band*, Hrsg. von Dr. W. Wattenbach, Breslau 1857, s. 3-6.
- 6 H. Borek, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988, s. 206.
- 7 J. Baron, J. Madeja, *Powiat opolski. Szkice monograficzne*, Opole 1969, s. 335.
- 8 H. Borek, *Górny Śląsk w świetle...*, dz. cyt., s. 206.
- 9 *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 r.*, opr. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 56.

Z kolei w alfabetyczno-statystycznym spisie miejscowości Johanna Georga Knie z 1845 r. możemy spotkać się z nazwami: Czarnowanz, Czarnowasy, Schwarzbart, Crzynowans¹⁰. W 1936 r. władza administracyjna III Rzeszy zmieniła historyczną nazwę Czarnowanz na Klosterbrück¹¹.

Informacje o Czarnowasach w XVIII wieku możemy zaczerpnąć z akt podatkowych. Pierwszym z dostępnych rejestrów podatkowych jest Kataster Karoliński, przygotowany na polecenie cesarza Karola VI na Śląsku w latach 1722-1726. Kataster zawierał spis poddanych z informacjami dotyczącymi ich sytuacji gospodarczej i posiadanych nieruchomości¹². Tomy Katastru Karolińskiego, znajdujące się w zasobach Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz Archiwum Krajowym w Opawie (Zemský Archiv v Opavě), stanowią obecnie ważne źródło historyczne opisujące stosunki gospodarcze, społeczne i rodzinne panujące na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej¹³. Każda z wsi opisywana była na odrębnym arkuszu, który poświadczany był podpisami reprezentantów samorządu wiejskiego oraz opatrzony pieczęcią. Tam też odnajdujemy pieczęć Czarnowas pod dokumentem z 1725 r. Przedstawia ona biskupa (św. Norberta) w stroju pontyfikalnym z pastorałem w ręku oraz kielichem¹⁴. Wizerunek na pieczęci został utrzymany również na nowych pieczęciach wsi, wykonanych w okresie pruskim¹⁵ (patrz pieczęć nr 1133)¹⁶.

Kolejne źródło podatkowe to wydane drukiem *Tabele podatku gruntowego i ludności śląskiej z około 1765 r.* Dowiadujemy się z nich o statusie materialnym i prawnym, wykonywanych zawodach czy liczbie osób objętych podatkami, a także o właścicielach majątków ziemskich. I tak możemy przeczytać, że w latach 1763-1764 w Czarnowasach znajdowało się: 12 osób o statusie ludzi wolnych (tzw. oczynszowanych), 14 rzemieślników, 10 rolników, 11 zagrodników, 13 chałupników i komorników. Właścicielem wsi było w tym czasie zgromadzenie sióstr norbertanek, a wartość katastralna wszystkich dóbr wynosiła 9587 talarów¹⁷.

Natomiast historyk Alfred Zimmermann w swoim monumentalnym dziele *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band, Brieg* [Brzeg] podaje, że w 1784 r. w miejscowości znajdowały się m.in.: folwark, dwa kościoły, szkoła i osiemnaście gospodarstw rolnych. W 1830 r. odnotowano dodatkowo browar i gorzelnię, dwa młyny i tartak¹⁸.

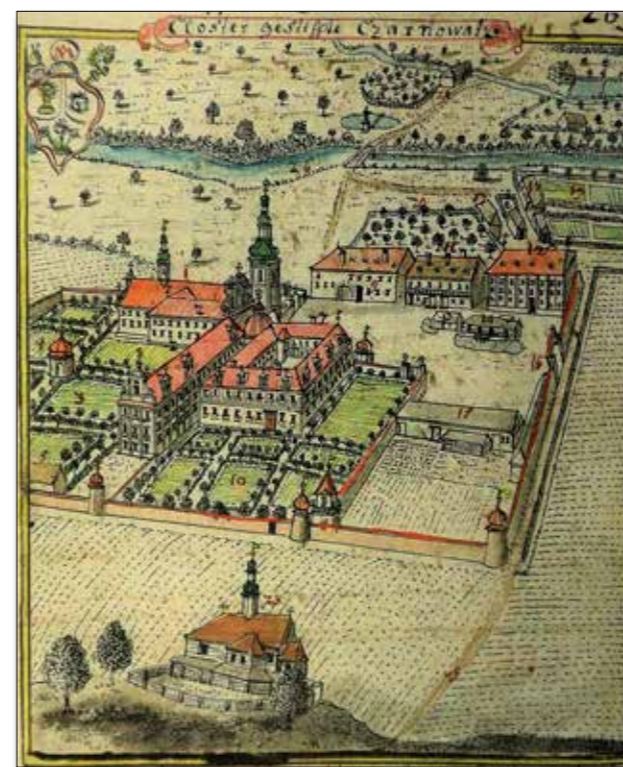
Czarnowasy do 1810 r. należały do klasztoru norbertanek, a następnie w wyniku sekularyzacji dóbr opactwa stały się własnością państwa pruskiego.

W dniu 15 maja 1874 r. na podstawie ordynacji powiatowej *Kreisordnung für die Provinzen Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen* zostały powołane urzędy obwodowe. W Czarnowasach powstał Urząd Obwodowy nr 18, a w jego skład początkowo wchodziły gminy wiejskie: Borki,

Ortsname, heutige Form: <i>Czarnowasy</i> Klosterbrück Kr. Op.		
Schreibweise des Ortsnamens:	Quelle:	Bemerkungen:
1228 1336 Schulz Barthco de	Cot. Dipl. T. J. 35.	
1381 Schulze Jesco de Czynowans	Cot. Dipl. T. J. 40. " " T. J. 132 " " T. J. 144.	
1488 1534	Urbar. 51a.	
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> Archiwum Państw. w Katowicach sygn. <i>EP-525/</i> Nr <i>1-51</i> </div>		<i>589</i>
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OPOLU Zespół <i>Amt für die Landeskunde 51</i>		
Sygnatura <i>589</i>		

Karta Urzędu do spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa, ukazująca utrwalone w źródłach historycznych zapisy nazwy miejscowości Czarnowasy

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/51/589]

Prepozytura czarnowąska z 1751 r. - rycina autorstwa Friedricha Bernharda Wernera

[F.W. Wernher, *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens, Pars I*, Breslau 1750-1800, s. 209]

¹⁰ J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845, s. 84.

¹¹ M. Choroś, Ł. Jarczak, S. Sochacka, *Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, Opole 1993, s. 118.

¹² R. Wrobel, *Der Altkreis Oberberglogau im Karolinischen Steuerkataster von 1722/26*, Görlitz 2016, s. 25.

¹³ M. Kysil, *Kataster Karoliński - nieznaną zespót do dziejów społeczno-gospodarczych w Zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Archeion”, t. 43, 2012, s. 195-199.

¹⁴ <https://pieczecieginne.pl/1772-czarnowanz-czarnowasy-iii/> [dostęp: 12.04.2022 r.].

¹⁵ Więcej o pieczęciach klasztoru premonstratensek w Czarnowasach pisał Marek L. Wójcik w rozdziale *Pieczęcie klasztoru Premonstratensek w Czarnowasach*, [w]: red. B. Czechowicz, J. Filipczak, A. Koział, *Sztuka dawnego Opola*, Opole 2018, s. 27-44.

¹⁶ <https://pieczecieginne.pl/1133-czarnowanz-czarnowasy-i/> [dostęp: 12.04.2022 r.].

¹⁷ *Tabele podatku gruntowego...*, s. 56.

¹⁸ F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band, Brieg* 1784, s. 69.

Der Regierung. Präsidium
 i. d. XI 1059
 Oppeln, den 6. Februar 1900

Lebensbeschreibung

Der Königl. Bezirksrat haben mittelst
 Allenhöfsten Gutsbesitzer vom 8. vorigen Monats
 zu Opfern die gewöhnliche gewöhnliche, daß in im Kreis
 Oppeln gelegenen Domänenbesitzungen (Gut)
 Bezirk Krzanowitz und Czarnowanz zu
 einem Domänenbesitzungen Gutbezirk unter
 dem Namen "Czarnowanz" vereinigt zu
 sein.

Der
 Die Vereinigung tritt am 1. April d. J. in
 Kraft.

Auf Antrags des vorgenannten
 Gutsbesitzers auf den Namen
 vom 10. 8. 10. Nr. 3084. i. d. G.

Auf Grund dessen werden die unter
 dem Namen Krzanowitz und Czarnowanz
 gelegenen Gutsbesitzungen mit dem Namen
 zum Namen, der die Vereinigung zu
 lassen.

Graf von Mollke.

Pismo dotyczące powołania nowego obszaru dworskiego Czarnowąsy (Czarnowanz), powstałego z połączenia Krzanowic i Czarnowąs

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/2351]

Czarnowąsy, Wróblin i Krzanowice oraz majątek dworski Czarnowąsy¹⁹. Z biegiem lat następowały pewne zmiany w przynależności poszczególnych miejscowości do tego Urzędu. Urzędy obwodowe zostały zlikwidowane w 1945 r.²⁰

Przez lata mieszkańcy Czarnowąs żyli spokojnie uprawiając ziemię, przybywało domów i uliczek. Jednakże wojenne pożogi nie oszczędzały tego miejsca, często zmieniając sąsiadów we wrogów. Po I wojnie światowej w oparciu o postanowienia traktatu wersalskiego (28 czerwca 1919 r.) zdecydowano o przeprowadzeniu na Górnym Śląsku plebiscytu, mającego wyznaczyć nowe granice polsko-niemieckie. Plebiscyt odbył się 20 marca 1921 r.²¹ W jego wyniku 779 mieszkańców Czarnowąs (67%) opowiedziało się za pozostaniem na terytorium Niemiec, a 376 (32,5%) za przynależnością do Polski. W obszarze dworskim wyniki te przedstawiały się w stosunku 58 (ok. 93,5%) do 4 (ok. 6,5%)²². Niekorzystny dla Polski przebieg granic po plebiscycie spowodował wybuch III powstania śląskiego²³. Ważne wydarzenie inicjujące rozpoczęcie powstania miało miejsce również w Czarnowąsach. W nocy z 2 na 3 maja 1921 r. przeprowadzono akcję zorganizowaną przez oddziały specjalne tzw. Wawelberczyków, polegającą na równoczesnym wysadzeniu kilku mostów kolejowych na Śląsku, w tym tego pod Czarnowąsami²⁴. Most nad Małą Panwią odbudowano i oddano uroczystie do użytkowania w 1946 r.²⁵

Po II wojnie światowej Czarnowąsy weszły w skład województwa śląsko-dąbrowskiego²⁶, zaś w 1950 r. stały się częścią nowo utworzonego województwa opolskiego²⁷.

Dnia 6 grudnia 1972 r. na podstawie uchwały nr XVIII/100/72 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu w sprawie utworzenia gmin w województwie opolskim powołano Gminę Czarnowąsy. W jej skład początkowo wchodziły sołectwa: Borki, Czarnowąsy, Gostawice, Kępa, Krzanowice, Luboszyce, Świerkle, Wróblin²⁸. Pierwszym naczelnikiem gminy został Mirosław Grela²⁹. Następne lata przynosiły niewielkie zmiany, dotyczące kolejnych miejscowości należących do gminy Czarnowąsy³⁰.

W latach 70. XX w. na terenie Czarnowąs prowadzono badania archeologiczne. Na obszarze 130 m² wykopalisk odkryto dziesięć grobów datowanych na okresy późnolateński i wczesnorzymski. Zawierały one materiały ceramiczne, a także miecz, uchwyty tarczy, noże, nożyczki, krzesiwo, części pasa oraz kilka naczyń. Odkryto również resztki palenisk wyłożonych kamieniami³¹.

Z innych faktów historycznych związanych z Czarnowąsami można wspomnieć o tym, że w 1881 r., w czasie swojej kilkumiesięcznej nauki w gimnazjum w Opolu, przyjeżdżał tu Jan Kaspro-wicz - poeta, dramaturg, krytyk literacki i tłumacz, przedstawiciel Młodej Polski.

¹⁹ „Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Oppeln” 1874, Bd. 59, St. 19, s. 159.

²⁰ <http://www.territorial.de/obschles/oppeln/klosterb.htm> [dostęp: 12.04.2022 r.].

²¹ APOp, sygn. 45/1191/291, s. 760-775.

²² APOp, sygn. 45/46/22, s. 109-112.

²³ F. Hawranek, *Polityka Centrum w kwestii górnośląskiej po I wojnie światowej*, Opole 1973 s. 10.

²⁴ A. Łydka, *Dywersja kolejowa 1921*, <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/22670?t=Dywersja-kolejowa-1921> [dostęp: 11.03.2022 r.].

²⁵ APOp, sygn. 45/2579/9604, b.p.

²⁶ Dz. U. 1946 nr 28, poz. 177, par. 3, pkt. 4.

²⁷ Dz. U. 1950 nr 28, poz. 255, art. 5, pkt. 1-2, ppkt 1-2.

²⁸ Dz. U. WRN w Opolu 1972 nr 14, poz. 167, par. 1-16.

²⁹ APOp, sygn. 45/1232/1, s. 51.

³⁰ Dz. U. WRN w Opolu 1974 nr 10, poz. 108, par. 3, pkt. 1.

³¹ K. Spychała, K. Macewicz, *Badania wykopaliskowe i sondażowe*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, nr 3, s. 31.

Celem jego odwiedzin była gospoda „Pod Arendą”, zanim z niewiadomych przyczyn została rozebrana. Na pamiątkę tych wydarzeń poeta nazwał później swoją willę w Zakopanem „Harenda”³².

Klasztor i DPS w Czarnowasach

Spółeczności lokalne zawsze koncentrują się wokół obiektów najważniejszych w codzienności, będących centrum życia religijnego i kulturalnego. Niemal każda miejscowość posiada zwykle kościół, cmentarz, w dalszej kolejności szkoły, świetlice i przedszkola. Nie inaczej było w Czarnowasach - jedną z pierwszych budowli, wyróżniających się na tle dawnego pejzażu, był klasztor premonstratenski (norbertanek), który w 1228 r. został przeniesiony z Rybnika do Czarnowas. Aktu tego dokonał książę Kazimierz I. Klasztor był podporządkowany opactwu w Premontre, mieszkali w nim wspólnie bracia i siostry³³. W połowie XIII w. norbertanki prowadziły działalność kolonizacyjną w rejonie czeskiego Prudnika, natomiast przed 1271 r. lokowały miasto Skorogoszcz³⁴. Warto w tym miejscu dodać, że klasztory należące do księstwa opolsko-raciborskiego, również ten w Czarnowasach, cieszyły się wówczas całkowitym immunitetem ekonomicznym niemal od momentu fundacji w 1228 r.³⁵

Opactwo początkowo przyjęło nazwę „Boży Dom”³⁶, w następnych latach pojawiały się kolejne nazwy: „Dom i Zgromadzenie Błogostawionej Dziewicy” oraz „Klasztor św. Marii na Wodzie”. Zawiorowania związane z przybyciem wrogich wojsk szwedzkich doprowadziły do zniszczenia gotyckiego kościoła i klasztoru w wyniku pożaru, który miał miejsce w 1643 r. W 1682 r. klasztor odbudowano w stylu barokowym i w tym kształcie znamy go do dziś. Budowniczym był Jan Franciszek Fröhlich z Opawy. Klasztor nazywano wówczas „Domem Zakonnicy” (niem. Nonnen Haus). W kolejnych latach wybudowano tzw. Prądaturę³⁷.

W tym miejscu należy przywołać postać jednego z najwybitniejszych prepozytów zawiadujących opactwem czarnowaszkim w latach 1739-1777 - ojca Eustachego Huffnagela. Był to człowiek uczony, profesor prawa kanonicznego, rozkochany w nauce i księgach. Za jego panowania klasztorna biblioteka wzbogaciła się o wiele cennych woluminów, osiągając ostatecznie ok. 11 tys. pozycji książkowych³⁸. W wyniku edyktu sekularyzacyjnego wydanego 30 października 1810 r. przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III nastąpiło przejęcie przez skarb państwa majątków (w tym dóbr naukowych) należących do wszystkich klasztorów położonych na Śląsku Pruskim³⁹. Około 6 tys. woluminów z biblioteki norbertanek z Czarnowas komisarz Gustaw Gottlieb Büsching przekazał utworzonej w 1815 r. Królewskiej Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (niem. Königliche und Universitäts

Gospoda „Pod Arendą”

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kaluża” w Czarnowasach]

Wykopalka w Czarnowasach - naczynia sfotografowane w miejscu ich odkrycia, 1975 r.

[fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/355]

³² A. Maniak, *Z Kasprowiczem w Czarnowasach*, „Głosy znad Odry” 1955, nr 114, nlb.

³³ W. Dominiak, *Klasztory w polityce gospodarczej Władysława I opolskiego*, [w:] red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 199.

³⁴ S. Pierzchałanka-Jeskowa, *Dzieje Klasztoru w Czarnowasie na Śląsku w wiekach średnich*, Poznań 1929, s. 17.

³⁵ A. Pobóg-Lenartowicz, W. Dominiak, *Rozwój akcji osadniczej w księstwie opolsko-raciborskim w I połowie XIII w.*, [w:] (red.) A. Pobóg-Lenartowicz, *Sacra Silentii provincia. 800 lat dziedzicznego księstwa opolskiego (1202-2002)*, Opole 2003, s. 150.

³⁶ S. Pierzchałanka-Jeskowa, *Dzieje...*, s. 17.

³⁷ *Dom Pomocy Społecznej w Czarnowasach, dawny barokowy klasztor ponorbertański. Krótki rys historyczny*, Opole [199-?, broszura, nlb.].

³⁸ P. Stefaniak, *Opowieść o Domu Bożym*, Opole-Czarnowasy 2017, s. 53.

³⁹ B. Marcisz-Czapla, *Aspekty badawcze tłoków pieczętnych z sekularyzowanych klasztorów śląskich w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2018, nr 2, s. 6.

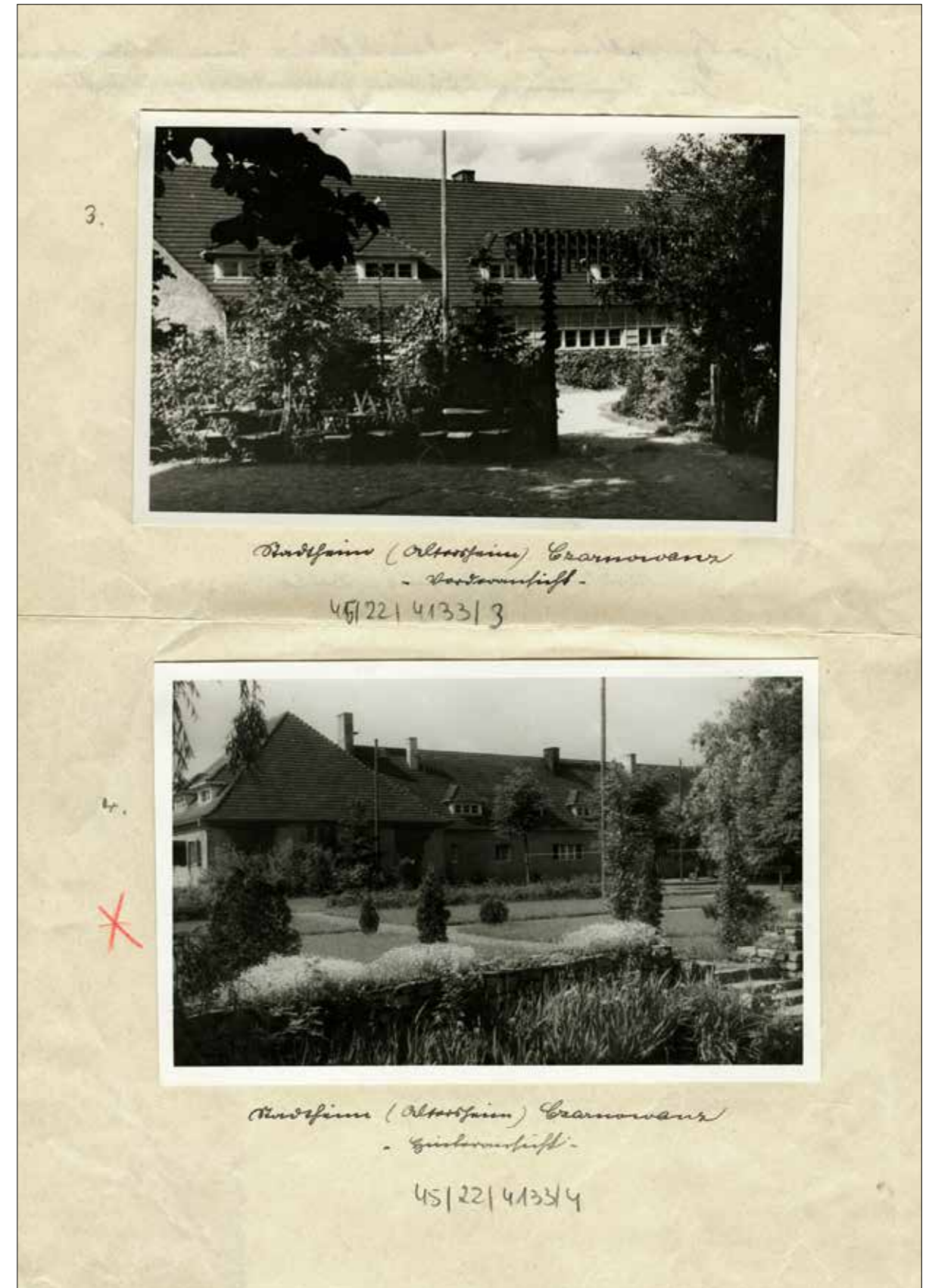
Kościół pw. Bożego Ciała i św. Norberta w Czarnowasach, 1933 r.

[fot. autor nieznan, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/8/0/49/567]

Kartka pocztowa przedstawiająca zamek, sierociniec i willę „Gabriel” w Czarnowasach, 1907 r.

[Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu]

Dom Opieki w Czarnowasach, lata 1900-1945

[fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4133]

Bibliothek)⁴⁰, duża część księgozbioru trafiła do Gimnazjum Królewskiego w Opolu, a następnie Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, reszta uległa zniszczeniu⁴¹.

Po sekularyzacji⁴² w 1810 r. budynki klasztorne zaczęto wykorzystywać jako szpital, jednakże pomieszczenia gospodarcze oraz mieszkania pozostawały niezamieszkane i zaniedbane⁴³.

W latach 1870-1875 kształceniem i wychowywaniem dziewcząt zajmowały się siostry Magdalenki od Pokuty, które w tym czasie osiedliły się w kompleksie klasztornym w Czarnowasach. Zakonnice sprawowały również opiekę nad chorymi⁴⁴.

Przełomowy dla klasztoru okazał się rok 1883, kiedy to założono tutaj Zakład Opiekuńczy dla sierot pod wezwaniem św. Henryka, czyli fundację henrykowską (niem. Heinrichstift)⁴⁵. Rozpoczęła się wówczas odnowa obiektu, która z przerwami trwała aż do 1928 r.

W 1902 r. opiekę nad Zakładem przejęło Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi. Zakonnice sprawowały pieczę nad chorymi, niemowlętami, a także sierotami. Ważną częścią pracy zakonnicy była również działalność oświatowa. Lata wojenne oszczędziły klasztor, jednak w styczniu 1945 r. cofające się wojska niemieckie wywiozły siostry wraz z dziećmi w głąb Niemiec. W tym samym miesiącu do Czarnowas wkroczyły wojska radzieckie. Po II wojnie światowej w budynkach klasztornych prowadzono kolejno: szpital, tzw. dzieciniec, przedszkole i wreszcie dom dziecka.

W 1956 r. dom dziecka został przekształcony w Zakład Specjalny dla Dzieci „Caritas”, który potem zmienił nazwę na Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci „Caritas”⁴⁶. W 1990 r. do zarządu Zakładu powróciły siostry św. Jadwigi⁴⁷.

Obecnie jest to miejsce, w którym przebywa grupa prawie 120 niepełnosprawnych dziewcząt. Podopieczne Domu Pomocy Społecznej w Czarnowasach objęte są opieką lekarsko-pielęgniarską. Dostępna jest także pomoc zespołu opiekuńczo-terapeutycznego i pomoc psychologiczna. Ponadto prowadzona jest rehabilitacja ruchowa, fizjoterapia, hydroterapia, kinezyterapia, terapia zajęciowa, hipoterapia, arteterapia i muzykoterapia⁴⁸. Przy ośrodku działa m.in. zespół artystyczno-taneczny „Biedronki”, który obchodzi właśnie 30-lecie istnienia⁴⁹.

Parafia Bożego Ciała i św. Norberta w Czarnowasach

Do Parafii pw. Bożego Ciała i Świętego Norberta w Czarnowasach należą: kościół parafialny św. Norberta, kościół św. Anny, a także kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Panny Maryi w Świerklach.

⁴⁰ A. Sutowicz, *Dorobek rękopiśmienny śląskich klasztorów żeńskich (XIII-XVIII w.)*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2008, nr 2, s. 165.

⁴¹ P. Stefaniak, *Opowieść...*, s. 36.

⁴² Więcej na temat sekularyzacji klasztoru w Czarnowasach możemy przeczytać w artykule A. Pobóg-Lenartowicz, *Sekularyzacja klasztoru norbertanek w Czarnowasach*, [w]: red. F. Wolnik, *Sekularyzacja dóbr kościelnych na G. Śląsku w 1810 r.*, Opole 2011, s. 111-120.

⁴³ *Dom Pomocy Społecznej...*, dz. cyt., nlb.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ APOp, sygn. 45/1191/208, s. 1.

⁴⁶ Szerzej o siostrach zakonnych z XIX i XX wieku w Czarnowasach pisał w swojej publikacji K. Dola, *Dzieje kościoła na Śląsku*, Opole 1996.

⁴⁷ *Dom Pomocy Społecznej...*, dz. cyt., nlb.

⁴⁸ R. Rippel, *Śladem historii. Losy klasztoru w Czarnowasach*, <http://www.czarnowasydps.pl/troche-historii/sladem-historii-losy-klasztoru-w-czarnowasach/> [dostęp: 11.03.2022 r.].

⁴⁹ Relacja ustna Dyrektora Domu Pomocy Społecznej w Czarnowasach, s. Anny Ślęzak, 09.03.2022.

Kościół św. Anny tuż przed pożarem

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/159]

Spalony kościół św. Anny w Czarnowasach, 2005 r.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]

Kościół pw. Bożego Ciała i św. Norberta przy klasztorze w Czarnowasach, stan obecny

[fot. Magdalena Knieja]

Patronami czarnowąskiej wspólnoty są: Boże Ciało i św. Norbert - założyciel białych Panien i białych Ojców Norbertanów w Premontre we Francji⁵⁰. Dzieje kościoła parafialnego wiążą się nierozdzielnie z dziejami klasztoru znajdującego się w Czarnowasach. Kompleks klasztorny wraz z kościołem został zbudowany najprawdopodobniej w połowie XIII wieku. W tym czasie klasztor pełnił również funkcje duszpasterskie. W XVII w. został spalony w wyniku najazdu wojsk szwedzkich. Styl barokowy klasztoru i kościoła, z jakim mamy do czynienia obecnie, zaczęto nadawać mu wraz z trwającą przez lata odbudową, zapoczątkowaną w 1653 r. Ostatecznie prace budowlane zakończono po 1777 r.⁵¹

Wracając do historii czarnowąskiego klasztoru i kościoła norbertanek należy wspomnieć, że w podziemiach świątyni najprawdopodobniej pochowani są jej fundatorzy - Kazimierz I opolski i jego żona Wiola (jej pochówek w tym miejscu potwierdził Jan Długosz)⁵².

Kościół św. Anny, znajdujący się obecnie przy ul. Króla Jana III Sobieskiego w Opolu-Czarnowasach, w jego pierwotnym kształcie wybudowano w latach 1684-1688 z inicjatywy prepozyta klasztoru premonstratensów w Czarnowasach - Balthasara De Gerberta von Hornana. Dokonał tego cieśla Christoph Mlensky (Krzysztof Mleński) z Poręby.

Świątynia prawdopodobnie stanęła na zgliszczach starej świątyni, zniszczonej w czasie wojny trzydziestoletniej. Kościół odnawiano w latach 1772, 1901, 1930 i 1958⁵³.

Drewniany kościół filialny jest rekonstrukcją oryginalnej budowli, która doszczętnie spłonęła 19 sierpnia 2005 r. Śledztwo wykazało, że przyczyną było podpalenie, lecz sprawcy nie odnaleziono. Świątynię zrekonstruowano niemal w identycznym kształcie, jak przed pożarem. Uroczystej konsekracji dokonał w dniu 19 sierpnia 2007 r. ówczesny ordynariusz opolski, ks. arcybiskup Alfons Nossol. Nowy ołtarz główny stylizowany jest na okres baroku. Polichromia także nawiązuje do tej sprzed pożaru. Ponieważ poza figurą św. Anny, która stanowi obecnie zasadniczą część ołtarza głównego, niewiele zostało z dawnego wyposażenia, wewnątrz kościoła nie posiada aktualnie cech zabytkowych. Z pogorzelska wydobyto ponadto figurę św. Barbary i ona również po konserwacji wróciła do nowo wybudowanego obiektu. Nie zachowały się niestety dawne tablice Drogi Krzyżowej pochodzące z XVIII wieku, a w miejsce spalonych ołtarzy bocznych pojawiły się dwa nowe - poświęcone papieżowi Janowi Pawłowi II i Miłosierdziu Bożemu⁵⁴.

Przy kościele św. Anny znajduje się cmentarz parafialny, który przez lata był rozbudowywany. Plan wykonanej rozbudowy pochodzi z 6 stycznia 1929 r.⁵⁵ Następna miała miejsce w 1934, a kolejna w 1983 r. Pięć lat później z okazji jubileuszu 300-lecia kościoła św. Anny wzniesiono jubileuszową kaplicę poświęconą Zmartwychwstałemu Chrystusowi. Na wprost bramy wejściowej cmentarza znajduje się zbudowany w latach 1948-1949 dom pogrzebowy. W jego wnętrzu mieści się kaplica z zapleczem sanitarnym⁵⁶. Cmentarz parafialny wraz z kościołem św. Anny jest pierwszym punktem na mapie Czarnowas, który warto odwiedzić, spacerując ulicami tej pięknej dzielnicy Opola.

Pierwszym diecezjalnym proboszczem Parafii Bożego Ciała i św. Norberta w Czarnowasach został norbertanin ojciec Karol Rinke (1811-1819). Nastąpiło to po likwidacji przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III czarnowąskiej prepozytury, pełniącej przez prawie 582 lata także posługę duszpasterską.

⁵⁰ P. Stefaniak, *Opowieść...*, s. 15.

⁵¹ <http://www.czarnowasy.opole.opoka.org.pl/o-nas/sw-norberta/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁵² A. Pobóg-Lenartowicz, *Energiczne, władcze, pobożne. Książniczek i książnych portret (prawie) własny*, Opole 2016, s. 108.

⁵³ <http://www.czarnowasy.opole.opoka.org.pl/o-nas/sw-norberta/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ APOp, sygn. 45/1191/949, s. 23.

⁵⁶ <http://www.czarnowasy.opole.opoka.org.pl/o-nas/sw-anny/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

Kolejnymi proboszczami byli: ojciec Michał Kozubek (niem. Michael Kossubeck), (1811-1830), ojciec Walenty Filip Sobel (1830-1849) i ks. Benedykt Suchan (1850-1872)⁵⁷. Na kartach lokalnej historii zapisali się ponadto ks. Augustyn Świętek (1872-1894), ks. Mieczysław von Łukowicz (Mieczyslaus von Lukowitz) (1894-1931)⁵⁸, ks. Alfons Wawrzynek i ks. August Clement (1931-1932)⁵⁹.

Następnie - w atmosferze buntu miejscowej ludności - proboszczem 26 kwietnia 1932 r. został ks. Henryk Mainka. Początkowo nowy proboszcz nie był akceptowany, parafianie przyzwyczajeni byli bowiem do konserwatywnej linii ks. Łukowicza i do tego, że nie ulegał społeczno-politycznym zmianom zachodzącym na Śląsku⁶⁰. Jednak z biegiem czasu ks. Mainka swoim opanowaniem i zaangażowaniem zjednał sobie zagniewanych parafian, którzy zaczęli tłumnie wypełniać wnętrze kościoła. Następnie przeprowadził tutejszą ludność przez trudne lata wojenne, a potem jeszcze przez wiele lat pełnił swoją posługę, aż do złożenia urzędu w 1975 r. Kolejnymi włodarzami parafii czarnowąskiej byli: ks. Czesław Kwiatkowski (1975-1997), ks. Jan Kotodenny (1997-2000) oraz ks. Marek Wieczorek (2000-2004). Obecnie, od 19 sierpnia 2004 r., urząd proboszcza w Parafii pw. Bożego Ciała i św. Norberta sprawuje ks. Piotr Paweł Pierończyk⁶¹.

Zabytki architektury

Spacerując urokliwymi uliczkami dzielnicy Czarnowasy warto zwrócić uwagę nie tylko na znajdujące się tutaj potężne budowle sakralne, lecz również na nieco mniejsze obiekty kultu religijnego, a także pozostałości dawnych zabudowań klasztornych, które są jednocześnie prawdziwymi perełkami architektury.

Przy samej drodze wiodącej z Opola do Namysłowa, niedaleko rzeki Małej Panwi, znajduje się polichromowana kamienna figura św. Jana Nepomucena. Rzeźba pochodzi najprawdopodobniej z 1732 r.⁶² Święty przedstawiony na niej ma spokojny wyraz twarzy, a w rękach dzierży krzyż. Na tablicy przymocowanej do cokotu widnieje napis: „Święty Janie Nepomucki za nami wstawiaj się”⁶³. Druga, barokowa rzeźba św. Jana Nepomucena w Czarnowasach stoi na cmentarzu parafialnym, przy kościele św. Anny.

W Czarnowasach znajdują się ponadto: wybudowana z polecenia ks. proboszcza Piotra Pierończyka kapliczka św. Józefa, do której chętnie przybywają dzieci ze swoimi rodzicami⁶⁴, krzyż z figurą Matki Boskiej, stojący przed wejściem do kościoła św. Norberta, kapliczka „Ave Maryja”, a także niezwykle pomnik z krzyżem i figurami świętych, z mocno brzmiącą sentencją o wciąż aktualnym znaczeniu: „In hoc signo vinces - Pod tym znakiem zwyciężysz”. Na uwagę zasługuje również krzyż stojący na cmentarzu, zbudowany z osmolonych belek pochodzących ze spalonego kościoła św. Anny⁶⁵, a także zabytki architektury okołoklasztornej, w tym fragmenty barokowej fortyfikacji i stara baszta⁶⁶.

⁵⁷ P. Stefaniak, *Opowieść...*, s. 57.

⁵⁸ P. R. Scheitza, *Die Prämonstratenser im Kloster Czarnowanz (Klosterbrück)*, Oppeln 1941, s. 73.

⁵⁹ P. Stefaniak, *Opowieść...*, s. 85.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Tamże, s. 89-93.

⁶² <http://www.polskaniezwykla.pl/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁶³ APOp, sygn. 45/22/2544, s. 3.

⁶⁴ P. Stefaniak, *Opowieść...*, s. 98.

⁶⁵ Tamże, s. 96.

⁶⁶ Tamże, s. 40.

Zabytkowa baszta

[fot. Magdalena Knieja]

Pomnik poległych w czasie I wojny światowej

[fot. Magdalena Knieja]

Pozostałości fortyfikacji klasztornej

[fot. Magdalena Knieja]

Figura św. Jana Nepomucena usytuowana na cmentarzu parafialnym w Czarnowasach

[fot. Magdalena Knieja]

Makieta Elektrowni Opole, 1983 r.

[foto. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2579/4044]

Elektrownia Opole w Brzeziu oraz Izba Porodowa

Gdyby zadać pytanie mieszkańcom Czarnowas, a także przybywającym tu licznie gościom, z czym głównie kojarzy im się ta malownicza miejscowość, na pewno jedna z najczęściej udzielanych przez nich odpowiedzi dotyczyłoby Elektrowni Opole w Brzeziu, która znajduje się w bliskim sąsiedztwie obecnej dzielnicy Opola. Budowę elektrowni rozpoczęto w 1973 r., a przez kolejne lata następowały dalsze etapy inwestycji, dotyczące m.in. budowy kominów i ujęcia wody na rzece Mała Panew. Sukcesywnie uruchamiano także kolejne bloki energetyczne, których obecnie jest sześć. Elektrownia Opole w Brzeziu jest trzecią co do wielkości elektrownią węglową w Polsce⁶⁷. Jej powstanie pociągnęło za sobą dalsze inwestycje w regionie, a charakterystyczne kominy na stałe wpisały się w tujejszy krajobraz.

Oprócz elektrowni mieszkańcy Czarnowas pamiętają także o istniejącej tutaj w latach powojennych Izbie Porodowej - jednej z dwóch funkcjonujących wówczas na terenie powiatu opolskiego. Wiadomo, że w latach 60. i 70. placówka ta zatrudniała tylko jednego lekarza (w niepełnym wymiarze godzin) i trzy położne, które przez lata pomogły przyjść na świat kilku pokoleniom nowych obywateli⁶⁸. W tym miejscu warto dodać, że lekarzem pracującym w tym czasie w izbie porodowej był dr Tadeusz Kania - syn Jakuba Kani - znanego działacza narodowego z Siolkowic⁶⁹.

Największą liczbę porodów odnotowano w izbie w czasie wyżu demograficznego, który rozpoczął się w latach 70. i trwał do połowy lat osiemdziesiątych.

⁶⁷ PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Opole, *Historia*, <https://elopole.pgegiiek.pl/O-Oddziale/Historia> [dostęp: 17.03.2022 r.].

⁶⁸ APOp, sygn. 45/226/2348, s. 6.

⁶⁹ Relacja ustna prof. Anny Pobóg-Lenartowicz, 04.04.2022.

Szkoła i LZS Swornica

Poniższa tabela ilustruje zatrudnienie kadry fachowej w poszczególnych jednostkach lecznictwa zamkniętego w powiecie opolskim - rok 1969 :

Jednostka	pełnozatrudnieni				niepełnozatrudnieni			
	lek. med.	lek. dent.	lek. staż.	pers. śred.	lek. med.	lek. dent.	lek. staż.	pers. śred.
Szp. Rejonowy w Dzimku	5	-	5	28	8	-	-	-
Szpital Rejonowy w Białkowicach St.	1	-	-	8	2	-	-	1
Szpital Rejonowy w Prószkowie	2	-	-	22	4	-	-	1
Szpital Specjalist. w Kup	15	-	2	46	11	1	-	4
Szpital Reum-Rehab. w Pokoju	2	-	-	17	2	-	-	1
Szpitale:	25	-	7	121	27	1	-	7
Dom Małego Dziecka w Tarnowie Op.	-	-	-	5	1	-	-	-
Zakład Specjalny w Prószkowie	-	-	-	14	3	1	-	2
Izba Porodowa w Czarnowasach	-	-	-	3	1	-	-	-
Łącznie w leczn. zamkniętym	25	-	7	143	32	2	-	9

Tabela ilustrująca zatrudnienie kadry fachowej w jednostkach lecznictwa zamkniętego w powiecie opolskim, 1969 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/226/2348]

Budynek, w którym mieściła się Izba Porodowa w Czarnowasach, stan obecny

[fot. Magdalena Knieja]

Powstanie szkoły elementarnej w Czarnowasach datuje się na rok 1830. W tamtym czasie placówka miała charakter szkoły katolickiej i działała pod patronatem królewskim.

W 1911 r. szkoła przestała być zarządzana przez władze kościelne. Nastąpiła też jej pierwsza rozbudowa, kolejna miała miejsce w roku 1934. W latach 1912 do 1936 w szkole było 400-600 uczniów i 8 nauczycieli. Kronika szkoły, spiswana ręcznie od 1911 r., urywa się na roku 1941⁷⁰.

W 1945 r. do Czarnowas przybył Antoni Janik, aby organizować polską szkołę. Początki były trudne, gdyż 80% dzieci nie posługiwało się wówczas językiem polskim. Uczono wtedy języka polskiego, śpiewu i historii. W latach powojennych do szkoły uczęszczali także uczniowie z domu dziecka, prowadzonego przez siostry Jadwizanki. Duże zaangażowanie nauczycieli, miejscowej ludności i uczniów przynosiło coraz lepsze wyniki w kształceniu. Już w roku 1948 szkoła mogła się pochwalić wyjątkowo dużą liczbą absolwentów (ok. 20%), którzy kontynuowali naukę w szkołach średnich. Na początku lat 50. zorganizowano w szkole drużynę harcerską. W następnych latach uczniowie szkoły osiągnęli sukcesy na konkursach i olimpiadach. W 1959 r. utworzono w szkole Spółdzielnię Uczniowską. Dwa lata później rozpoczęto remont kapitalny szkoły. W 1978 roku, po wielu przeróbkach adaptacyjnych, uczniowie rozpoczęli nowy rok szkolny w dwupiętrowym budynku. Dziesięć lat później oddano do użytku salę gimnastyczną, największą w całej gminie. Zaś pod koniec lat 80. w szkole utworzono Izbę Regionalną, która istnieje do dziś⁷¹.

W 1990 r. szkoła w Czarnowasach została przejęta przez Samorząd Gminy w Dobrzeniu Wielkim. W ciągu ostatnich dwudziestu lat w szkole doszło do wielu zmian organizacyjnych. W wyniku reformy oświaty powołano do życia Publiczne Gimnazjum, które wraz z Publiczną Szkołą Podstawową połączono w Zespół Szkół w Czarnowasach. W wyniku reformy edukacji na przełomie lat 1999/2000 w klasach I-III wprowadzono nauczanie zintegrowane oraz powołano na kolejne trzy lata Publiczną Szkołę Podstawową i Publiczne Gimnazjum w Czarnowasach. Dnia 23 maja 2002 r. uchwałą Rady Gminy Dobrzeń Wielki powołano Zespół Szkół w Czarnowasach. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej uczniowie zaczęli się angażować w projekty międzynarodowe⁷².

Włączenie Czarnowas do Opola miało również wpływ na tutejszą szkołę - 1 września 2017 r. zlikwidowano Zespół Szkół, pozostawiając Publiczną Szkołę Podstawową nr 31 w Opolu. Od 2020 r. szkoła nosi również imię UNICEF-u⁷³.

Istotne wydarzenie w powojennych dziejach Czarnowas wiąże się z dniem 16 marca 1946 r. Wtedy bowiem w delegaturze Opolskiego Związku Piłki Nożnej zarejestrowano klub piłkarski Swornica Czarnowasy. Był to pierwszy zarejestrowany w Polsce Ludowy Zespół Sportowy⁷⁴. Nazwę przyjęto od rzeki płynącej obok boiska piłkarskiego⁷⁵. Należy podkreślić, że na klubie czarnowaskim wzorowały się następne kluby piłkarskie - nie tylko opolskie, jak LZS Groszmal (Groszowice) czy LZS Mechnica, lecz wszystkie inne w kraju.

⁷⁰ Publiczna Szkoła Podstawowa nr 31 im. UNICEF w Opolu, *Historia PSP 31 w Opolu*, <https://sp31.opole.pl/1008/9575/historia-pp-31-w-opolu.html> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

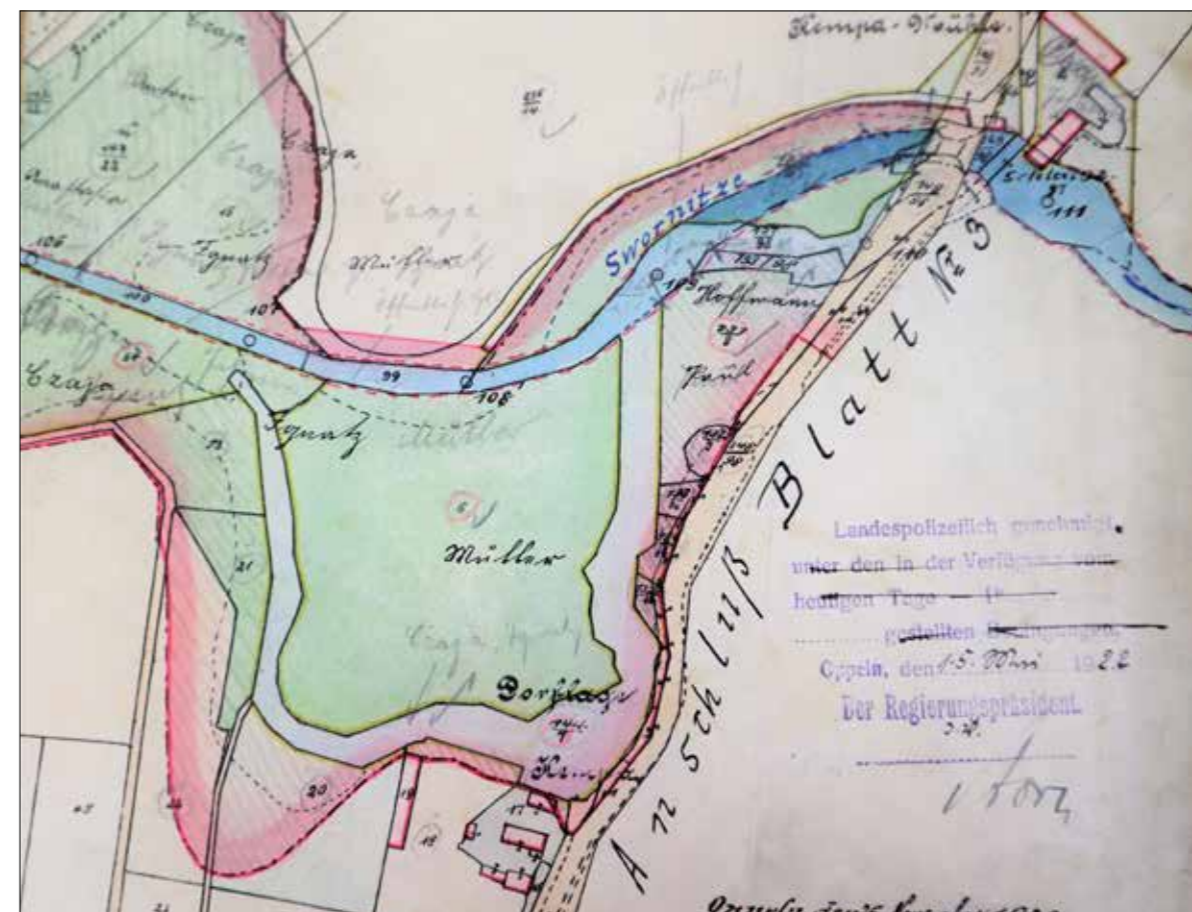
⁷⁴ APOp, sygn. 45/600/22, s. 1.

⁷⁵ APOp, sygn. 45/3201/103, b.p.

Uczniowie w szkolnych ławach, lata 1952-1955

[foto. autor nieznany, ze zbiorów prywatnych „Foto Kaluża” w Czarnowasach]

Fragment planu z zaznaczoną rzeką Swornitz, od której LZS Czarnowasy wzięły swoją nazwę

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3201/103]

Antoni Janik (1905-1985 r.) - nauczyciel, założyciel LZS Swornica w Czarnowasach

[http://www.swornica.pl/viewpage.php?page_id=2,
dostęp: 13.03.2022 r.]

Herb klubu „Swornica”

[<http://www.swornica.pl/fotki/historia/foto2v1.jpg>,
dostęp: 13.03.2022 r.]

Toteż datę 16 marca 1946 r. uznano za oficjalny czas powstania LZS-ów w Polsce⁷⁶. Informacje o LZS Swornica można przeczytać m.in. w „Almanachu Opolskiej Piłki Nożnej” autorstwa Marka Lei⁷⁷. Jednym z założycieli klubu był Antoni Janik - nauczyciel, społecznik, człowiek wielkiego serca⁷⁸. Jubileusz 75-lecia klubu uczczono tablicą pamiątkową, którą odstonili wnuk Antoniego Janika - Krzysztof Stachowski, wiceprezydent miasta Opola Przemysław Zych i wicemarszałek województwa opolskiego Zbigniew Kubalańca. Niestety, w 2021 roku rozwiązano drużynę seniorów. Na szczęście grupa blisko 100 juniorów, trenujących w klubie, nadal może rozwijać swoje piłkarskie umiejętności pod szyldem Swornicy⁷⁹.

Mniejszość polska w Niemczech

Spora liczba mieszkańców Czarnowas w latach międzywojennych utożsamiała się z narodowością polską, toteż w swoich codziennych poczynaniach wyróżniała się propolską aktywnością⁸⁰. Prężnie działano w stowarzyszeniach i kółkach, m.in. oświaty i rolniczym. Sprawy polityczno-kulturalno-społeczne brały także w swoje pracowite ręce mieszkanki Czarnowas, zakładając m.in. Towarzystwo Polek⁸¹.

Wzajemne relacje Niemców i Polaków mieszkających w Czarnowasach nie należały w tym czasie do najłatwiejszych, o czym przekonywały się stacjonujące w tej miejscowości oddziały francuskie z ramienia Międzysojusznicy Komisji Rządzącej i Plebiscytowej. Żołnierze często byli świadkami niesnasek między ludnością polską i niemiecką, tj. fizycznych zaczepek czy zakłócania spotkań stowarzyszeń polskich. Ponadto rozpowszechniano propagandowe broszury w języku polskim o nieprawdziwej treści. W kolejnych latach nasiliła się wzajemna niechęć żyjących obok siebie dotychczas we względnie spokojnym sąsiedztwie utożsamiających się z narodowością polską lub niemiecką. Wraz z wybuchem II wojny światowej musieli oni jednoznacznie opowiedzieć się po jednej z dwóch stron konfliktu.

Na uwagę zasługuje fakt dotyczący działalności mniejszości polskiej w okresie przed i w czasie II wojny światowej. W dokumentacji Tajnej Policji Państwowej w Opolu (Geheime Staats Polizei Oppeln) z lat 1933-1945 zachowały się rejestry i kilkanaście kartotek personalnych osób, które „w jakikolwiek sposób angażowały się po stronie polskiej”, pochodzących również z Czarnowas. Byli to m.in.: Gertrud Brzosa, Karl Dlugosch, Franz Fautsch, Peter Koschyk, Josef Niedworok, Marie Pietrek, Josef Slotta i inni⁸². Powody zakładania mieszkańcom Czarnowas kartotek były różne, np. wzięcie udziału w pielgrzymce do Częstochowy, ukończenie polskiego gimnazjum, członkostwo w Związku Polaków w Niemczech, polskim związku śpiewaczym czy w Banku Rolników Polskich⁸³.

⁷⁶ APOp, sygn. 45/600/22, s. 1.

⁷⁷ <https://almanach.opole.pl/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁷⁸ J. Moczko, 70-lecie LZS, <http://swierkle.pl/2235/8906/70-lecie-lzs.html> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁷⁹ W. Gumiński, *Twórca opolskiego ruchu LZS Antoni Janik doczekał się swojej tablicy przy stadionie w Opolu-Czarnowasach*, „NTO” <https://nto.pl/tworca-opolskiego-ruchu-lzs-antoni-janik-doczekal-sie-swojej-tablicy-przy-stadionie-w-opoluczarnowasach-zdjecia/ar/c2-15494882> [dostęp: 12.03.2022 r.].

⁸⁰ APOp, sygn. 45/2926/356, s. 1.

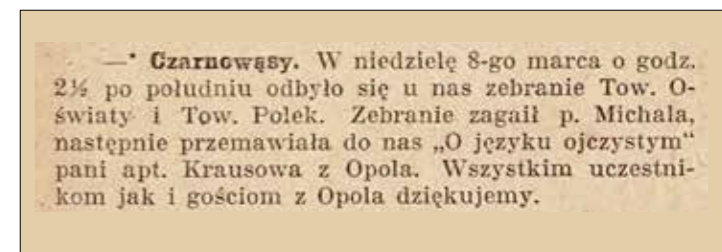
⁸¹ [Anonim], *Różne wiadomości*, „Gazeta Opolska” 1920, nr 54, s. 3.

⁸² APOp, sygn. 45/56/0.

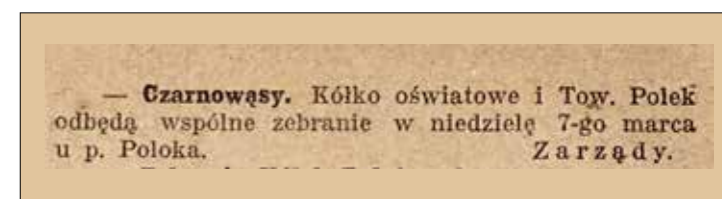
⁸³ W. Długosz, *Kartoteki Gestapo mieszkańców Groszowic*, http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/gestapo/index.html [dostęp: 13.04.2022 r.].

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 16-17.01.1920]

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 06.03.1920]

Wycinki prasowe dotyczące publikowanych przez mniejszość polską w Niemczech wiadomości ukazujących się w Gazecie Opolskiej, 1920 r.

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 08.03.1920]

Oddziały francuskie z ramienia Międzysojusznicy Komisji Rządzącej i Plebiscytowej, stacjonujące na Górnym Śląsku

[foto. autor nieznan, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/465/5]

Miejscowa ludność przed gospodą „Popiołek”, obecnie w tym miejscu znajduje się zakład fotograficzny

[foto. autor nieznany, ze zbiorów prywatnych „Foto Kaluża” w Czarnowasach]

S l o t t a		Josef	1
		Auszügler	J F
12.9.78 Klosterbrück			
Klosterbrück			
Im Kirchenvorstand, gehört zur sog. Zwischenschicht.			
VA 2544			11251

Kartoteka Tajnej Policji Państwowej w Opolu, karta na nazwisko Slotta Josef z Czarnowas, który był zaangażowany w działania propolskie, lata 1935-1945 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/56/8689]

Miejsca pracy i wypoczynku

Życie dawnych mieszkańców Czarnowas koncentrowało się nie tylko wokół ważnych instytucji użyteczności społecznej, takich jak kościół, klasztor czy szkoła. Związane było także z codziennym zarabianiem na chleb oraz z działalnością jednostek dbających o bezpieczeństwo lokalnej społeczności, jak straż pożarna czy policja. Po pracy mieszkańcy Czarnowas mieli również czas, aby organizować sobie wypoczynek i zabawę.

Najważniejsze miejsca, w których na przełomie XIX i XX w. znajdowano zatrudnienie, związane były z istniejącymi tutaj zakładami, takimi jak: browar, gorzelnia, młyny, tartak i kolej⁸⁴. Pracę oferowano także w folwarku czy gospodarstwach rolnych. W miejscowości znajdowały się ponadto apteka⁸⁵, sklepy, rzeźnia, mleczarnia i cukiernia. Pracownicy potrzebni byli też w prężnie działającej w latach 1900-1935 hucie szkła⁸⁶, a także w fabryce cementu, mieszczącej się w pobliskim Wróblinie⁸⁷.

Nad sprawnym funkcjonowaniem miejscowych zakładów, fabryk i innych miejsc pracy w międzywojennej rzeczywistości Śląska czuwały Urzędy Obwodowe, z mocno rozbudowaną administracją lokalną. Nadzorowały budownictwo, szkolnictwo, izby rzemieślnicze oraz poszczególne obszary gospodarki. Dbały także o ochronę przeciwpożarową⁸⁸.

To właśnie skuteczna ochrona przeciwpożarowa była od zawsze jednym z najważniejszych, priorytetowych zadań lokalnych grup działania. W Czarnowasach Ochotnicza Straż Pożarna istnieje niemal od 120 lat. Członkostwo w tej formacji w wielu rodzinach wiązało się z podtrzymywaniem tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Chętnych do jej kontynuowania nie brakowało zarówno wśród chłopców, jak i dziewcząt. Strażacy ochotnicy byli dużym wsparciem dla jednostek Państwowej Straży Pożarnej. Ich działalność wiązała się nie tylko z wyjazdami do pożarów, ale także z prewencją i edukacją w zakresie ochrony przeciwpożarowej. Aktualnie w OSP służy ponad 60 strażaków ochotników⁸⁹.

Każdy człowiek po trudach związanych ze zmaganiem się z szarą codziennością pragnie odpoczynku i zabawy w przyjaznym gronie. Nie inaczej było i jest w przypadku mieszkańców Czarnowas. Korzystne położenie miejscowości nad malowniczą Małą Panwią - rzeką nazywaną naszą polską Amazonką - od lat sprzyjało wypoczynkowi na tonie natury. Przed wojną poza aktywnym spędzaniem czasu na spływach kajakowych, miejscowa ludność mogła korzystać także z uroków nieistniejącego już dziś kąpieliska. Popularnością wśród mieszkańców cieszyła się również słynna w latach 30. gospoda „Pod Arendą”.

Znani mieszkańcy Czarnowas

Jednym z mieszkańców Czarnowas szerzej znanym polskiej opinii publicznej, a w szczególności fanom muzyki rockowej, jest Marek Kapłon. Perkusista z ponadczterdziestoletnim stażem jest postacią, którą śmiało można zaliczyć dziś do panteonu gwiazd rodzimej sceny rockowej. Urodził się 5 maja 1961 r. w Otmuchowie, jest absolwentem „Jedynki”, czyli Liceum nr 1 w Opolu.

⁸⁴ F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band*, Brieg 1784, s. 69.

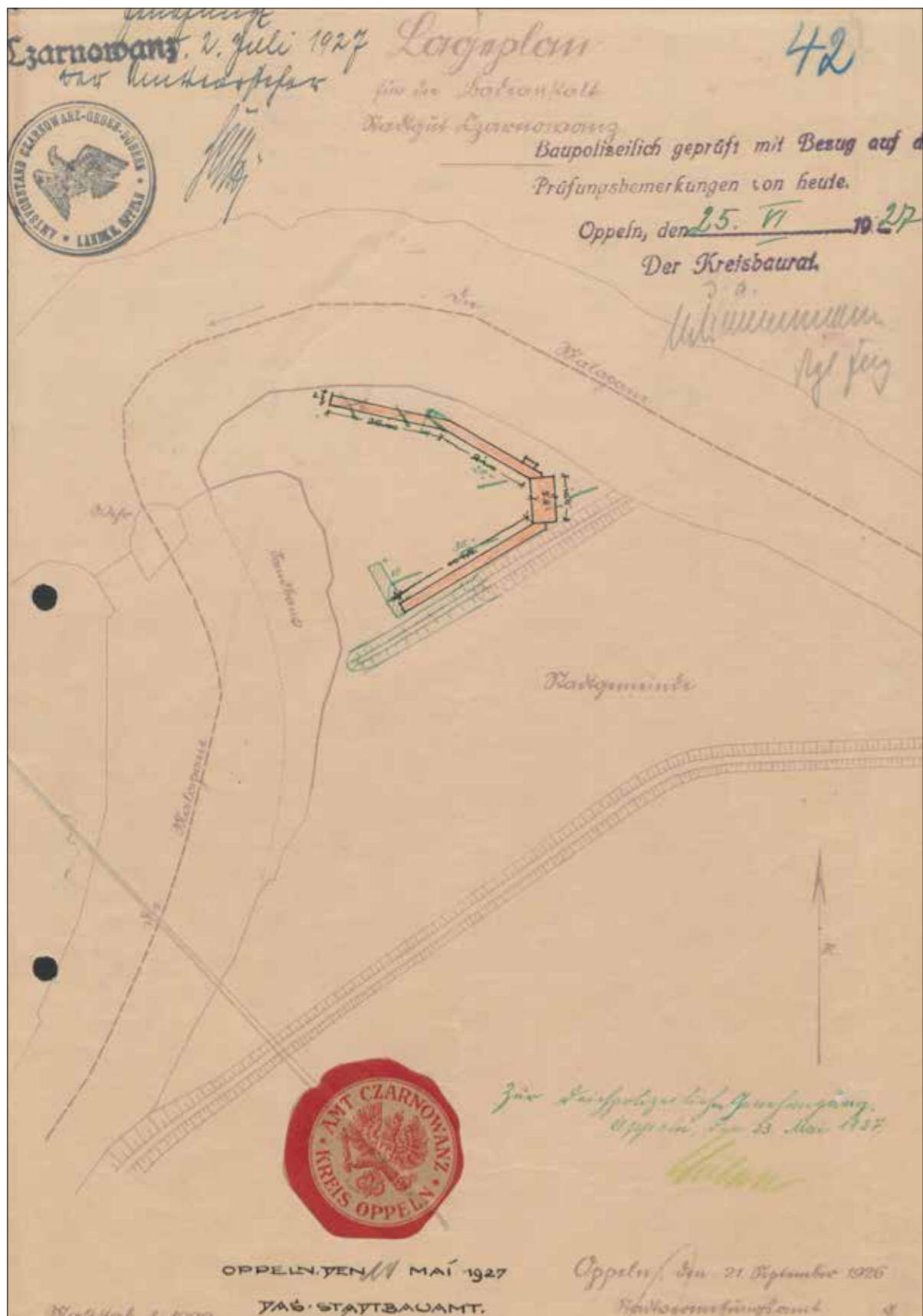
⁸⁵ APOp, sygn. 45/52/175, s. 60.

⁸⁶ APOp, sygn. 45/1191/10686, s. 12.

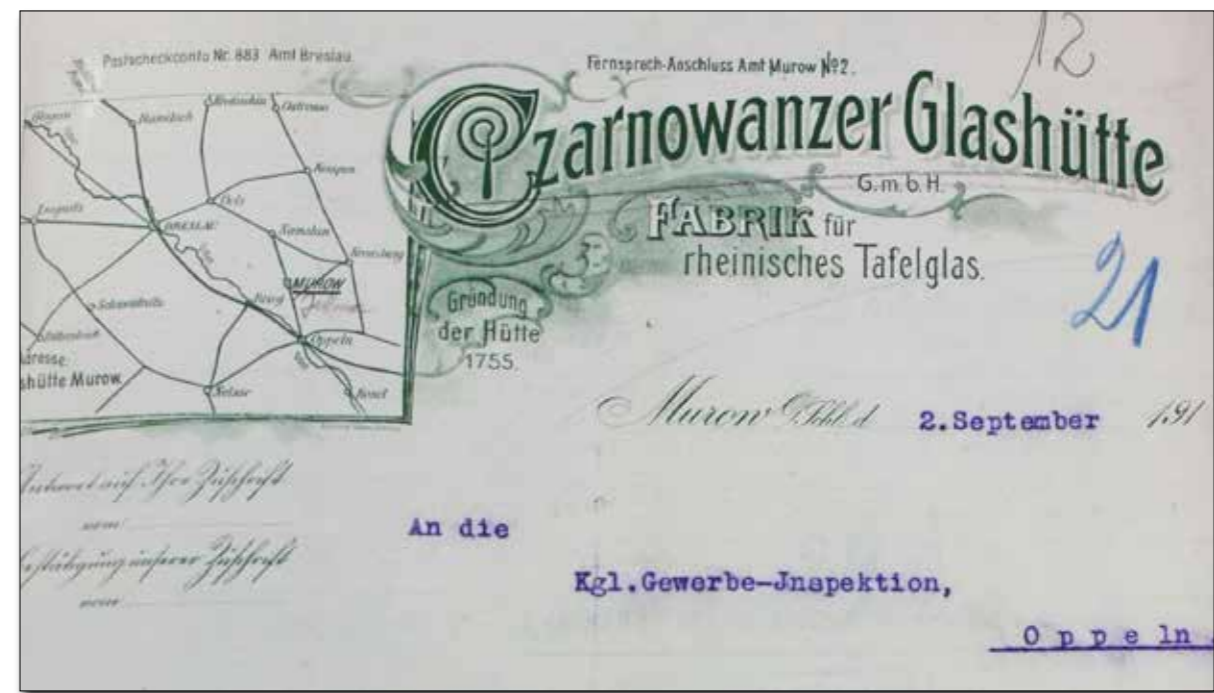
⁸⁷ APOp, sygn. 45/82/25, s. 1.

⁸⁸ APOp, sygn. 45/28/1, s. 1-231.

⁸⁹ K. Plewnia, *Pomagają od 110 lat*, TVP3 Opole, <https://opole.tvp.pl/10980217/pomagaja-od-110-lat> [dostęp: 13.05.2022 r.].

Plan sytuacyjny kąpieliska z 1927 r.
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/28]

Pismo z ozdobnym logo Huty Szklá
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/10686]

Przed cukiernią w Czarnowasach
[foto. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kатуża” w Czarnowasach]

Dożynki w Czarnowasach w 1987 r.
[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]

Jego muzycznymi idolami w młodości byli perkusiści śląskich formacji - Jerzy Piotrowski z SBB i Andrzej Ryszka z katowickiej grupy Krzak. Oprócz bluesa i muzyki hardrockowej interesował się również jazzem, a za jedną z płyt swojego życia uważa „Bright Size Live” Pata Metheny’ego. Lecz prawdziwym kluczem do sławy i drogowskazem dalszej muzycznej drogi stała się dla niego heavymetalowa formacja TSA, do dziś określana mianem prekursora tego gatunku w Polsce. Grupa założona w 1979 r. w Opolu, dwa lata później zwyciężyła w Jarocińskim Przeglądzie Muzyki Młodej Generacji. Zwycięstwo to umożliwiło rozpoczęcie kariery zawodowego muzyka przynosząc olbrzymią rozpoznawalność i „muzyczną nieśmiertelność” wszystkim muzykom pierwszego, legendarnego składu. Byli nimi: gitarzyści Andrzej Nowak i Stefan Machel, basista Janusz Niekrasz i wokalista Marek Piekarczyk, który jako jedyny nie pochodził z Opolszczyzny⁹⁰.

Marek Kapton był perkusistą TSA w okresie największej świetności zespołu w latach 1980-1983 oraz po reaktywacji grupy w latach 2001-2018. W międzyczasie, w okresie 1983-1986 był członkiem zespołu Banda i Wanda⁹¹, a w latach 1986-1991 piastował stanowisko „Dyrektora Do Spraw Perkusji” (jak sam żartobliwie określa) innej kultowej grupy ze Śląska - formacji Dżem. Przez lata muzycznej działalności współpracował również m.in. z Tadeuszem Nalepą, Martyną Jakubowicz i Leszkiem Cichońskim. W 2015 współtworzył opolską formację OPIŁKI, której twórczość ukazała się w 2017 roku na krążku „Eurarium”. W 2019 roku, po zawieszeniu działalności zespołu TSA, wraz z Januszem Niekraszem i wokalistą Damianem Michalskim, powołał do życia projekt będący muzyczną kontynuacją hardrockowych tradycji pod nazwą TSA Michalski Niekrasz Kapton, z którym koncertuje do dziś⁹².

O swoim związku z Czarnowasami opowiada: „Trafiłem tutaj z opolskiego ZWM-u. Jesienią 2006 r. przy ul. Wolności kupiłem opuszczony dom do remontu. W kwietniu 2007 r. wraz z żoną Grażyną i synem Kacprem wprowadziłem się do remontowanego budynku. Przez kolejną dekadę funkcję rockowego gwiazdora dzieliłem z funkcją domorośłego budowlańca. Nadzorowałem prace prawdziwych fachowców, ale też wiele robót wykonywałem samodzielnie. Jeden z takich momentów został uwieczniony przez samochód firmy Google, archiwizujący opolskie ulice na potrzeby programu Google Maps. W Czarnowasach znalazłem spokój, rodzinną stabilizację i szczęście. I raczej nigdzie się już nie wybieram”⁹³.

Marek Kapton prywatnie lubi spędzać czas z rodziną. Jednak nawet teraz, będąc uznanym muzykiem, dba o to, aby regularnie ćwiczyć grę na perkusji. W swoim domowym studio pomaga również młodym adeptom zgłębiać tajniki gry na perkusji⁹⁴.

„Granie muzyki to mój zawód. Pracuję i zarabiam robiąc to, co lubię. (...) Przyjemnie jest grać, być docenionym, stworzyć coś fajnego. A w temacie pieniędzy mam niezmiennie stanowisko - lubię sam płacić własne rachunki”⁹⁵.

⁹⁰ Relacja pisemna Marka Kaptona, 16.03.2022 r.

⁹¹ M. T. Nowak, *Ten gitarowy huk*, Poznań 2011, s. 18.

⁹² Relacja pisemna...

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ Wywiad z Markiem Kaptonem (wywiad przepr. W. Andrzejewski), „Perkusista”, 22.04.2011, <https://magazynperkusista.pl/artykuly/wywiady/974-marek-kapton> [dostęp: 13.03.2022 r.].

Marek Kapton z ukochaną perkusją

[fot. Wojciech Ziemski, zdjęcie ze zbiorów prywatnych Marka Kaptona]

Wielki protest w Opolu przeciw rozdzieleniu podopolskich gmin i włączeniu ich części do Opolą, 2016 r.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]

Przyłączenie do Opolą

Czarnowąsy przed przyłączeniem do Opolą były wsią w gminie Dobrzeń Wielki. Oficjalne powiększenie Opolą nastąpiło 1 stycznia 2017 r. Miasto wzbogaciło się o 12 sołectw lub ich części z następujących gmin: Komprachcice, Prószków, Dąbrowa oraz Dobrzeń Wielki⁹⁶. Decyzję podjęto na mocy projektu powiększenia miasta, zatwierdzonego przez Sejm 19 lipca 2016 r. Stało się tak mimo licznych protestów mieszkańców przyłączanych gmin, a także wbrew wynikom konsultacji, w których ponad 90% ludności wypowiedziało się za pozostaniem sołectw poza granicami Opolą⁹⁷. W ten sposób Czarnowąsy stały się integralną częścią Opolą, tworząc kolejną dzielnicę stolicy województwa⁹⁸.

W 2017 r. ruch przez Czarnowąsy został usprawniony dzięki wybudowaniu obwodnicy oraz mostu na Małej Panwi⁹⁹.

⁹⁶ Dz. U. 2016, poz. 1134.

⁹⁷ Gmina Dobrzeń Wielki, Zestawienie wyników głosowania w konsultacjach w sprawie zmiany granic gminy przeprowadzonych w gminie Dobrzeń Wielki w dniach od 10 lutego 2016 r. do 24 lutego 2016 r., <https://dobrzeń-wielki.pl/2175/9193/zestawienie-wynikow-glosowania-w-konsultacjach-w-sprawie-zmiany-granic-gminy.html> [dostęp: 14.03.2022 r.].

⁹⁸ Dz. U. 2016, poz. 1134.

⁹⁹ Samorząd Województwa Opolskiego, Obwodnica Czarnowasów gotowa!, <https://www.opolskie.pl/2017/11/obwodnica-czarnowasow-gotowa/> [dostęp: 14.03.2022 r.].

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu:

Zespół nr 22, Akta Miasta Opolą, sygn. 2544.

Zespół nr 28, Urząd Obwodowy w Czarnowasach, sygn. 1.

Zespół nr 46, Naczelne Dowództwo Wojsk Sprzymierzonych na Górnym Śląsku w Opolu, sygn. 22.

Zespół nr 52, Lekarz Powiatowy w Opolu, sygn. 175.

Zespół nr 56, Tajna Policja Państwowa w Opolu.

Zespół nr 82, Śląskie Zakłady Przemysłu Cementu Portlandzkiego Spółka Akcyjna w Opolu, sygn. 25.

Zespół nr 226, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Opolu i Urząd Powiatowy w Opolu, sygn. 2348.

Zespół nr 600, Rada Wojewódzka Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” w Opolu, sygn. 22.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska Wydział I, sygn. 291.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska Wydział I, sygn. 10686.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska Wydział II, sygn. 208, 949.

Zespół nr 1232, Gminna Rada Narodowa w Czarnowasach, sygn. 1.

Zespół nr 2579, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Opolu, sygn. 9604.

Zespół nr 2926, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Zarząd Okręgu w Opolu, sygn. 356.

Zespół nr 3201, Urząd do Spraw Melioracji i Urządzeń Wodnych w Opolu, sygn. 103.

Źródła drukowane

„Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Oppeln” 1874, nr 19, z. 59.

Codex diplomaticus Silesiae, t. 1, cz. 4-5, *Urkunden des Klosters Czarnowanz. Erster Band*, Hrsg. von Dr. W. Wattenbach, Breslau 1857.

Knie J. G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych, *Dziennik Ustaw* 1946 nr 28, poz. 177, par. 3, pkt. 4.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy, *Dziennik Ustaw* 2016, poz. 1134, par. 1, pkt. 2.

Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 r., opr. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

Uchwała XVIII/100/72 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 6 grudnia 1972 r. w sprawie utworzenia gmin w województwie opolskim, *Dziennik Ustaw WRN* w Opolu nr 14, poz. 167.

Uchwała Nr IV/19/74 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 28 października 1974 r. w sprawie zmiany granic i zniesienia niektórych gmin w powiecie opolskim, *Dziennik Ustaw WRN* w Opolu 1974 nr 10, poz. 108.

Ustawa z dnia 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego Państwa, *Dziennik Ustaw* 1950 nr 28, poz. 255.

Zimmermann F. A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, Brieg 1784.

Literatura

[Anonim], *Różne wiadomości*, „Gazeta Opolska” 1920, nr 54, s. 3.

Baron J., Madeja J., *Powiat opolski. Szkice monograficzne*, Opole 1969.

Borek H., *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988.

Choroś M., Jarczak Ł., Sochacka S., *Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, Opole 1993.

Dola K., *Dzieje kościoła na Śląsku*, Opole 1996.

Dom Pomocy Społecznej w Czarnowasach, dawny barokowy klasztor ponorbertański. Krótki rys historyczny, Opole [199-? broszura].

Dominiak W., *Klasztory w polityce gospodarczej Władysława I opolskiego*, [w:] red. Derwich M., Pobóg-Lenartowicz A., *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 193-200.

Hawranek F., *Polityka Centrum w kwestii górnośląskiej po I wojnie światowej*, Opole 1973.

Kysil M., *Kataster Karoliński - nieznaną zespół do dziejów społeczno-gospodarczych w Zasiobie Archiwum Państwowe-go we Wrocławiu*, „Archeion”, t. 43, Warszawa 2012, s. 191-202.

Maniak A., *Z Kasprowicem w Czarnowasach*, „Głosy znad Odry” 1955, nr 114, [b.s.].

Marcisz-Czapla B., *Aspekty badawcze tłoków pieczętnych z sekularyzowanych klasztorów śląskich w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2018, nr 2, s. 5-29.

Nowak M. T., *Ten gitarowy huk*, Poznań 2011.

Pobóg-Lenartowicz A., Dominiak W., *Rozwój akcji osadniczej w księstwie opolsko-raciborskim w I połowie XIII wieku*, [w:] red. A. Pobóg-Lenartowicz, *Sacra Silentii provincia 800 lat dziedzicznego księstwa opolskiego (1202-2002)*, Opole 2003, s. 145-155.

Pobóg-Lenartowicz A., *Sekularyzacja klasztoru norbertanek w Czarnowasach*, [w:] red. F. Wolnik, *Sekularyzacja dóbr kościelnych na G. Śląsku w 1810 r.*, Opole 2011, s. 111-120.

Pobóg-Lenartowicz A., *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczki i księżnych portret (prawie) własny*, Opole 2016.

Pierzchałka-Jeskowa S., *Dzieje Klasztoru w Czarnowasie na Śląsku w wiekach średnich*, Poznań 1929.

Scheitza P. R., *Die Prämonstratenser im Kloster Czarnowanz (Klosterbrück)*, Oppeln 1941.

Stefaniak P., *Opowieść o Domu Bożym*, Opole-Czarnowasy 2017.

Starczewska-Wojnar A., *Odciśnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikacyjne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020.

Sutowicz A., *Dorobek rękopiśmienniczy śląskich klasztorów żeńskich (XIII-XVIII w.)*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2008, nr 2, s. 155-179.

Spychała K., Macewicz K., *Badania wykopaliskowe i sondażowe*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, nr 3, s. 31-38.

Szachowicz U., Niedźwiecka-Filipiak I., *Wybrane zagadnienia przemian funkcjonalnych i przestrzennych gmin podmiejskich na przykładzie gminy Dobrzeń Wielki*, „Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie” 2007, nr 7, z. 2b (21), s. 185-194.

Wrobel R., *Der Altkreis Oberglogau im Karolinischen Steuerkataster von 1722/26*, Görlitz 2016.

Wójcik M. L., *Pieczęcie klasztoru Premonstratesek w Czarnowasach*, [w:] red. B. Czechowicz, J. Filipczak, A. Koziet, *Sztuka dawnego Opola*, Opole 2018, s. 27-44.

Strony internetowe

<https://almanach.opole.pl/> [dostęp: 12.03.2022 r.]

<http://www.czarnowasy.opole.opoka.org.pl/o-nas/sw-anny/> [dostęp: 12.03.2022 r.]

<http://www.czarnowasy.opole.opoka.org.pl/o-nas/sw-norberta/> [dostęp: 12.03.2022 r.]

<http://www.polskaniezwykla.pl/> [dostęp: 12.03.2022 r.]

<https://pieczecieginne.pl/1133-czarnowanz-czarnowasy-i/> [dostęp: 12.04.2022 r.]

<https://pieczecieginne.pl/1772-czarnowanz-czarnowasy-iii/> [dostęp: 12.04.2022 r.]

<http://www.territorial.de/obschles/oppeln/klosterb.htm> [dostęp: 12.04.2022 r.]

Długosz W., *Kartoteki Gestapo mieszkańców Groszowice*, http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/gestapo/index.html [dostęp: 13.04.2022 r.]

Gmina Dobrzeń Wielki, *Zestawienie wyników głosowania w konsultacjach w sprawie zmiany granic gminy przeprowadzonych w gminie Dobrzeń Wielki w dniach od 10 lutego 2016 r. do 24 lutego 2016 r.*, <https://dobrzenwielki.pl/2175/9193/zestawienie-wynikow-glosowania-w-konsultacjach-w-sprawie-zmiany-granic-gminy.html> [dostęp: 14.03.2022 r.]

Główny Urząd Statystyczny, *Ludność w miejscowościach statystycznych według ekonomicznych grup wieku. Stan w dniu 31.03.2011 r.*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno-nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-w-miejscowosciach-statystycznych-wedlug-ekonomicznych-grup-wieku-stand-w-dniu-31-03-2011-r-21,1.html> [dostęp 07.04.2022 r.]

Kunze H., *Landsmannschaft der Oberschlesier in Karlsruhe*, <http://web.archive.org/web/20160304172959/http://oberschlesien-ka.de/abstimmung/oppeln.htm> [dostęp: 12.03.2022 r.]

Łydka A., *Dyweryja kolejowa 1921*, <http://www.polskazbrojna.pl/home/articleshow/22670?t=Dyweryja-kolejowa-1921> [dostęp: 11.03.2022 r.]

Moczko J., *70-lecie LZS*, <http://swierkle.pl/2235/8906/70-lecie-lzs.html> [dostęp: 12.03.2022].

„NTO” z dnia 17.03.2021 r., Gumiński W., *Twórca opolskiego ruchu LZS Antoni Janik doczekał się swojej tablicy przy stadionie w Opolu-Czarnowasach*, <https://nto.pl/tworca-opolskiego-ruchu-lzs-antoni-janik-doczekal-sie-swojej-tablicy-przy-stadionie-w-opoluczarnowasach-zdjecia/ar/c2-15494882> [dostęp: 12.03.2022 r.]

PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Opole, *Historia*, <https://elopole.pgegiiek.pl/O-Oddziale/Historia> [dostęp: 17.03.2022 r.]

„Perkusista” z dnia 22.04.2011, <https://magazynperkusista.pl/artykuly/wywiady/974-marek-kaplon> [dostęp: 13.03.2022 r.]

Plewnia K., *Pomagają od 110 lat*, TVP3 Opole <https://opole.tvp.pl/10980217/pomagaja-od-110-lat> [dostęp 13.05.2022 r.]

Publiczna Szkoła Podstawowa nr 31 im. UNICEF w Opolu, *Historia PSP 31 w Opolu*, <https://sp31.opole.pl/1008/9575/historia-pp-31-w-opolu.html> [dostęp: 12.03.2022 r.]

Rippel R., *Śladem historii. Losy klasztoru w Czarnowasach*, <http://www.czarnowasydps.pl/troche-historii/sladem-historii-losy-klasztoru-w-czarnowasach/> [dostęp: 11.03.2022 r.]

Samorząd Województwa Opolskiego, *Obwodnica Czarnowasów gotowa!*, <https://www.opolskie.pl/2017/11/obwodnica-czarnowasow-gotowa/> [dostęp: 14.03.2022 r.]

Relacje ustne i pisemne

Relacja ustna s. Anny Ślęzak z 9 marca 2022 roku.
 Relacja ustna prof. Anny Pobóg-Lenartowicz z 4 kwietnia 2022 roku.
 Relacja pisemna Marka Kapłona z 16 marca 2022 roku.

GROSZOWICE

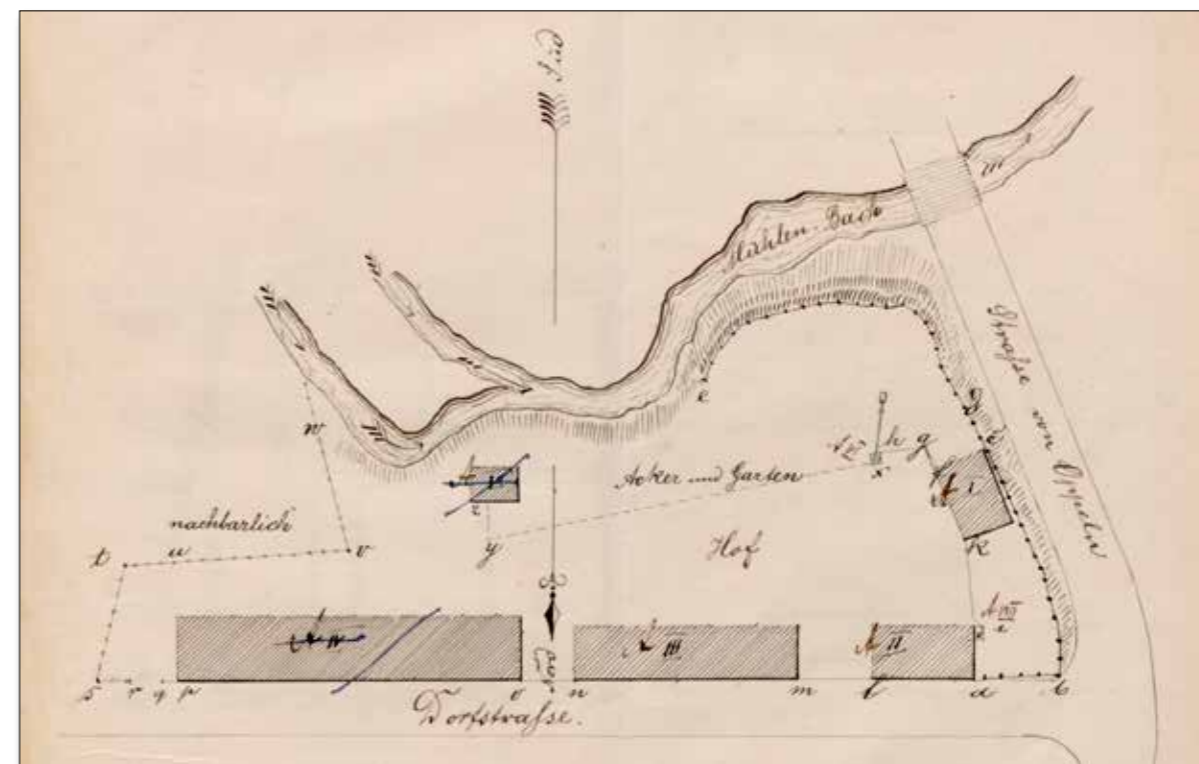
Maria Leśniowska

Położenie miejscowości

Groszowice są dziś integralną częścią miasta Opolu, jednakże do 1 stycznia 1965 r. stanowiły odrębną miejscowość z własnym szpitalem, urzędem stanu cywilnego oraz kościołem parafialnym¹. W poniższym opracowaniu zaprezentowane zostaną głównie informacje, których potwierdzenie można odnaleźć w zasobie opolskiego archiwum. Historia miejscowości z epoki średniowiecza oraz okresu habsburskiego nadal czeka na pasjonata, który podjąłby się przebadania tego wycinka z dziejów Groszowic. Należy wyjaśnić, że wspomniane ograniczenie spowodowane jest zawartością zasobu Archiwum Państwowego w Opolu, który stanowią głównie materiały XIX- i XX-wieczne. Wcześniejsza dokumentacja przechowywana jest w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, które w swoim zasobie posiada m.in. zespół *Księstwo Opolsko-Raciborskie* z lat 1308-1825².

O najdawniejszych dziejach dzisiejszych Groszowic świadczą wykopaliska, z których odnaleziono artefakty zgromadzone są w Muzeum Śląska Opolskiego. Na terenie Groszowic odkryto cmentarz szkieletowy datowany na X-XI wiek³. Ponadto w okolicy dzisiejszej ul. Podmiejskiej natrafiono na pola urnowe z dobrze zachowanymi naczyniami, których pochodzenie określono na okres od XII do VI stulecia przed Chrystusem⁴.

Nazwa Groszowice pochodzi od imienia właściciela osady - Grodzistawa, zwanego zdrobniale Groszem⁵. Pierwsze wzmianki o Groszowicach pojawiają się już w dokumencie Zbrostawa, kasztelana opolskiego, z 1236 r.⁶

Szkic sytuacyjny groszowickiego dominium z 1877 roku

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/4.8/723]

Groszowicki kościół na rycinie Friedricha Wernera

[F.W. Wernher, *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens, Pars I*, Breslau 1750-1800, s. 282]

¹ Dz. U. 1964 nr 47, poz. 320.

² <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-panstwowe-we-wroclawiu/zespoly> [dostęp: 14.04.2022 r.]

³ Prace wykopaliskowe prowadzone były w latach 60-tych XX wieku. <https://web.archive.org/web/20191025041535/http://muzeum.opole.pl/kolekcje/archeologia/> [dostęp: 14.04.2022 r.]

⁴ APOp, 45/35/6 s. 2.

⁵ H. Borek, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988, s. 171.

⁶ *Actum est hoc anno dominice incarnationis millesimo ducesimo tricesimo sexto in Grossovitz (...)*, Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. DD. 50 d., *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, oprac. W. Urban, Wrocław 1970, nr 21; *Schlesisches Urkundenbuch. Zweiter Band 1231-1250*, Hrsg. von der Historischen Kommission für Schlesien, bearb. von W. Irgang, Wien-Köln-Graz, 1977, nr 120.

Wówczas nazwa miejscowości zapisana jest jako *Grossovicz*⁷. Mieszkańcy wsi odgrywali znaczące role w życiu politycznym piastowskiego księstwa. I tak Jesco z Groschowitz pełnił funkcję sędziego, ponadto należał do najbliższego otoczenia księcia Bolesława I Opolskiego. Kolejnym przykładem był Witek z Groszowic, który obdarzony został godnością kasztelana w 1370 r.⁸ W 1765 r. wieś Groszowice należała do kamery królewskiej w Opolu (Königliche Kammeramt Oppeln)⁹. Jak podaje historyk Alfred Zimmermann, w 1784 r. miejscowość należała do obwodu opolskiego i leżała ¾ mili od miasta. W osadzie znajdowały się kościół katolicki, szkoła, folwark pańszczyźniany i młyn wodny. Lokalną społeczność stanowiło 21 rolników, 16 zagrodników, 19 chałupników i 453 mieszkańców¹⁰.

Położenie miejscowości nad Odrą przyczyniło się do jej rozwoju. Kupcy, przewoźnicy oraz goście zmierzający do Opola przejeżdżali przez groszowickie tereny. Bliskość rzeki wpłynęła także w kolejnych wiekach na rozwój lokalnego przemysłu. Z biegiem lat rozbudowa infrastruktury spowodowała wzrost liczby mieszkańców, a co za tym idzie, także konieczność modernizacji już istniejących budynków: kościoła parafialnego, szkoły czy dworca kolejowego¹¹.

Groszowic nie ominęły też klęski żywiołowe. Dżuma pustosząca w 1680 r. Opole i okoliczne wsie dotknęła boleśnie także mieszkańców Groszowic, pozostawiając przy życiu jedynie rodu Piechotów. Zmarłych mieszkańców chowano na cmentarzu pod lasem, który zyskał nazwę „Podborny kierchow”. Świadectwem tych wydarzeń jest, zachowana do dziś, kapliczka św. Rocha¹².

Również liczne powodzie nie ominęły miejscowości leżącej nad Odrą. Odnotowano, że najdotkliwsze były te z lat 1854, 1880, 1890, 1902, 1903, 1913 i 1926. Straty poniesione w związku z wylewami rzeki przyczyniły się do podjęcia decyzji o regulacji Odry¹³. Regulację rzeki zrealizowano na odcinku Lewin Brzeski-Koźle¹⁴, w Groszowicach zaś wybudowano śluzę, która po kolejnych modernizacjach służy do dziś¹⁵.

⁷ Jak podaje Idzi Panic, mieszkańcy używali zamiennie nazw: *Grossovic*, *Groschowic*, *Gruchoviz* przez całe średniowiecze. I. Panic, *Jak my ongiś godali. Język mieszkańców Górnego Śląska od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Cieszyn-Kraków, s. 231-232.

⁸ F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band, Brieg 1784*, s. 75; tematykę panów z Groszowic, którzy pełnili znaczące role na dworze władców opolskich, opracował m.in. Jerzy Sperka, wymieniając osoby: Andrzeja, Grzegorza, Henryka, Jana, Jaśka, Stanimira, Stanimira i Witka (synów Stanimira), ww. Witka. J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370-1401*, Katowice 2006.

⁹ *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku*, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 56.

¹⁰ F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Erste Hälfte*, Breslau 1864, s. 60.

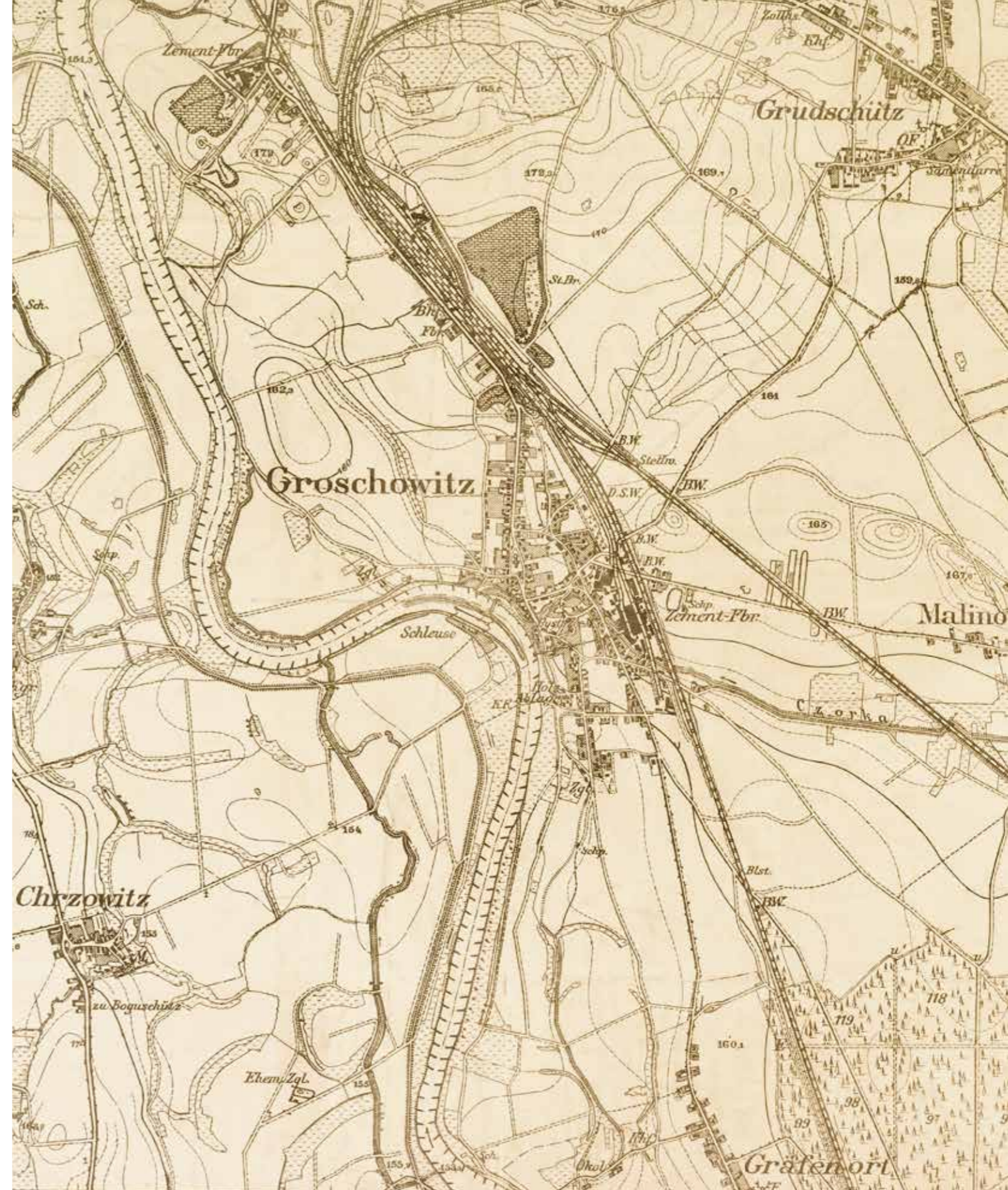
¹¹ W. Długosz, dz. cyt., Opole 2017, s. 27. Warto również zajrzeć do opracowań poświęconych elitom księstwa opolskiego, w których można odnaleźć szczegółowe informacje na temat panów z Groszowic, m.in. w artykule A. Pobóg-Lenartowicz, *Elity Opola w pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Elity i masy w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych*, red. A. Januszek-Sieradzka i in., Lublin 2016, s. 145-162.

¹² APOp, sygn. 45/35/6, s. 9.

¹³ APOp, sygn. 45/540/1833, b.p.

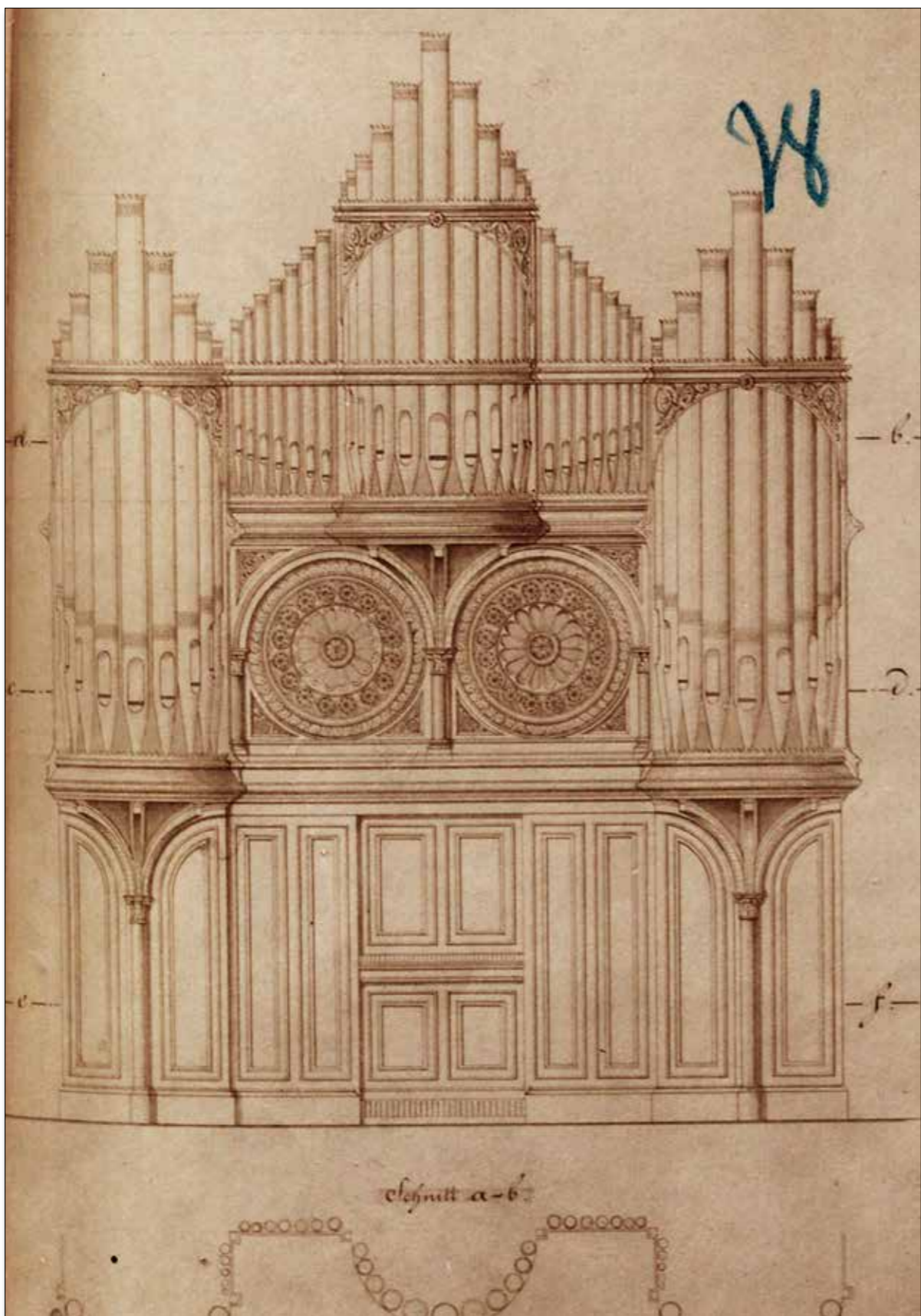
¹⁴ J. Pyś, *Górna Odra - od rzeki górskiej do wielkiej drogi wodnej*, [w:] *Ujarzmianie Odry. Regulacja rzeki w XIX wieku w obrębie rejencji opolskiej. Die Bändigung der Oder. Die Regulierung des Flusses innerhalb des Regierungsbezirks Oppeln im 19. Jahrhundert*, scenariusz wystawy B. Szafraniec, Opole 2014, s. 36.

¹⁵ APOp, sygn. 45/540/2444, b.p.

Mapa komunikacyjna Opola z 1882 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4944]

Szkic inwentaryzacyjny organów sporządzony na potrzeby renowacji w 1913 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/631]

Kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej

W XIII wieku Groszowice przynależały do kościoła parafialnego pw. św. Krzyża w Opolu, a kustosz opolski był także proboszczem kościoła w Groszowicach¹⁶. Parafia groszowicka wymieniona została w rejestrze świętopietrza z 1447 r. w granicach Archidiecezji w Strzelcach Opolskich¹⁷.

Z protokołów wizytacji Archidiecezji wynika, że w 1687 r. w Groszowicach znajdował się kościół pod wezwaniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej¹⁸. Kościół był murowany, pokryty dachówką, a obok niego stała wieża, u dołu murowana, u góry drewniana, z trzema poświęconymi dzwonami¹⁹. W 1841 r. do parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej należały także wsie Malina, Grudzice, Przywory, kolonia Okół oraz kolonia Gostawice²⁰.

W kolejnych latach, wraz ze zwiększającą się liczbą mieszkańców Groszowic, zaistniała konieczność rozbudowy świątyni. W 1881 r. stary budynek kościoła rozebrano, a na jego miejsce postawiono nowy kościół. W czasie prac budowlanych nabożeństwa odbywały się w stodole, która znajdowała się w ogrodzie farskim²¹.

Poświęcenia nowej świątyni dokonał proboszcz kościoła pw. Świętego Krzyża Wilhelm Porsch dnia 15 października 1883 r. Uroczystość została uświetniona dźwiękiem organów zbudowanych przez organmistrza Haasego²². W kolejnych latach dokupiono: nowe tabernakulum, konfesjonał, chrzcielnicę oraz ambonę. W 1913 r. pojawił się projekt odnowienia kościelnych organów. Kosztorys prac na kwotę 394 marek przedstawił Karl Spiegel z Opolą. Wycena dotyczyła renowacji już istniejącego instrumentu, w skład którego wchodziło m.in. 20 piszczałek²³. Po raz kolejny renowacji dokonano w 1931 r. Tym razem zadania podjęła się firma Berschdorf, która odpowiadała m.in. za odrestaurowanie organów w nyskiej bazylice. Groszowickie organy zostały wpisane na listę zabytków województwa opolskiego²⁴.

W 1922 r. członkowie rady parafialnej postanowili zakupić nowe dzwony dla świątyni, gdyż poprzednie zostały zarekwirowane w trakcie działań I wojny światowej. Cena wykonania nowych dzwonów z brązu wynosiła 97 685 marek²⁵. Kościół ozdobiony był malowidłami, przedstawiającymi m.in. *Ostatnią Wieczerzę*, *Paschę* czyli *Wyjście Żydów z Egiptu*. Niestety, malowidła te nie przetrwały do czasów dzisiejszych²⁶. W materiałach poświęconych historii groszowickiej parafii pojawiają się kolejno proboszczowie²⁷: ks. Franz Belokaus, ks. Szymon Nowack,

¹⁶ APOp, sygn. 45/35/6, s. 33-34.

¹⁷ „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1996, s. 435-436.

¹⁸ APOp, sygn. 45/35/6, s. 33-39.

¹⁹ *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln*, Bd. 2, hrsg. von J. Jungnitz, Breslau 1904, s. 311.

²⁰ APOp, sygn. 45/2/644.

²¹ APOp, sygn. 45/35/6, s. 35.

²² APOp, sygn. 45/1191/2/8832. Badania dotyczące sztuki budowy organów oraz ich twórców prowadził ks. Grzegorz Poźniak, opracowując m.in. dwutomowy *Katalog organów diecezji opolskiej*, wydany w Opolu w 2014 i 2015 r.

²³ APOp, sygn. 45/1191/3/631.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ W. Długosz, dz. cyt., s. 75.

²⁷ W. Długosz, *Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej Opole-Groszowice. Historia i dzień dzisiejszy*, Opole 2020, s. 8-9.

Katholische Kirche
zu Groschowitz.

Pieczęć Parafii Rzymskokatolickiej
w Groszowicach przedstawiająca wizerunek
św. Katarzyny Aleksandryjskiej
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/2/8832]

Fasada kościoła pw. św. Katarzyny
Aleksandryjskiej w Groszowicach.
Szkiec z 1886 r.
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/19/86]

ks. Szymon Pelka, ks. Christophorus Constantinus, ks. Szymon Wollnik, ks. Georg Ignatius Tarnisch, ks. Christophorus Drewnak, ks. Johann Honorius Graf von Trautmannsdorff, ks. Paul Schildowsky, ks. Jan Krzysztof Drewnak, ks. Chrystofor Erben, ks. Franziskus Antonius Schweder, ks. Gottfried Ferdinand Zimmermann, ks. Roch Johann Kalusa, ks. Johannes Josephus Pusch, ks. Leopold Winkler, ks. Friedrich Durich, ks. Braschke, ks. Joseph Wodarz, ks. Jacob Struchly, ks. Julius Sdralek, ks. Franciszek Ksawery Rudzki, ks. Franciszek Haase, ks. Antoni Liszka, ks. Wojciech Skrobocz. Funkcję proboszcza kościoła w Groszowicach od 2004 r. do dziś pełni ks. Norbert Dragon²⁸.

Szkoła katolicka, Pestalozzischule

W XVII i XVIII wieku nauczanie elementarne w Groszowicach odbywało się w domach nauczycieli. Pierwszym nauczycielem był Michael Bialucha, który kształcił groszowickich chłopców, a poza tym zajmował się prowadzeniem ksiąg urodzeń, małżeństw i zgonów²⁹.

Najstarsza wzmianka o budynku szkolnym, będącym także domem dla organisty, pochodzi z 1742 r. W szkole prowadzono wówczas naukę czytania, pisania, liczenia i religii. Kolejna informacja o budowie szkoły (oraz zakrystii) pojawia się w 1814 r. Na prace z nią związane złożyli się mieszkańcy Groszowic, Grudziec i Maliny. Do nowo powstałej szkoły w 1827 r. uczęszczało 220 dzieci, a liczba ta systematycznie rosła. Wraz ze wzrostem liczby uczniów i nauczycieli niezbędna okazała się rozbudowa pomieszczeń szkolnych³⁰.

W 1890 r. wzniesiono kolejny budynek szkolny. Łącznie w obu obiektach znajdowały się cztery sale lekcyjne oraz trzy mieszkania dla nauczycieli. W 1902 r. powstał kolejny budynek, liczący cztery sale lekcyjne³¹. Pomimo tak rozbudowanej infrastruktury, szkoła potrzebowała dalszych inwestycji, by zapewnić miejsce nauki dla wciąż rosnącej liczby uczniów. Przedstawiciele zarządu szkoły i gminy Groszowice zwrócili się o pomoc do władz Rejencji Opolskiej. W piśmie z dnia 9 maja 1922 r. wspomniano, że plany budowy nowego obiektu pojawiły się już w 1914 r., jednakże okres I wojny światowej przerwał tę inwestycję³². Plany te zostały zaakceptowane przez władze Rejencji, lecz wymagały pewnych modyfikacji. Argumentowano, że system szkolny przewidywał 10 oddziałów klasowych, natomiast w starym budynku było tylko 9 pomieszczeń. W związku z tą sytuacją nie było możliwości prowadzenia zajęć dla uczniów dziesiątej klasy. Kolejnym argumentem był wzrost liczby urodzeń dzieci w Groszowicach, Grudziecach i Malinie. Ponadto rozwój cementowni doprowadził do zwiększenia się liczby mieszkańców, a co za tym idzie, przybyło dzieci w wieku szkolnym. Wszystkie te czynniki powodowały, że do zapewnienia dostępu do szkoły dla wszystkich dzieci w wieku szkolnym niezbędne stało się wybudowanie nowej placówki, przeznaczonej dla 14-16 klas³³.

Projekt przedstawiony władzom Rejencji Opolskiej obejmował budynek szkolny z 14 salami lekcyjnymi, salą konferencyjną, pokój nauczycielski, pokój rektora (kierownika szkoły), salę do przechowywania pomocy dydaktycznych, mieszkanie dla woźnego, pomieszczenie piwniczne

²⁸ <http://www.parafiagroszowice.pl/kancelaria.html> [dostęp: 13.04.2022 r.]

²⁹ APOp, sygn. 45/35/6, s. 29.

³⁰ APOp, sygn. 45/2/797, s. 5-8.

³¹ APOp, sygn. 45/1191/3/3596.

³² Tamże.

³³ APOp, sygn. 45/1191/3/3594.

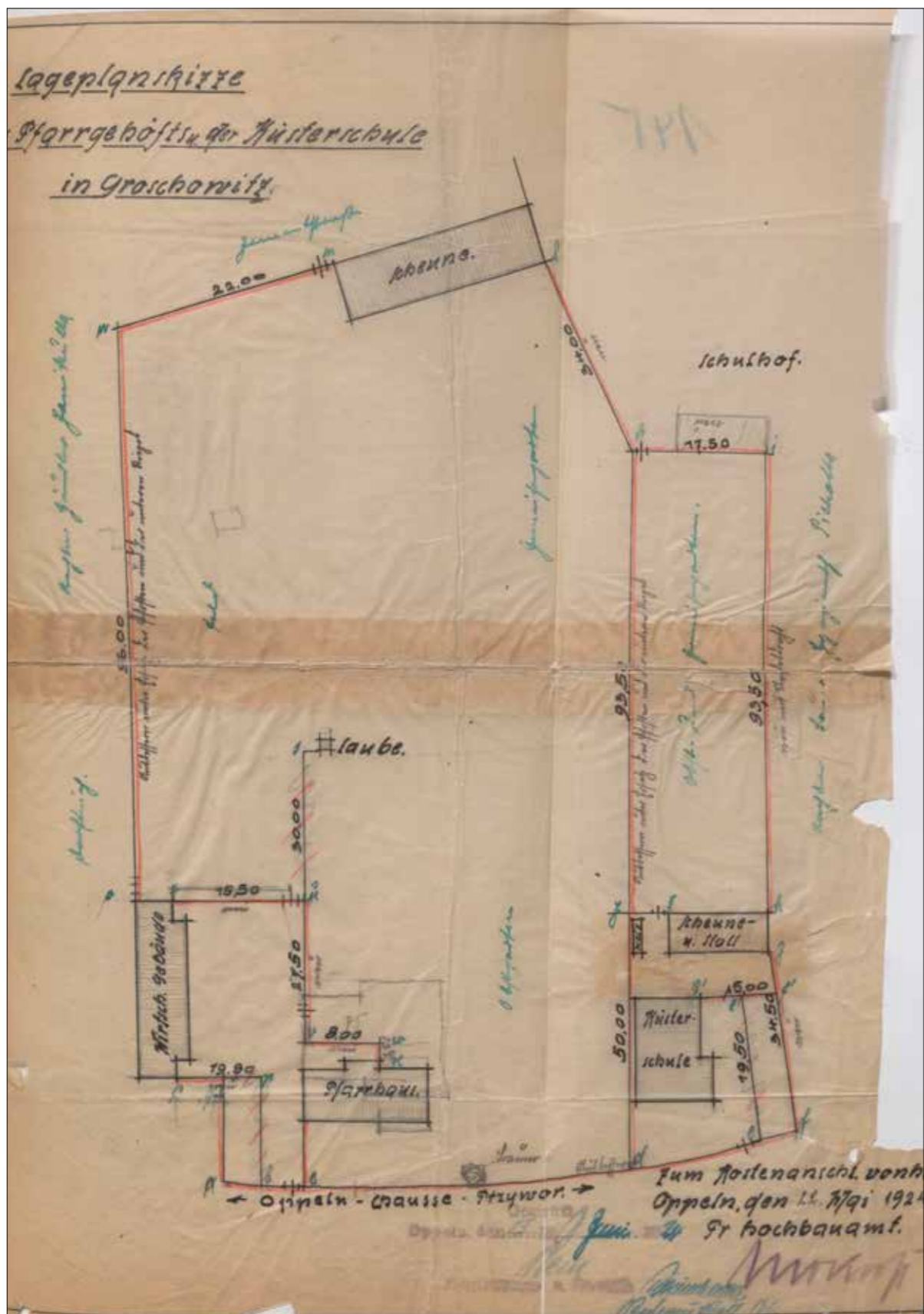
Budynek szkolny „A”, tzw. „Pestalozzischule”

[H. Dienwebel, *Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz*, Oppeln 1936, s. 19]

Budynek szkoły katolickiej w Groszowicach

[H. Dienwebel, *Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz*, Oppeln 1936, s. 21]

Plan sytuacyjny zabudowań parafii rzymskokatolickiej oraz szkoły w Groszowicach z 1924 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/3594]

i kotłownię. Zauważono, że potrzebna jest również sala gimnastyczna, która pełniłaby także funkcję miejsca spotkań młodzieży szkolnej³⁴. Wniosek ten spotkał się z przychylną reakcją urzędników Rejencji i w 1927 r. oddano do użytku kolejny obiekt szkolny: „Pestalozzische Schule”, nazwany od nazwiska szwajcarskiego pedagoga i twórcy pierwszej teorii nauczania początkowego, Johanna Heinricha Pestalozziego³⁵. Nowo powstała szkoła w Groszowicach była największą z już istniejących oraz najnowocześniejszą ze wszystkich szkół w Rejencji Opolskiej³⁶.

Wspomniane zabudowania do dnia dzisiejszego pełnią funkcję pomieszczeń szkolnych - mieści się w nich Publiczna Szkoła Podstawowa nr 24, sąsiadująca z drugim budynkiem Archiwum Państwowego w Opolu³⁷.

Mniejszość polska

W czasach międzywojennych w Groszowicach prężnie działały stowarzyszenia mniejszości polskiej w Niemczech. W raportach wysyłanych do Starosty Powiatowego w Opolu pisano, że aż 75% dzieci uczęszczających do lokalnej szkoły jest dwujęzyczna, a zdarzają się sytuacje, że są to wyłącznie dzieci polskojęzyczne³⁸. W latach 1925-1932 w budynku gminy działała polska szkoła mniejszościowa³⁹.

W miejscowości funkcjonował Związek Śpiewaczy „Gwiazda”⁴⁰, który uświetniał lokalne uroczystości oraz integrował mieszkańców organizując wieczorki z muzyką. Związek współpracował z polskimi harcerzami przy organizacji spotkań wigilijnych czy obchodów wielkanocnych⁴¹.

Mniejszość polska w Groszowicach uczęszczała na przedstawienia polskich grup teatralnych oraz spotkania z przedstawicielami polskiego konsulatu i Banku Ludowego⁴². Organizowano także liczne kursy nauki języka polskiego, a ogłoszenia o nich ukazywały się regularnie w lokalnej prasie⁴³.

Osobistości z Groszowic

Na rozwój Groszowic wpływ mieli mieszkańcy, którzy angażowali się w realizację przedsięwzięć istotnych dla lokalnej społeczności, tj. budowę szkoły, kościoła parafialnego, śluzy na Odrze czy dworca kolejowego. Działania te wspierali m.in. Ferdinand von Prondzynski - Dyrektor Zakładów Cementu Portlandzkiego wraz ze swoim synem Alfredem, ponadto Leo Kowohl, Heinrich Moecke, Wiktor Gorzołka i ks. Franciszek Rudzki.

³⁴ APOp, sygn. 45/1191/3/3595, b.p.

³⁵ F. Kierski, *Jan Henryk Pestalozzi*, t. 1, Łódź 1927, s. 129-132.

³⁶ H. Dienwebel, *Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz*, Oppeln 1936, s. 22.

³⁷ <https://www.psp24.opole.pl/> [dostęp: 13.04.2022 r.]

³⁸ APOp, sygn. 45/1191/2/12498, s. 88-89.

³⁹ http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/index%20szkola.html [dostęp: 13.04.2022 r.]

⁴⁰ APOp, sygn. 45/2/97.

⁴¹ Tamże.

⁴² Ogłoszenia prasowe w „Gazecie Opolskiej” 1920.

⁴³ Tamże.

Praktyka dentystyczna
Agnieszka Ahrens
Groszowice
naprzeciwko fabryki cementu.
Rwanie zębów,
wprawianie blomb,
pomostów, sztucznych zębów
szybko i tanio.

Polska reklama praktyki dentystycznej z 21 sierpnia 1920 r.

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]

— **Groszowice.** Wzorując się na Półwsi, założyliśmy także w naszej wiosce towarzystwo, które wzięło sobie za zadanie pielęgnowanie śpiewu polskiego na jeden i kilka głosów. Towarzystwo nasze otrzymało piękną nazwę „Gwiazda” i liczy 30 członków, a jest nadzieja, że liczba ta niezadługo się podwoi. — Nowemu towarzystwu „Szczęść Boże!”.

Informacja o założeniu Związku Śpiewaczego „Gwiazda”

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]

— **Groszowice.** Kursa czytania i pisania polskiego odbywają się we wtorek i czwartek od godz. 6—8-mej wieczorem u p. Datko. Uprasza się o liczniejszy udział gospodarzy i synów gospodarskich.
Miejscowa Rada Ludowa.

Uczmy dzieci nasze czytać i pisać po polsku!

Anons z „Gazecie Opolskiej” informujący o zajęciach z czytania i pisania po polsku

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]

217 146
Landrat OPPELN
eing: 22 JAN 1936
Nr. 171 Anl.

Übersetzung
aus "Nowiny Codzienne", Oppeln, Nr. 16 vom 21.1.1936.

Polnische Weihnachtsfeier in Groschowitz.

Groschowitz. Am vergangenen Mittwochabend auf Veranlassung des Teilverbandes I des Polenbundes eine polnische Weihnachtsfeier in dem hiesigen Bildungsteil des polnischen Gesangvereins "Gwiazda" statt. Es hatten sich zu dieser Feier außer den polnischen Pfadfindern und Pfadfinderinnen in Groschowitz auch Vertreter der älteren Bevölkerung eingefunden. Der Vereinsvorsitzende Murek eröffnete und leitete die Feier, und der aus Oppeln eingetroffene Vertreter des Polenbundes, Klich, hielt eine den Umständen angepasste Ansprache. Das Programm der Feier bestand außerdem aus Deklamationen, Weihnachtsliedern, aus dem gegenseitigen Oblatenbrechen und aus der Einbescherung. Es deklamierten Mitglieder der Pfadfinderabteilung und auch eine ältere Person. Am besten gefiel die letzte Deklamation. Es ging alles beim Glanze des geschmackvoll auf polnische Art geputzten und beleuchteten Weihnachtsbaumes vor sich. Es herrschte eine wirkliche Weihnachtsstimmung, in der die Versammelten trotz der bereits abgelaufenen Weihnachtszeit nochmals die Weihnachtsfestzeit mit ihrer Erhabenheit und Herzlichkeit erlebten. Nach der Beendigung des feierlichen Teils sang der Verein noch einige Volkslieder.

Statzpolizeistelle Oppeln, den 21. Januar 1936.
für den Regierungsbezirk Oppeln
I. G.

Abschrift
dem Herrn Landrat
in Oppeln
zur gefl. Kenntnisnahme übersandt.

1. 1936
[Signature]

Raport dotyczący wieczorku polskich kolęd zorganizowanego przez harcerzy i Związek Śpiewaczy „Gwiazda”

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/97]

Fotografia Ferdinanda von Prondzynskiego, dyrektora generalnego cementowni w Groszowicach

[H. Dienwebel, *Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz*, Oppeln 1936, s. 59]

Ferdinand von Prondzynski pochodził z Nysy. Urodził się 3 sierpnia 1857 r. i był synem Konrada Ferdinanda Prondzynskiego i Marii Aubracht de l'Homme de Courbiere. W 1863 r. zawarł związek małżeński z Anną z domu Schylla z Oleśnicy. Para doczekała się sześciorga dzieci: Felixa Ferdinanda, Kathariny, Marii, Leo, Constantina i Alfreda⁴⁴. Ferdinand, wraz z bratem Leo, w 1875 r. przejął groszowicką cementownię i włączył ją do spółki *Groschowitzer Actiengesellschaft für Portland Cement Fabrikation*. W 1891 r. został mianowany dyrektorem generalnym przedsiębiorstwa⁴⁵. Licznymi inwestycjami doprowadził do rozkwitu przemysłu opartego na portlandzkim cemencie. Wraz z bratem poświęcił się także działalności filantropijnej: wsparł budowę kościoła, szkoły oraz remizy strażackiej. Zasiadał w zarządzie groszowickiej Fundacji św. Józefa, był też przedstawicielem rady kościoła i szkoły. Sfinansował elektryfikację groszowickich dróg⁴⁶.

Ferdinand Prondzynski pełnił funkcję dyrektora generalnego cementowni do 1926 r., po czym przekazał stery swojemu najmłodszemu synowi, Alfredowi⁴⁷. Zmarł 8 lutego 1935 r. w Möchnsee w Meklemburgii i pochowany został na cmentarzu w Łądku Zdroju⁴⁸. Mieszkańcy Groszowic, w ramach wdzięczności, nazwali jego imieniem ulicę oraz plac, na którym stanęło jego popiersie.

Leo Kowohl urodził się 22 grudnia 1901 r. w Opolu w domu kupca Josefa Kowohla i Marie z d. Nitsche. Ukończył szkołę elementarną i kontynuował kształcenie, w latach 1917-1920 odbywając praktykę w przedsiębiorstwie kupieckim Josefa Smiatka z Groszowic. Po tym kursie podjął naukę w szkole handlowej w Opolu, gdzie ukończył także kurs stenotypii i pisania na maszynie. Od 1925 r. do 1930 r. pracował jako samodzielny kupiec w sklepie swoich rodziców. Ukończył także kurs biurowy, dzięki czemu mógł podjąć pracę w urzędzie gminy w Groszowicach. Dnia 10 kwietnia 1934 roku został wybrany burmistrzem Groszowic⁴⁹. Podobnie jak Heinrich Moecke, podjął się spisania historii Groszowic, która ukazała się drukiem w 1936 r.⁵⁰ Niestety, w dostępnych nam źródłach brak informacji o jego powojennych losach.

Heinrich Moecke urodził się 24 grudnia 1871 r. w miejscowości Przydroże Małe, w gminie Korfantów. Był synem właściciela gospodarstwa Antona Moeckego. Heinrich wraz z żoną Gertudą doczekali się pięciorga dzieci: Maxa, Margarethe, Anny, Elisabeth i Kathariny⁵¹. Jak wynika z zachowanych materiałów archiwalnych, w 1892 r. Heinrich zdał egzamin nauczycielski, a w 1919 r. rektorski. Pierwszą placówką, którą objął po zdaniu pierwszego egzaminu, była szkoła elementarna w Grodzisku, gdzie wykładał przez pół roku. Następnie pracował w Wieszowej, Chropaczowie, Lipinach i Mysłowicach. Dnia 1 września 1929 r. objął placówkę w Groszowicach. Co ciekawe, w szkole elementarnej prowadził zajęcia z języka polskiego⁵². W trakcie pracy

⁴⁴ H. Dienwebel, dz. cyt., s. 58.

⁴⁵ APOp, sygn. 45/1191/2/9938, b.p.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ APOp, sygn. 45/1191/3/631, b.p.

⁴⁸ Nekrolog ukazał się w lokalnej gazecie w wydaniu z dnia 9/10 lutego 1935 r., jednakże brak informacji, dlaczego na miejsce pochówku wybrano cmentarz w Łądku Zdroju. „Oppelner Zeitung” 1935, nr 34 (71).

⁴⁹ APOp, sygn. 45/5/608.

⁵⁰ H. Dienwebel, dz. cyt., s. 14.

⁵¹ APOp, sygn. 45/1191/25/98129.

⁵² Tamże.

Willa rodziny Prondzynskich

[https://wroclaw.fotopolska.eu/Opole/b47038,Hotel_Villa_Park.html?f=1327478-foto]

w szkole katolickiej w Groszowicach, poza stanowiskiem rektora, sprawował także funkcję organisty w kościele parafialnym. Postać Heinricha Moeckego jest bardzo istotna dla lokalnej społeczności, gdyż opracował on kronikę Groszowic, która została wydana w 1937 r. z okazji jubileuszu 700-lecia miejscowości⁵³.

Wiktor Gorzołka urodził się 16 marca 1908 r. w Łąbędach. Ożenił się Małgorzatą z d. Zielonkowską⁵⁴. Z zawodu był robotnikiem, wyznania katolickiego, który po plebiscycie na Śląsku zadeklarował się jako Polak. Był jednym z przywódców młodzieży Związku Polaków w Niemczech. Pełnił funkcję redaktora dwutygodnika „Słowo Śląskie” i był współwydawcą „Katolika Trzyrzazowego” - czasopism wydawanych w Opolu. Po raz pierwszy został aresztowany latem 1937 roku. Na wolność wyszedł kilka miesięcy później, w listopadzie. Za działalność propolską został ponownie zatrzymany 11 listopada 1939 r. i osadzony w Buchenwaldzie. Był jednym ze współorganizatorów obozowego ruchu oporu. Spędził w Buchenwaldzie 5 lat. Zginął 24 sierpnia 1944 r. podczas nalotu amerykańskich samolotów na zakłady wojskowe, znajdujące się w pobliżu obozu⁵⁵. Jego imieniem została nazwana ulica w Groszowicach, przy której obecnie mieści się drugi budynek Archiwum Państwowego w Opolu⁵⁶.

Ksiądz Franciszek Rudzki urodził się 10 grudnia 1866 r. w Dębieńsku Wielkim (obecnie Czerwionka-Leszczyny). Świecenia kapłańskie przyjął w 1893 r., a w październiku 1901 r. został powołany na proboszcza parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Groszowicach. Ze względu na swoją propolską postawę pozostawał pod ciągłą obserwacją władz niemieckich⁵⁷. Do Soboru Watykańskiego II msze odprawiane były po łacinie, mimo to w zachowanych materiałach archiwalnych oraz wspomnieniach o ks. Rudzkim pojawia się informacja, że w groszowickim kościele odprawiał nabożeństwa po polsku. Prawdopodobnie oznacza to, że w języku polskim głosił kazania. Był opiekunem chóru „Gwiazda”. Jego działania propagujące polskość w społeczności lokalnej spotkały się ze zdecydowaną reakcją władz niemieckich. Wymusiły one w 1924 r. na bp. Adolfe Bertramie pozbawienie ks. Rudzkiego funkcji proboszcza parafii. „Nowiny Codzienne” relacjonowały, że decyzja została oprotestowana przez młodzież, która na znak solidarności z proboszczem podczas mszy odprawianej w drugi dzień Świąt Bożego Narodzenia śpiewała polskie kolędy. Ksiądz Rudzki nadal odprawiał msze przy bocznym ołtarzu kościoła parafialnego, a nie mogąc już mieszkać na plebanii, wynajął mieszkanie. Pod koniec 1932 r., dzięki pomocy lokalnej społeczności, zamieszkał we własnym domu⁵⁸.

Ksiądz Franciszek Rudzki zginął śmiercią tragiczną. Żołnierze wojsk rosyjskich w nocy 23 stycznia 1945 r. podjechali pod jego dom, wywołali na zewnątrz gospodynię, księdza Rudzkiego zastrzelili i podpalili budynek. Jak relacjonowała gosposia, Franciszka Malossek: „na parterze w korytarzu leżały zwęglone zwłoki ks. Rudzkiego, niespalona pozostała tylko głowa i szyja z medalionem”. Na mocy sporządzonego w 1933 r. testamentu, ks. Rudzki cały swój majątek pozostawił Franciszce Malossek z Groszowic⁵⁹.

53 H. Moecke, *Groschowitz. Chronik der Land und Industriegemeinde. Kreis Oppeln*, Oppeln 1937.

54 APOp, sygn. 45/2910/993.

55 Tamże.

56 <https://opole.ap.gov.pl/index.html#kontakt-jump> [dostęp: 13.04.2022 r.]

57 APOp, sygn. 45/56/6453.

58 http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/kosciol/rudzki/ [dostęp: 14.04.2022 r.]

59 APOp, sygn. 45/2910/164.

Fotografia Leo Kowohla, burmistrza Groszowic

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/608]

Stammbaum von:			
1. Name: Kowohl		Vorname: Leo	
Stand oder Beruf: Gemeindegeldner		Wohnort und Wohnung: Groschowitz, Kruppitz	
Geburtsort, -tag, -monat, -jahr: Oppeln 22. Dezember 1901		Taufort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Oppeln, (Alexius)	
Konfession (auch frühere Konfession): Katholisch		verheiratet mit: Martha Suda	
		Trauungsort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Oppeln	
Name und Vornamen: (bei Frauen Geburtsname) Stand oder Beruf: Wohnort und Wohnung: Konfession (auch frühere Konfession): Geburtsort, -tag, -monat, -jahr: Taufort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Trauungsort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Erbest. -tag, -monat, -jahr:	2. Kowohl Josef Kaufmann Groschowitz Katholisch Goslawitz, Oppeln. 5. 12. 1874 Goslawitz, Oppeln. 6. 12. 1874 Gr. Döbern, Oppeln. 1. 8. 1898 Saenstochau (Polen) 3. 8. 1920	3. Mitsche Maria Kaufmanns Witwe Groschowitz Katholisch Gr. Döbern 2. 8. 1878 Gr. Döbern 9. 8. 1878 Gr. Döbern 1. 8. 1898 lebt	
Name und Vornamen: (bei Frauen Geburtsname) Stand oder Beruf: Wohnort und Wohnung: Konfession (auch frühere Konfession): Geburtsort, -tag, -monat, -jahr: Taufort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Trauungsort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Erbest. -tag, -monat, -jahr:	4. Großvater (väterl.) Kowohl (Kowal) Josef Zinnemann Goslawitz Katholisch Goslawitz 1. 7. 1829 Oppeln 27. 7. 1829 Oppeln 21. 7. 1860 Oppeln 6. 8. 1902	5. Großmutter (väterl.) Sdauy (Sduy) Agnes Goslawitz Katholisch Goslawitz 19. 1. 1836 Oppeln 30. 1. 1836 Oppeln 3. 7. 1860 Groschowitz 7. 5. 1909	6. Großvater (mütterl.) Mitsche Julius Häusler & Fleischer Gr. Döbern Katholisch Kiewodnik/Falkenberg 11. 4. 1834 Jellowa/Oppeln 25. 10. 1852
	7. Großmutter (mütterl.) Borik Franziska Gr. Döbern Katholisch Jellowa/Oppeln 26. 10. 1852 Jellowa/Oppeln 29. 9. 1874 Oppeln 21. 4. 1894	8. Hingroßeltern Kowohl (Kowal) Simon Gärtner Katholisch Goslawitz 28. 10. 1799 Goslawitz 28. 10. 1799 Oppeln 21. 10. 1810 Goslawitz 1. 11. 1852	9. Hingroßeltern Sdauy (Sduy) Thomas Häusler Katholisch Goslawitz 15. 9. 1794 Goslawitz 16. 9. 1794 Goslawitz 7. 11. 1867
Name und Vornamen: Stand oder Beruf: Konfession (auch frühere Konfession): Geburtsort, -tag, -monat, -jahr: Taufort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Trauungsort, -kirche, -tag, -monat, -jahr: Erbest. -tag, -monat, -jahr:	10. Hingroßeltern Mitsche Thomas Förster Katholisch 1807 Jellowa 8. 9. 1802 Jellowa 8. 9. 1809 Alt-Budhowitz 30. 1. 1844 Jellowa 17. 4. 1877	11. Hingroßeltern Fainka (Kain) Marieanne Katholisch 1793 Oppeln 21. 10.	12. Hingroßeltern Lieber Marieanne Katholisch 1805 Goslawitz 17. 4. 1850
	13. Hingroßeltern Langner Josefa Katholisch Kiewodnik 12. 6. 1811 Kiewodnik 14. 6. 1811 Gr. Döbern 6. 7. 1880	14. Hingroßeltern Mikulla Franziska Katholisch Friedrichstal 8. 9. 1817 Friedrichstal 7. 3. 1817 Jellowa 8. 6. 1887	

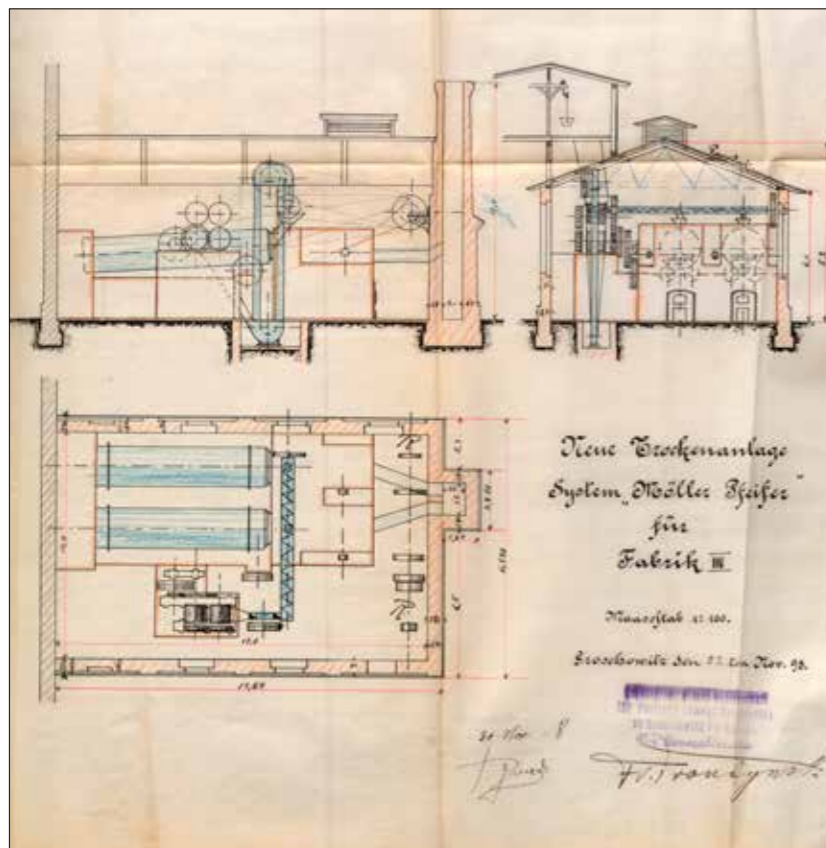
Drzewo genealogiczne rodziny Kowohl

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/608]

Nagłówek pism groszowickiej cementowni Portland

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/404]

Szkice projektowe urządzeń suszarni

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/404]

Plan Groszowicz z zaznaczonym stadionem i kąpieliskiem

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4952]

Kąpielisko, plaża i stadion

Starsi mieszkańcy Groszowic pamiętają jeszcze betonowe słupy, które można było napotkać podczas spaceru nad Odrą. Były to pozostałości po wybudowanym w 1935 r. stadionie. Tego typu obiekty powstawały w związku z Igrzyskami Olimpijskimi w Berlinie w 1936 r. Odbywały się tam nie tylko mecze lokalnej drużyny piłki nożnej, lecz również obchody uroczystości związanych z jubileuszem 700-lecia Groszowic. Stadion, poza boiskiem, posiadał bieżnię żużlową o długości 330 metrów, skocznnię do skoku w dal oraz szatnie z prysznicami⁶⁰.

Naprzeciwko stadionu w 1936 r. powstało kąpielisko z plażą. Zgodnie z założeniami, do dyspozycji gości umieszczono tam szatnię, bufet oraz taras ze stolikami i parasolami chroniącymi przed słońcem. Dzięki zamontowanym urządzeniom nagłaśniającym możliwe było zapewnienie rozrywki osobom wypoczywającym na plaży⁶¹. Zainstalowano elektryczną pompę - aby woda była zawsze przejrzysta. Całość inwestycji kosztowała 35 000 marek i zgodnie z założeniami twórców miała ona służyć młodzieży szkolnej oraz pracownikom lokalnych przedsiębiorstw⁶². Żaden z obiektów nie przetrwał do czasów współczesnych.

Cementownia Groszowice

Pierwsza cementownia w Groszowicach została wzniesiona w 1872 r. przez H. Wartenberga⁶³. Początkowo fabryka produkowała 8 500 ton cementu, ale już w 1873 r. konieczna była budowa nowego obiektu, co pozwoliło na zwiększenie produkcji do 11 300 ton. Kryzys gospodarczy pod koniec XIX wieku oraz trudności finansowe nim spowodowane zmusiły Wartenberga do sprzedaży przedsiębiorstwa⁶⁴.

W 1875 r. fabrykę przejęła spółka Groschowitzer Actiengesellschaft für Portland Cement Fabrikation, której prezesami byli kolejno Ferdinand i Leo von Prondzynscy. Pełnili tę funkcję do 1925 r., gdyż od następnego roku cementownia weszła w skład przedsiębiorstwa Schlesische Portland Zement-Industrie A.G. Oppeln. Przedsiębiorstwo to zrzeszało cementownie z Opolą i okolic⁶⁵.

Bracia Prondzynscy zarządzali spółką bardzo sprawnie i dzięki ich inwestycjom z roku na rok zwiększała się ilość produkowanego surowca. Działania te skutkowały także rozbudową infrastruktury cementowni i samych Groszowic. Ponadto rozwój spółki przyczynił się do wzrostu liczby mieszkańców, gdyż stale potrzebne były ręce do pracy⁶⁶.

Pierwszymi inwestycjami poczynionymi przez Prondzynskich była budowa kolejnych fabryk (w latach 1884 i 1906). W roku 1910 wygaszono pracę w trzech zakładach, by wznieść nową fabrykę z piecem obrotowym „na metodę mokrą”. Zwiększyło to znacznie wydajność produkcji - do 150 ton na dobę. Dwa lata później wybudowano 2 obrotowe piece o wydajności 200 ton na dobę każdy. W roku 1936 przystąpiono do dalszej rozbudowy, stawiając piec obrotowy o wydajności 280 ton na dobę, z wieżą rekuperacyjną. Wieża ta przyczyniła się do wzrostu wydajności

i zmniejszenia zużycia węgla. Wybudowano także młyn surowca cementu oraz młyn susząco-mielący węgla. Po rozbudowie cementownia osiągnęła zdolność produkcyjną 310 ton⁶⁷.

W 1941 r. zakład wszedł w skład koncernu Vereinigte Ost und Mitteldeutsche Zement Aktiengesellschaft. Na potrzeby cementowni wybudowano elektrownię, która zaopatrywała w energię elektryczną pozostałe cementownie i domy mieszkańców Groszowic⁶⁸.

Po II wojnie światowej cementownia została przejęta przez Grupę Operacyjną Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów. Pierwszą produkcję uruchomiono w grudniu 1945 r. Po licznych przekształceniach, które miały miejsce na przestrzeni lat, w 1997 r. zaprzestano produkcji cementu w groszowickiej fabryce. Zabudowania zostały zrównane z ziemią, a po zakładzie pozostał jedynie plac.

Cementownia w ogromnym stopniu wpłynęła na rozwój Groszowic. Zakład zapewniał pracę mieszkańcom, a inwestycje związane z rozbudową i modernizacją przedsiębiorstwa realnie przekładały się na modernizację infrastruktury Groszowic.

Szpital i przytułek św. Józefa

Fundacja św. Józefa, której powołanie zainicjował groszowicki proboszcz Jakub Struchly na początku XX wieku, otaczała opieką osoby chore i starsze⁶⁹. Ośrodek pełnił również funkcję miejscowego szpitala. Z wykazu z księgi budynkowej Urzędu Katastralnego w Opolu z 1915 roku wynika, że do Fundacji należały zabudowania domu dla osób biednych, szpital wraz z ogrodem, stajnia, kostnica oraz szopa na drzewo⁷⁰. Natomiast w 1931 r. zarząd Fundacji św. Józefa zwrócił się z prośbą do starosty opolskiego o dofinansowanie rozbudowy placówki, gdyż dla podtrzymania działalności niezbędny był budynek trzykondygnacyjny⁷¹.

Budynek ten miał liczyć dwanaście sal dla czterdziestu chorych i pięciu siostr zakonnych. Potrzebna była również rozbudowa zaplecza gospodarczego. Dlatego zarząd - w osobach groszowickiego proboszcza Haasego, dyrektora cementowni Alfreda von Prondzynskiego oraz Józefa Passona - wnioskował o zapewnienie finansowania budowy dwóch stodół i budynku gospodarczego dla dwóch sztuk dużego bydła i pięciu sztuk bydła małego. Członkowie zarządu zapewniali, że stowarzyszenie nadal będzie troszczyło się o osoby chore i starsze. Opiekę nad potrzebującymi miały sprawować siostry z zakonu franciszkanek. Siostry zakonne miały także czuwać nad stanem finansowym placówki, a co roku przedstawiać sprawozdanie finansowe kuratorowi zakładu⁷².

Fundacja pełniła swoje zadania aż do końca II wojny światowej. Po 1945 r. budynek przynależący do fundacji został przekształcony w szpital zakaźny, a obecnie oprócz przychodni znajduje się w nim izba wytrzeźwień oraz Miejski Ośrodek Pomocy Osobom Uzależnionym i Bezdomnym⁷³.

⁶⁰ APOp, sygn. 45/2634/389.

⁶¹ APOp, sygn. 45/22/4952.

⁶² H. Dienwebel, dz. cyt., s. 18.

⁶³ Nie udało się ustalić imienia Wartenberga.

⁶⁴ J. Gallus, *Zementwerke Bolko, Kreis Oppeln*, „Oppelner Heimat Kalender“ 1932, s. 73.

⁶⁵ APOp, sygn. 45/1191/2/9938.

⁶⁶ APOp, sygn. 45/1191/2/9937.

⁶⁷ APOp, sygn. 45/5/404, b.p.

⁶⁸ APOp, sygn. 45/1191/2/9944.

⁶⁹ APOp, sygn. 45/52/75.

⁷⁰ APOp, sygn. 45/2631/1548.

⁷¹ APOp, sygn. 45/2/887.

⁷² Tamże.

⁷³ W. Długosz, dz. cyt., s. 211.

Przyłączenie do Opola

Groszowice, mimo iż do lat 60. XX wieku stanowiły samodzielnie funkcjonującą wieś, od wieków były „przedsionkiem” Opola. Mieszkańcy groszowickiej osady byli świadkami istotnych przemian gospodarczych i społecznych od czasów opolskich książąt piastowskich. Bliskość Odry oraz szlaku kolejowego łączącego Wrocław z Katowicami sprawiły, że Groszowice były miejscem przyciągającym przedsiębiorców. Dzięki temu miejscowość stała się także atrakcyjną dla władzy Opola. Pierwsze propozycje włączenia Groszowic w granice miasta pojawiły się w latach dwudziestych XX wieku. Argumentowano m.in., że dzięki istniejącemu już „szybkemu” połączeniu kolejowemu między Groszowicami a Opolem obie te miejscowości stanowią praktycznie integralną całość. Wspomniano również o fabryce cementu, która wchodziła w skład spółki zrzeszającej wszystkie cementownie w Opolu i okolicach. Zapewniano, że mimo włączenia w granice miasta Groszowice zachowają odrębną administrację gminną, urząd stanu cywilnego, swoją szkołę oraz własną parafię. Ponadto w obrębie miasta miały znaleźć się również Czarnowąsy, Szczepanowice, Nowa Wieś Królewska, Kolonia Gostawicka, Krzanowice, Wróblin, Półwieś, Wójtowa Wieś oraz Winów⁷⁴.

Jednakże faktyczne przyłączenie dzielnicy nastąpiło dopiero w latach pięćdziesiątych XX wieku. Początkowo Groszowice były osiedlem miejskim - do Opola zostały włączone 1 stycznia 1965 r.⁷⁵

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu:

- Zespół nr 2, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 97, 644, 797, 887.
- Zespół nr 5, Wydział Powiatowy w Opolu, sygn. 404, 608.
- Zespół nr 22, Akta miasta Opola, sygn. 4952, 4956.
- Zespół nr 35, Akta gminy Groszowice, sygn. 6.
- Zespół nr 52, Lekarz Powiatowy w Opolu, sygn. 75.
- Zespół nr 56, Tajna Policja Państwowa w Opolu, sygn. 6453.
- Zespół nr 540, Zarząd Wodny w Opolu, sygn. 1833, 2444.
- Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział I, sygn. 8832, 9937, 9938, 9944, 12498.
- Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział II, sygn. 631, 3594, 3595, 3596.
- Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Akta osobowe, sygn. 98129.
- Zespół nr 2631, Urząd Katastralny w Opolu, sygn. 1548.
- Zespół nr 2634, Zbiór Kartograficzny Archiwum Państwowego w Opolu do 1945, sygn. 389.
- Zespół nr 2910, Sąd Grodzki w Opolu, sygn. 164, 993.

Źródła drukowane

- Dziennik Ustaw 1964 nr 47, poz. 320.
- Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Część I. Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*, oprac. bp W. Urban, Wrocław 1970.
- „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1996.
- Schlesisches Urkundenbuch. Zweiter Band 1231-1250*, hrsg. von der Historischen Kommission für Schlesien, bearb. von W. Irgang, Wien-Köln-Graz, 1977.
- Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z okolo 1765 roku*, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.
- Triest F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Erste Hälfte*, Breslau 1864.
- Wernher F.B., *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens, Pars I*, Breslau 1750-1800.
- Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln*, Bd. 2, hrsg. von J. Jungnitz, Breslau 1904.
- Zimmermann F. A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, Brieg 1784.

Literatura

- Borek H., *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988.
- Długosz W., *Dzieje Groszowic od roku 1236 do czasów teraźniejszych*, Opole 2017.
- Długosz W., *Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej Opole-Groszowice. Historia i dzień dzisiejszy*, Opole 2020.
- Dienwebel Heinrich, *Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz*, Oppeln 1936.
- Gallus J., *Zementwerke Bolko, Kreis Oppeln*, „Oppelner Heimat Kalender”, 1932, s. 72-80.
- „Gazeta Opolska” 1920.
- Kierski F., *Jan Henryk Pestalozzi*, t. 1, Łódź 1927.
- Panic I., *Jak my ongiś godali. Język mieszkańców Górnego Śląska od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Cieszyn-Kraków 2015.
- Pys J., *Górna Odra - od rzeki górskiej do wielkiej drogi wodnej*, [w:] *Ujarmianie Odry. Regulacja rzeki w XIX wieku w obrębie rejencji opolskiej. Die Bändigung der Oder. Die Regulierung des Flusses innerhalb des Regierungsbezirks Oppeln im 19. Jahrhundert*, scenariusz wystawy B. Szafraniec, Opole 2014.

Strony internetowe

- http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/indeks%20szkola.html [dostęp: 13.04.2022 r.]
- http://www.dokumentyslaska.pl/groszowice_lata/kosciol/rudzki/ [dostęp: 14.04.2022 r.]
- <https://opole.ap.gov.pl/index.html#kontakt-jump> [dostęp: 13.04.2022 r.]
- <http://www.parafiagroszowice.pl/kancelaria.html> [dostęp: 13.04.2022 r.]
- <https://www.psp24.opole.pl/> [dostęp: 13.04.2022 r.]
- <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-panstwowe-we-wroclawiu/zespoly> [dostęp: 14.04.2022 r.]
- <https://web.archive.org/web/20191025041535/http://muzeum.opole.pl/kolekcje/archeologia/> [dostęp: 14.04.2022 r.]

⁷⁴ APOp, sygn. 45/22/4956.

⁷⁵ Dz. U. 1964 nr 47, poz. 320.

GRUDZICE

Maria Leśniowska, Daniela Mazur

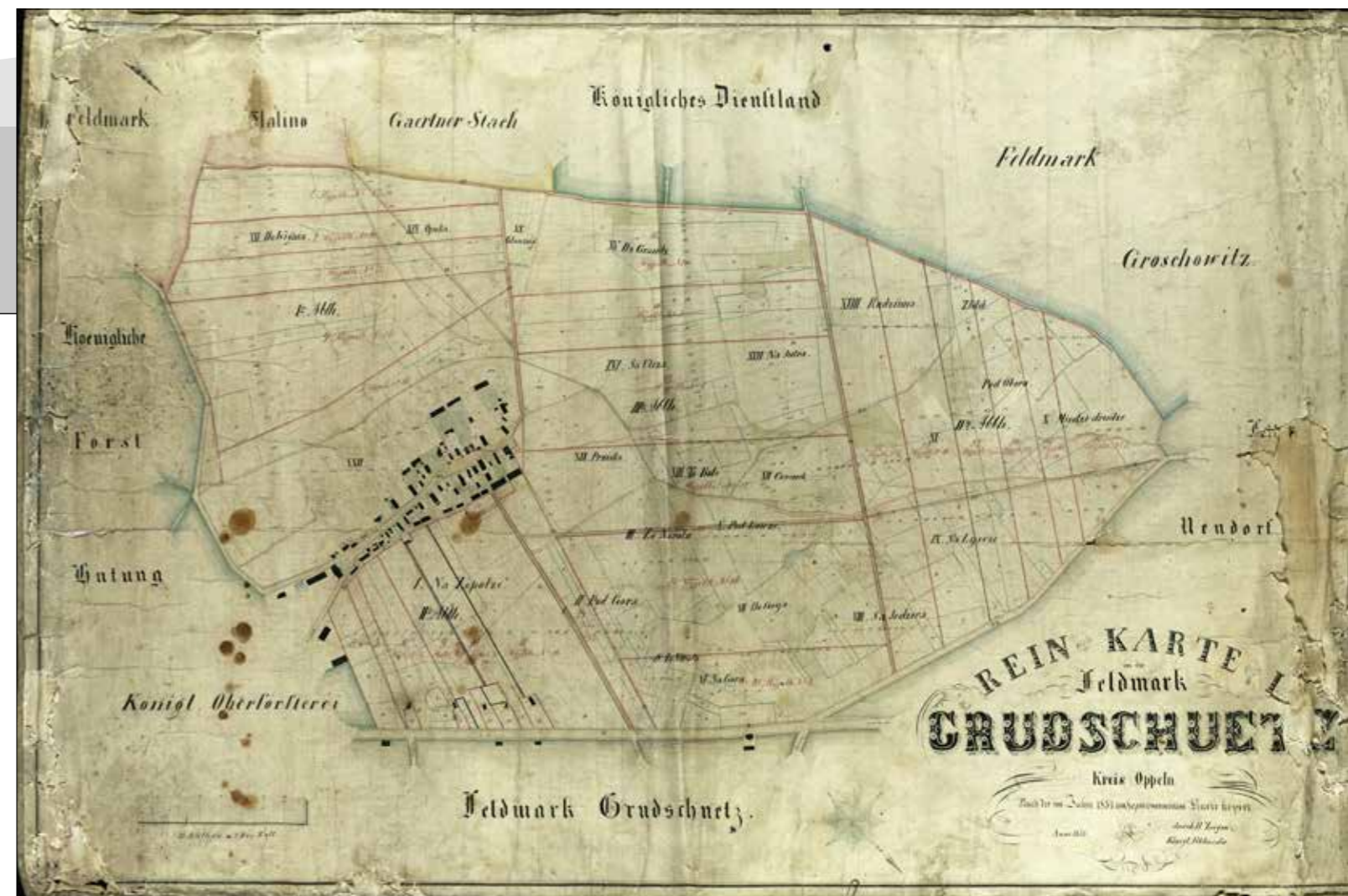
Położenie miejscowości

Grudzice są dziś integralną częścią Opola. Wraz z Kolonią Gosławicką i Maliną tworzą tzw. dzielnicę VI¹.

Zgodnie z założeniem prezentowanej publikacji, w poniższym tekście zobrazowane zostaną fragmenty historii miejscowości, wydobyte z materiałów archiwalnych, przechowywanych w zasobach opolskiego archiwum, w którym najbardziej okazałą część akt stanowią materiały XIX- i XX-wieczne. Historia Grudzie z okresu habsburskiego nie doczekała się szczegółowego opracowania. Jednakże należy zaznaczyć, że praca ta wymaga kwerendy przeprowadzonej m.in. w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Analizując archiwalia do dziejów Grudzie z czasów pruskich stwierdzamy, że na uwagę zasługują m.in. szkoła, boisko, salka w domu Buhla, która była miejscem spotkań, a od lat 50. XX w. również kościół. Ponadto w miejscowości funkcjonowały: Ochotnicza Straż Pożarna, nadleśnictwo, a w latach 20. XX wieku prężnie rozwijała się organizacja mniejszości polskiej w Niemczech.

Literatura przedmiotu wskazuje, że pierwsze wzmianki dotyczące osady pojawiają się w 1223 r. Jej nazwa została zanotowana wówczas jako *Grudina*². Data ta została przyjęta umownie i, jak się okazuje, błędnie. Wyżej wymieniony dokument, według najnowszych badań, uznawany jest za pierwszą pisemną wzmiankę dotyczącą Grudyni (Małej lub Wielkiej), położonej w gminie Pawłowiczki³. Natomiast w przypadku miejscowości Grudzice badania wskazują na późniejszy dokument z roku 1354, w którym pojawia się Jescho de Grutitz, kasztelan, burgrabia i starosta opolski⁴. Przydomek kasztelana identyfikuje się z miejscowością Grudzice pod Opolem, gdzie jego rodzina miała osiąść już w XIII w. Ponownie ten sam Jan de Cruticz pojawia się w dokumencie z 1361 r⁵. Nazwa miejscowości została w onomastyce zakwalifikowana jako patronimiczna, wywodząca się od imienia rodowego lub

1 Szczegóły związane z podziałem administracyjnym Grudzie, jaki został dokonany po II wojnie światowej, znajdują się w ostatniej części niniejszego artykułu.
2 CDS, t. 1, *Urkunden des Klosters Czarnowanz*, hrsg. W. Wattenbach, Breslau 1857, nr 1.
3 <https://grudynia.pl/grudynia-wielka/historia-grudyni-wielkiej/>, [dostęp: 13.04.2022].
4 CDS, t. 1, *Urkunden des Klosters Czarnowanz*, nr 38.
5 M. L. Wójcik, *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. 1, Kraków-Wrocław 2018, s. 306.

Mapa katastralna Grudzie z 1854 r. z naniesionymi zmianami z lat 1861 i 1865

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2631/195]

Ortsname, heutige Form: <i>(Grudschütz) Grudzen</i>		
Schreibweise des Ortsnamens:	Quelle:	Bemerkungen:
1223 <i>Grudina</i>		<i>Ferdinand!</i>
1228 <i>Gr.</i>		
1354 <i>Jescho de Grutitz</i>	<i>Cot. Dipl. I. 38</i>	
1356 <i>Jascho de Gruta</i>		<i>Oggelmer Kapellan.</i>
1686 <i>Grutic</i>	<i>1.B. Jugwitz.</i>	
1532 <i>Gruticze</i>	<i>Schatzreg. Geh. d. A.</i>	
1534 <i>Grutitz</i>	<i>Urbar 51a.</i>	

Karta Urzędu do spraw Górnśląskiego Krajoznawstwa, ukazująca utrwalone w źródłach historycznych zapisy nazwy miejscowości Grudzice

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/51/405]

przezviska⁶. W późniejszych latach wielokrotnie się przeobrażała. I tak w historiografii pojawiają się wersje zapisu: *Grutzütz, Grutycz, Grucice, Grudczytz*, a od 1886 r. *Grudschütz*⁷.

Miejscowość Grudzice posiadała również własną pieczęć. Na pierwszych zachowanych odciskach z lat 1722 i 1831 znajduje się motyw zwierzęcy w postaci dwóch ptaków⁸. Pieczęć ta, zagubiona przez sołtysa w 1831 roku, została wymieniona na nową z motywem rustykalnym, którym był wizerunek zboża w postaci ziaren w misce. Początkowo wizerunek na pieczęci mylnie opisywany był przez niemieckiego badacza Oskara Wilperta jako jaja w koszyku⁹.

Jak podaje historyk Alfred Zimmermann, w 1784 r. miejscowość Grutzüz (Grudschüz) leżała $\frac{3}{4}$ mili od miasta Opolu, zamieszkiwało ją 6 rolników, 9 zagrodników, 1 chałupnik oraz 173 mieszkańców¹⁰. Wieś ta podlegała pod kamerę królewską w Opolu (Königliche Kammeramt Oppeln)¹¹. Z kolei w 1830 r. Johann Georg Knie podaje, że w Grudzicach znajdowało się 40 domów i 230 mieszkańców (w tym dziesięciu wyznania ewangelickiego), funkcjonował Królewski Urząd Leśny (Königliche Oberförsterei), stał jeden dom dla dwóch dróżników oraz magazyn służący do suszenia i przechowywania drewna. Natomiast w 1845 r. w osadzie pracował 1 kowal i 1 rzeźnik¹².

Historię miejscowości opisują Bogdan Cimała wraz z ks. Leonardem Makiolą w książce *Grudzice - dzieje miejscowości, historia budowy kościoła*¹³ oraz Beata Peczeniuk w artykule pt. *Nazwy terenowe w Opolu-Grudzicach z perspektywy folklorysty*¹⁴. Ogromny zbiór materiałów poświęconych dziejom miejscowości zebrała Beata Orel, która opiekuje się filią Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Jana Pawła II w Grudzicach.

Kościół

Grudzice od XV wieku przynależały do Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Groszowicach. Mieszkańcy uczęszczali do groszowickiej świątyni aż do lat pięćdziesiątych XX wieku.

Pierwsze plany budowy kościoła w Grudzicach pojawiły się już w 1928 r., kiedy to Franciszek Pandza zdecydował się przekazać swoją nieruchomość na ten cel. Lokalna społeczność rozpoczęła zbiórkę funduszy. W 1939 r. zebrano 76 tys. marek, jednakże zamierzenia te nie zostały zrealizowane¹⁵. Jak opisywał Jan Adamek: „W Grudzicach, które należą do parafii Groszowickiej już przed wojną w latach 1928-1929 kielkowała myśl wybudowania w Grudzicach własnego kościoła. Zaczęto

6 Więcej na temat nazewnictwa śląskiego zob. H. Borek, *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych*, Opole 1972, s. 69.

7 APOp, sygn. 45/51/405, s. 1.

8 A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020, s. 134 i 409.

9 Tamże, s. 97 i 409.

10 F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band*, Brieg 1784, s. 75.

11 *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku*, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 56.

12 J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1830, s. 514.

13 B. Cimała, ks. L. Makiola, *Grudzice - dzieje miejscowości, historia budowy kościoła*, Opole 2009.

14 B. Peczeniuk, *Nazwy terenowe w Opolu-Grudzicach z perspektywy folklorysty*, „Kwartalnik Opolski” 2001, nr 2/3, 159-168.

15 B. Cimała, ks. L. Makiola, *Grudzice - dzieje miejscowości, historia budowy kościoła*, Opole 2009, s. 105.

Wnętrze grudzickiej świątyni

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]

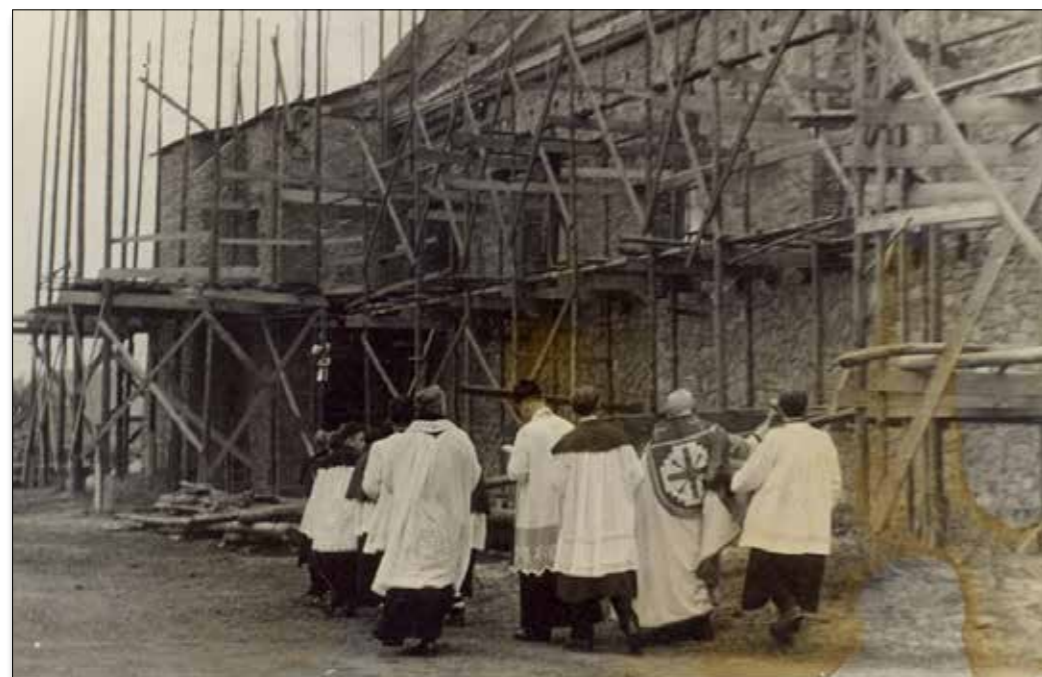
Nowy grudzicki kościół

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]

Mapa ewidencyjna gruntów, na której zaznaczony jest kościół w Grudziech

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2026/2389]

Zdjęcie z poświęcenia budowy kościoła

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]

już gromadzić fundusze na ten cel, lecz dojście do władzy Hitlera zniweczyło nam na razie nasze plany i budowy nie rozpoczęto”¹⁶.

Powojenne inicjatywy budowy świątyni pojawiły się w 1947 r., kiedy powołano Tymczasowy Komitet Budowy Kościoła w Grudziech. Dziesięć lat później, bo w styczniu 1957 r., wydano pozwolenie na budowę kaplicy, a Tymczasowy Komitet przekształcił się w Komitet Budowy Kościoła w Grudziech. W skład tego zespołu wchodził m.in. Franciszek Buhl, Tomasz Labuzga, Jan Adamek, Piotr Nolepa oraz Franciszka Wójcik¹⁷.

Kamień węgielny pod budowę poświęcono 13 lipca 1958 r., a dzień ten był świętem lokalnej społeczności. Jako patronkę nowej świątyni wybrano Matkę Boską Fatimską¹⁸. Koszty budowy świątyni pokryli niemalże w całości mieszkańcy Grudziech. Wcześniej deklarowali kwotę przeznaczoną na ten cel, a następnie opłacali comiesięczne składki. Część pieniędzy udało się zebrać dzięki organizacji przedstawień teatralnych. Mieszkańcy objeżdżali okoliczne wsie z przygotowanymi spektaklami, a pieniądze uzyskane ze sprzedaży biletów przeznaczono na wzniesienie kościoła.

Kościół został konsekrowany w 1963 r. Pierwszym proboszczem został ks. Antoni Liszka, a wikarym ks. Wojciech Skrobocz. W latach kolejnych posługę proboszcza sprawowali: ks. Janusz Czerski, ks. Władysław Horiszny, ks. Norbert Matecki oraz ks. Leonard Makiola, pełniący tę funkcję od października 1995 r. do dziś¹⁹.

Nadleśnictwo

W XVIII w., po przejściu Śląska przez Prusy, na mocy edyktów i zarządzeń wydanych przez Fryderyka II Hohenzollerna rozpoczęto planową gospodarkę leśną. Zerwano wówczas z gospodarką płądowniczą i dokonano pierwszych pomiarów arealu leśnego. Po dziś dzień funkcjonuje w lasach wprowadzony wówczas regularny podział powierzchni²⁰.

Ogromne znaczenie dla mieszkańców Grudziech miało lokalne nadleśnictwo. Przechowywane w Archiwum Państwowym w Opolu materiały dotyczące Nadleśnictwa Grudzie (Oberförsterei Grudschütz) sięgają 1794 roku i dotyczą ochrony lasów²¹. Nadleśnictwo to było jednym z największych i najprężniej działających ośrodków tego typu w okolicy. Siedziba nadleśnictwa od samych początków mieściła się przy obecnej ul. Groszowickiej. Na przestrzeni lat budynek uległ przebudowie i jest obecnie siedzibą Nadleśnictwa Opole.

W 1881 roku nadleśniczym został Hugo von Ehrenstein, który wprowadził nowoczesną gospodarkę leśną w Grudziech. Swoją funkcję pełnił do 1904 roku. Za wkład w rozwój podległej mu jednostki został odznaczony Orderem Korony²². Ostatnim przedwojennym nadleśniczym był Georg Baule²³.

¹⁶ Tamże, s. 106.

¹⁷ Tamże, s. 107.

¹⁸ Tamże, s. 150-151.

¹⁹ <https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie/alfabetycznie> [dostęp: 25.01.2022 r.].

²⁰ <https://opole.katowice.lasy.gov.pl/historia> [dostęp: 25.01.2022 r.].

²¹ Akta dotyczące Nadleśnictwa Grudziech przechowywane są w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu, w zespole nr 1191 Rejencja Opolska, wydział III Lasy, APOp, sygnatury: 45/1191/5/276, 45/1191/5/317, 45/1191/5/600, 45/1191/5/1534-1884, 45/1191/5/4936-4945.

²² Order Korony Pruskiej nadawany w latach 1901-1918 przez króla Prus za zasługi cywilne i wojskowe. Akta dotyczące zatrudnienia, przebiegu służby oraz spraw personalnych nadleśniczego Hugona von Ehrensteina: APOp, sygn. 45/1191/27/102840.

²³ B. Cimała, ks. L. Makiola, dz. cyt., s. 96.

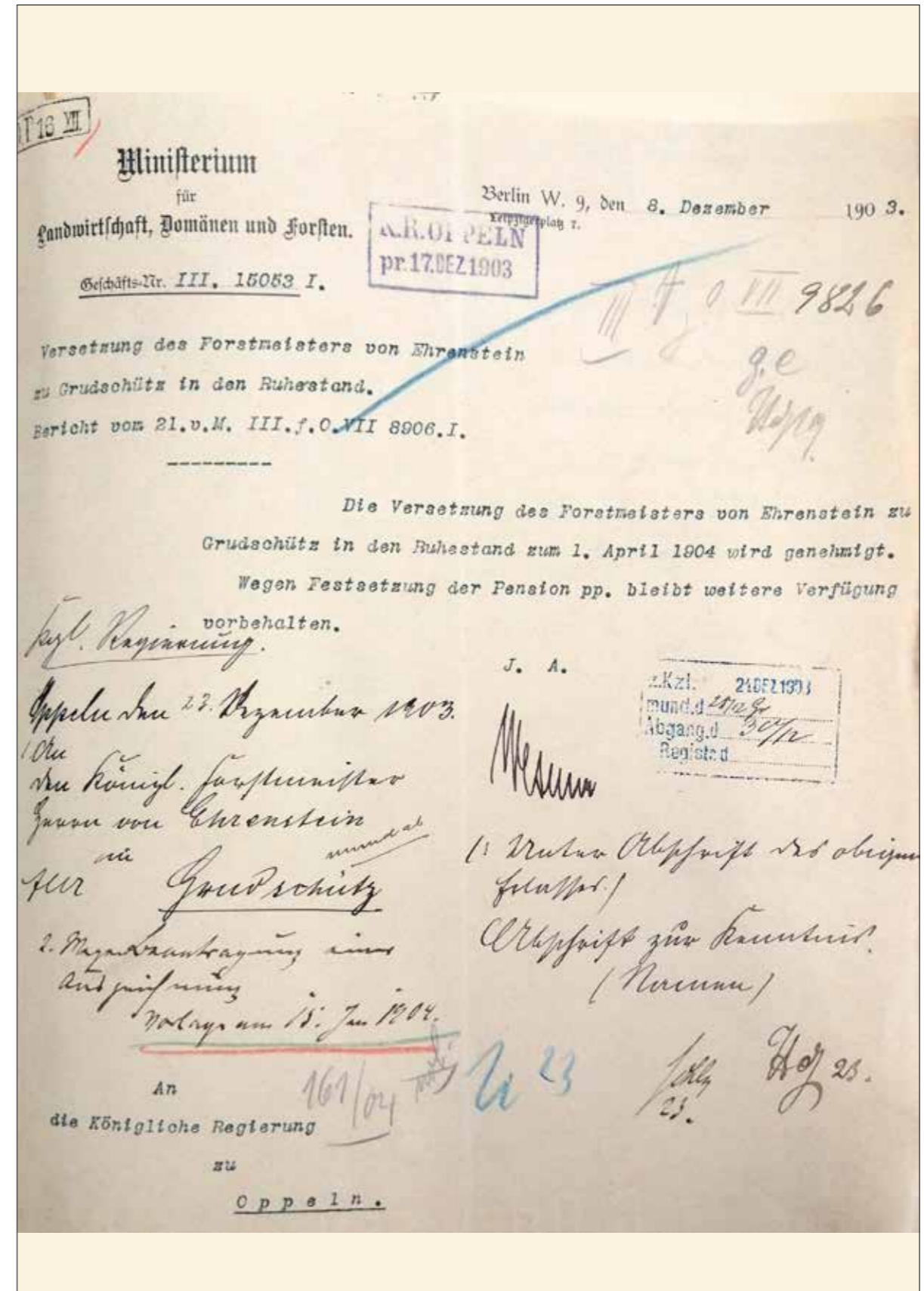

Pocztówka z pozdrowieniami z Grudzie, na której widoczny jest budynek Nadleśnictwa
 [Ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]

Holzverkauf in der Königl. Oberförsterei Grudschütz.
 Nachstehende forstmäßig aufgearbeitete Rundhölzer sollen im Wege des schriftlichen Angebotes verkauft werden.

Opf.-Nr.	Schutzbezirk	Holzart	Sortiment	Stück	lm	cm	Bemerkungen.
1	Walsno, Tot.	Eichen	Stämme I.-III. Kl.	6	5,47	—	
2	Rafel, Gräfenort und Schulenburg, Tot.	Kiefern	" II. "	52	60	—	meist blau und trocken. Desgl.
3	Walsno und Grudschütz	"	" III. "	44	76	—	"
4	Rafel und Schulenburg	"	" III. "	368	237	—	"
5	Gräfenort	"	"	940	608	—	"
6	Walsno und Grudschütz	"	"	972	657	—	"
7	Rafel	"	IV. "	1119	849	—	"
8	Gräfenort	"	"	3302	1117	—	"
9	Schulenburg	"	"	659	210	—	"
10	Walsno	"	"	1006	552	—	"
11	Grudschütz	"	"	338	121	—	"
12	Rafel, Gräfenort und Walsno	Tüchten	" I. "	30	69	—	trocken meist entriindet. Desgl.
13	Rafel, Gräfenort und Schulenburg	"	" II. "	57	72	—	"
14	Walsno	"	" III. "	225	292	—	"
15	Rafel, Gräfenort und Schulenburg	"	" III. "	327	358	—	"
16	Walsno und Grudschütz	"	" IV. "	707	499	—	"
17	Rafel, Gräfenort und Schulenburg	"	" IV. "	1222	418	—	"
18	Walsno und Grudschütz	"	"	1378	439	—	"
19	Grudschütz	"	"	237	57	—	"
20	Rafel	Nußblume	" I. "	95	—	—	trocken. Desgl.
21	Gräfenort und Walsno	Stangen	" II. "	98	—	—	"
22	Rafel	"	" II. "	212	—	—	"
23	Gräfenort und Walsno	"	" III. "	110	—	—	"
24	Rafel, Gräfenort Schulenburg u. Walsno	"	" III. "	478	—	—	"
25	Rafel u. Gräfenort	Kiefern	Rußscheit ange-spalten	—	—	954	Samentischeln 1,5 m lang, ungehälft.
26	Schulenburg u. Walsno	"	Desgl.	—	—	805	Desgl.
27	Grudschütz u. Derschau	"	"	—	—	285	"
28	Rafel, Schulenburg u.	"	"	—	—	397	3 m lang

Ogłoszenie o sprzedaży drewna w Nadleśnictwie Grudzie
 [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Oppelner Kreis-Blatt” 1908]

Pismo dotyczące „przejścia w stan spoczynku” Hugo von Ehrensteina
 [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/27/102840]

Nadleśnictwo, oprócz spraw związanych z regulacją drzewostanu i przeprowadzaniem nowych nasadzeń, zajmowało się również pracami melioracyjnymi i budową dróg leśnych. Mieszkańcy Grudzic często uczestniczyli w tych działaniach. Z ogłoszeń w lokalnej prasie wynika, że drewno pozyskane z wycinek regulujących drzewostan sprzedawano mieszkańcom okolicznych wsi²⁴.

Po II wojnie światowej majątek nadleśnictwa został przejęty na Skarb Państwa. Na podstawie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. powołano m.in. Nadleśnictwo Grudzice, Dąbrowa Opolska i Krasiejów.

Grudzice stały się dzielnicą Opola w 1975 r., jednakże dopiero w 1995 r., w wyniku rewizyjnego planu urządzania lasów, grudzickie lasy zostały włączone w skład Nadleśnictwa Opole²⁵.

Mniejszość polska

Okres przypadający po I wojnie światowej to moment ogromnej aktywizacji społeczności grudzickiej. Mimo iż działania wojenne toczyły się z dala od wsi, to odcisnęły one swoje piętno na tutejszej społeczności, gdyż wielu mieszkańców Grudzic poległo na froncie.

Ludność zamieszkująca Grudzice od pokoleń przywiązana była do języka polskiego oraz wiary przodków – prawie 90% mieszkańców posługiwało się językiem polskim. Pod koniec XIX wieku mieszkańcy wsi czytali polskie czasopisma, m.in. „Katolika” oraz „Gazetę Opolską”. W latach 20. XX wieku grudziczanie prenumerowali aż 9 polskich tytułów. Nie dziwi więc fakt, że wraz z zakończeniem wojny mieszkańcy Grudzic związali swe losy z odradzającym się państwem polskim. Na konferencji pokojowej w Paryżu zapadła decyzja, że o losach Śląska zadecyduje plebiscyt. W związku z tym ludność zamieszkująca te tereny nie pozostała bezczynna i pomimo wielu szykan ze strony niemieckiej aktywnie dążyła do wzmacniania polskości.

Jedną z wyróżniających się postaci, biorących czynny udział w budowaniu polskości na Śląsku Opolskim, był urodzony w Grudzicach dnia 29 grudnia 1902 r. Jan Adamek²⁶. Pochodzący z niezamożnej rodziny robotniczej, najmłodszy z dzieci Michała Adamka i Franciszki z domu Gnyp, szybko musiał wkroczyć w dorosłe życie. W 1916 roku ukończył szkołę powszechną w Grudzicach, po czym został skierowany do pracy. Jego ojciec pracował najpierw na kolei, a podczas I wojny światowej w zakładach wojskowych w Opolu. Zmarł w 1918 roku. Młody Jan wraz z rodzeństwem swoją pracą zarobkową pomagał w utrzymaniu domu rodzinnego. Mimo to angażował się w akcję plebiscytową oraz brał udział w III powstaniu śląskim jako łącznik²⁷. Był aktywnym członkiem harcerstwa w Opolu²⁸. Etatowo pracował w biurze Związku Polaków w Niemczech, później Towarzystwa Szkolnego na Śląsk Opolski, prowadził jednocześnie Powiatową Bibliotekę Polską w Opolu²⁹. Od 1936 roku pracował w Związku Spółdzielni Polskich w Niemczech, najpierw w Opolu, potem we Wrocławiu³⁰.

²⁴ Ogłoszenia dotyczące rodzaju drewna oferowanego do sprzedaży, jego ilości i asortymentu oraz okręgu lasu, z którego pochodzi, publikowane były w „Oppelner Kreis-Blatt” [„Orędowniku Powiatowym”].

²⁵ <https://opole.katowice.lasy.gov.pl/historia> [dostęp: 25.01.2022 r.].

²⁶ Akt urodzenia znajduje się w księdze urodzeń Urzędu Stanu Cywilnego w Grudzicach z 1902 r., która jest przechowywana w Archiwum Państwowym w Opolu: APOp, sygn. 45/1004/14, s. 14.

²⁷ Na podstawie wspomnień Jana Adamka, które ukazały się w książce *Wspomnienia Opolan*, cz. 1, red. W. Kor-natowski, K. Malczewski, Warszawa 1960, s. 13-23 oraz *Żyją zawsze w naszej pamięci. Miał jednakowy mir u wszystkich*, „Kalendarz Opolski” 1974, s. 238-240.

²⁸ APOp, sygn. 45/1/217.

²⁹ APOp, sygn. 45/2/2053.

³⁰ *Wspomnienia Opolan*, cz. 1, dz. cyt., s. 13-23.

Czytajcie polską książkę!

Biblioteki Towarzystwa Czytelni Ludowych znajdują się w następujących miejscowościach:

Dębienice: u p. Dybały,
Stare Budkowice: u p. Jana Wochnika,
Nowe Budkowice: u p. Jana Schwedy,
Brynica: u p. Bartłomieja Patrzka,
Ługniany: u p. St. Schwierca,
Węgry: u p. Bł. Langosza,
Szczedrzyk: u p. Józefa Halupczoka,
Chrąsty: u p. Bresińskiego,
Żużela: u p. Józefa Niewaldy,
Popielów: u p. Pawła Poloka,
Siołkowice: u p. Jakuba Kani,
Wielki Dobrzyń: u p. Jakuba Warzechy,
Zakrzów-Opole: u p. Bągorskiego,
Gosławice: u p. Spsychalskiego,
Król. Nowawieś: u p. P. Głatkiego,
Groszowice: u p. Ign. Drzymały,
Kosorowice: u p. Jana Kowola,
Zwonice: u p. Małoszka,
Biadacz: u panny Przybylskiej,
Złotniki: u p. Rzitki.

T. Koraszewski, Opole.

Oprócz tego nadejdą wkrótce nowe książki dla Pruskowa, Komprachcic, Chrościny, Wojtowejwsi, Czarnowas, Małego Dobrzynia, Żelaznej, Wielkich Zimnic i innych wsi.

Biblioteki posiadają książki dla starszych i dzieci treści rozmaitej, więc niech każdy korzysta z biblioteki jak najwięcej, tem więcej, że pożyczają się każdemu bezpłatnie.

U bibliotekarzy można zapisywać się także na członków Tow. Czytelni Ludowych. Składka wynosi tylko 10 fen. na miesiąc.

Książki prosimy nie przetrzymywać dłużej, niż 2 tygodnie, aby i inni coś mieli z nich.

Bibliotekarzy prosimy, aby na zebraniach towarzystw polecali książki i o ile możliwości wyznaczili pewne godziny w tygodniu — najlepiej w niedzielę po kościele — w których książki wypożyczają.

Z a r z ą d.

Pojawiające się w lokalnej prasie zaproszenia do udziału w wydarzeniach organizowanych przez grudzicką społeczność

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]

Przedstawienie teatralne w Grudzień

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Katarzyny Kaniut]

Kółko oświatowe w Siołkowicach
urządza
w niedzielę, dnia 18. stycznia
na sali pana Stampki
teatr amatorski.

Odegrane zostaną:

- 1. Tajemnice Starego Miasta**
Krotochwila ze śpiewami w 1 akcie.
- 2. Ukarana Torba**
- 3. Mosiek na majówce.**

Początek o godzinie 6¹/₂ wiecz.
Otwarcie kasy o godzinie 5-tej.

CENY MIEJSC:
nr. miejsce 3 mk. II. miejsce 2 mk.
miejsce do stania 1 markę.

W sobotę, dnia 17. stycznia wiecz. o godz. 7.
próba generalna, wstępne 1 mk. od osoby.
Bilety naprzód można dostać u gospodarza
Jakóba Kani.

Pojawiające się w lokalnej prasie
zaproszenia do udziału w wydarzeniach
organizowanych przez grudzieńską
społeczność

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w
Opolu, „Gazeta Opolska”, 1920]

W okresie międzywojennym między innymi z jego inicjatywy w Grudzień powstało Towarzystwo Młodzieży Polsko-Katolickiej (31 lipca 1924 r.). Jego prezesem został Franciszek Kornek, zastępcą Karol Stateczny, sekretarzem Jan Adamek, skarbnikiem Ignacy Strzyż. Po roku działalności Towarzystwo to liczyło już ponad 30 członków. Staraniem tegoż Towarzystwa w 1925 roku założono towarzystwo śpiewu „Jutrzenka”, liczące 20 członków a istniejące do 1932 r. Prezesem tego towarzystwa został Franciszek Buhl. W tym czasie powstała, współtworzona również przez Adamka, świetlica o nazwie „Tovoli” w lokalu Pawła Leluski³¹.

W 1926 roku założono Polski Klub Sportowy „Bolko”, który istniał do 1931 roku i łączył amatorów gry w piłkę nożną.

W latach 1925-1939 działała w Grudzień polska szkoła mniejszościowa. Nauczał w niej nauczyciel Tomasz Labuzga, a jednym z członków komitetu założycielskiego był Jan Adamek. Do szkoły tej uczęszczały jego trzy córki: Zofia, Maria i Irena. Należy również wspomnieć o utworzonej w 1927 r. w Grudzień bibliotece polskiej, liczącej około 200 woluminów. Bibliotekarzem został Piotr Linkert II³².

W ramach swojej działalności mniejszość polska organizowała w Grudzień dodatkowe, prywatne kursy języka polskiego dla dzieci i dorosłych³³. Prowadziła je nauczycielka urodzona w Berlinie, Stefania Momodt³⁴. Zajmowano się także teatrem amatorskim, wystawiając różne sztuki teatralne, m.in. „Macocha”, „Posąg w kominie”, „Kominiarz i młynarz”, „Żyd w beczce” czy „Słowiczek”³⁵.

Organizowano również dla dzieci kolonie letnie w Polsce, których konwojentem przez prawie 10 lat był Jan Adamek³⁶.

Grudzieńskie kobiety bardzo aktywnie włączyły się w propagowanie polskich wartości. Poza udziałem we wszystkich wspomnianych inicjatywach, założyły w 1931 r. koło Towarzystwa Polek, którego prezeską została Małgorzata Zielonkowska. W 1937 r. liczyło ono 24 członkinie.

We wrześniu 1939 roku, wraz z innymi działaczami na rzecz polskości, Jan Adamek został aresztowany przez Gestapo³⁷. Osadzony został najpierw w więzieniu w Opolu³⁸, a następnie w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie, w którym spędził cały okres wojny. Latem 1945 roku wrócił do rodzinnych Grudzień, ponownie aktywnie włączając się w odbudowę życia polskiego. Podjął pracę w Spółdzielni Samopomocy Chłopskiej „Rolnik”, a następnie został sekretarzem i przewodniczącym Gminnej Rady Narodowej w Grudzień. Ponadto prowadził lokalną filię biblioteki publicznej. Zawodowo pracował do 1962 roku. Zginął tragicznie w wypadku samochodowym w podopolskich Przyworach dnia 27 lipca 1973 roku³⁹. Jego imieniem nazwano jedną z ulic w Opolu-Grudzień.

³¹ Tamże, s. 68-69.

³² Materiały archiwalne dotyczące działalności mniejszości polskiej znajdują się w przechowywanym w Archiwum Państwowym w Opolu zespole nr 1, Naczelne Prezydium Prowincji Górnośląskiej w Opolu [Oberpräsidium Oppeln]. Materiały dotyczące bibliotek polskich oraz literatury polskiej: APOp, sygn. 45/1/257-259.

³³ APOp, sygn. 45/2/2053, s. 25.

³⁴ Karta z kartoteki Gestapo dotycząca Stefanii Momodt: APOp, sygn. 45/56/5635, s. 1.

³⁵ Bogatym źródłem informacji na temat ruchu polskiego jest również wydawana w okresie międzywojennym polska prasa. Drukowano w niej ogłoszenia o przedstawieniach oraz relacje i zdjęcia z uroczystości i spotkań mniejszości polskiej: „Gazeta Opolska”, „Młody Polak w Niemczech”, „Katolik”.

³⁶ *Żyją zawsze w naszej pamięci...*, dz. cyt., s. 239.

³⁷ Karta z kartoteki Gestapo dotycząca Johanna (Jana) Adamka: APOp, sygn. 45/56/53, s. 1.

³⁸ Rejestr alfabetyczny niemieckiego więzienia w Opolu - obecnie w zasobach Instytutu Pamięi Narodowej Oddział we Wrocławiu. W APOp dostępny jest mikrofilm nr N 15138.

³⁹ Nekrologi dotyczące Jana Adamka opublikowane na łamach „Trybuny Opolskiej” z dnia 29 lipca 1973 (nr 206) oraz 31 lipca 1973 (nr 208).

Spotkania przedstawicieli Związku Polaków w Niemczech przy ul. Strzeleckiej, lata 30-te XX w.

[fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Katarzyny Kaniut]

W początkach II wojny światowej wraz z Janem Adamkiem aresztowano i wywieziono do obozów w Buchenwaldzie i Sachsenhausen innych działaczy mniejszości polskiej: Franciszka Buhla wraz z synem Franciszkiem, Wincentego Piechotę, Wawrzyńca Świerzego, Józefa Dobisa, Piotra Linkerta, Franciszka Pandzę, Bernarda Dudę i Piotra Nolepę⁴⁰.

Franciszek Buhl urodził się 26 lutego 1893 r. w Opolu⁴¹. Jego rodzina pochodziła z Falmirowic. Po ukończeniu szkoły wyjechał z kraju w poszukiwaniu pracy, przebywał m.in. w Szwajcarii, Włoszech i Francji. W 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej i do końca wojny brał czynny udział w walkach na froncie zachodnim. Po tym okresie przez 3 lata przebywał na terenie centralnej Polski. Po powrocie do rodzinnej miejscowości stał się czynnym organizatorem życia polskiego. Został zaprzysiężony na dowódcę grudzickiego oddziału Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. W czasie II powstania śląskiego był członkiem grupy Szymona Koszyka i brał udział m.in. w potyczce pod Kosorowicami. Z powodu szykan ze strony bojówek niemieckich wyjechał z kraju i powrócił dopiero w okresie kampanii plebiscytowej. Wstąpił w szeregi Policji Górnego Śląska i ochraniał propolskie wiece mieszkańców Grudzie i innych wsi. W trakcie III powstania śląskiego powołany został do żandarmerii polowej i walczył m.in. w rejonie Góry św. Anny, Błotnicy Strzeleckiej i Jemielnicy.

W wyniku plebiscytu Grudziec pozostał w granicach Niemiec, toteż Franciszek Buhl nadal aktywnie działał na rzecz mniejszości polskiej i propolskich mieszkańców wsi. Pełnił funkcję sekretarza Związku Polaków w Niemczech, zorganizował komitet założycielski polskiej szkoły w Grudziecach, zainicjował działalność koła Związku Młodzieży Polsko-Katolickiej. W 1928 r. udostępnił swój dom na polską świetlicę, w której odbywały się kursy języka polskiego, historii i śpiewu, a także zbiórki harcerzy i zuchów oraz spotkania członków klubu sportowego „Bolko”⁴². Znajdowała się tu również biblioteka polska. W roku 1929 został członkiem rady nadzorczej Banku Rolników w Opolu. Po aresztowaniu we wrześniu 1939 r., gdy przebywał w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie, wstąpił do obozowego ruchu oporu. W czasie jego pobytu w niewoli ówczesne władze dokonały konfiskaty jego majątku, a rodzina została zesłana na roboty przymusowe w głąb Niemiec.

Po zakończeniu działań wojennych, w 1945 r. Franciszek Buhl powrócił do Grudzie. Jak sam wspomina: „z obozu koncentracyjnego niestety nie powrócił mój zięć, Wawrzyniec Świerzy. Zginął w czasie nalotu amerykańskiego na Buchenwald, nie doczekawszy bliskiego już wyzwolenia oraz tego, co było przedmiotem gorących marzeń nas wszystkich - przyłączenia naszej ziemi rodzinnej, Opolszczyzny, do Polski⁴³”.

Po powrocie włączył się w odbudowę ziem śląskich. Działał m.in. w komisji weryfikacyjnej powiatu opolskiego. Zainicjował odbudowę grudzickiej szkoły oraz reaktywację Banku Rolników w Opolu. W latach 1945-1946 sprawował funkcję sołtysa wsi Grudziec. Od 1946 r. był członkiem Związku Byłych Powstańców Śląskich i Związku Byłych Więźniów Politycznych (późniejszy ZBoWiD). Od 1957 r. był prezesem grudzickiego koła Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich⁴⁴.

⁴⁰ *Wspomnienia Opolan*, cz. 1, dz. cyt., s. 13-23 i 69.

⁴¹ Akt urodzenia znajduje się w księdze urodzeń Urzędu Stanu Cywilnego w Opolu z 1893 r., która jest przechowywana w Archiwum Państwowym w Opolu: APOp, sygn. 45/1016/31, akt nr 126.

⁴² Informacje dotyczące działalności mniejszości polskiej, w tym spotkań organizowanych w domu Franciszka Buhla znajdują się również w aktach przedwojennego Starostwa Powiatowego w Opolu: APOp, sygn. 45/2/95, APOp, sygn. 45/2/99. W zachowanych materiałach tego starostwa znajduje się łącznie 18 j.a. poświęconych sprawom mniejszości polskiej: APOp, sygnatury 45/2/90-101, 45/2/113, 45/2/139, 45/2/147.

⁴³ *Wspomnienia Opolan*, cz. 1, dz. cyt., s. 69.

⁴⁴ Na podstawie wspomnień Franciszka Buhla, które ukazały się w książce *Wspomnienia Opolan*, cz. 1, dz. cyt., s. 65-69.

Zespół teatru kukielkowego w Opolu wyprowadził piękną sztukę, sprawiając zebranim dzieciom, młodzieży oraz starszemu społeczeństwu wielką radość
Fot. P. Widera, Opole

DZIELNICA I

Grudziec — Obchód 13-letniej rocznicy istnienia Polsko-Katolickiego Tow. Młodzieży

Dnia 4 listopada br. obchodziło Towarzystwo Młodzieży w Grudziecach 13-letnią rocznicę swego istnienia. Uroczystość zagał prezes towarzystwa p. Adamek, który następnie w krótkim zarysie przedstawił rozwój Towarzystwa Młodzieży w Grudziecach. Za wytrwałą pracę zarządowi i członkom towarzystwa podziękowali i złożyli życzenia, wiceprezes Towarzystwa Młodzieży na Śląsku Op. p. Wawrzynek, dyr. Banku Ludowego w Opolu p. Gadziński i inni. Kilka deklamacyj i wspólny śpiew wywołały wesóły nastrój. Po dłuższym przemówieniu p. dyr. Gadzińskiego odbyła się zabawa towarzyska.

Informacja o obchodach 13-lecia powstania Polsko-Katolickiego Towarzystwa Młodzieży w Grudziecach

[Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Młody Polak w Niemczech” 1937]

Dnia 2 września 1919 r. ożenił się z wdową Marią Piechotą z domu Furgatz. Historia ich miłości jest gotowym scenariuszem na film. Jak podają wnuki pary, Franciszek złożył obietnicę pierwszemu mężowi Marii, że w wypadku jego śmierci na froncie zaopiekuje się matronką i ich pięciorgiem dzieci. Niestety, zgodnie z przeczuciami, Ignacy Piechota poległ pod Verdun. Franciszek po wojnie wrócił do Grudzie i odwiedził wdowę. „Zajrzał do Marii raz i drugi. DREW narąbał, dzieckom bombonów przyniósł, coś tam przy chałupie naprawił. Ani się obejrżeli, jak na nich miłość spadła i doprowadziła przed ołtarz w groszowickiej farze. Za młodą parą dreptały w orszaku ślubnym sieroty po Ignacym: córki Maria i Lucja, synowie Paweł, Teodor i Wincenty; dziś żadne z tej linii nie żyje. A u Marii (...) i Franciszka Buhlów niemal co rok to prorok. Potem przyszli na świat Józef, Anna, bliźniaczki Franciszka i Martyna, wreszcie oczko w głowie wszystkich - Magdalena”⁴⁵.

Franciszek Buhl zmarł 6 marca 1958 r. w Grudziecach i został pochowany na lokalnym cmentarzu. Jedną z ulic w sąsiednich Groszowicach nosi jego imię. Dom rodzinny Buhlów znajduje się przy ul. Strzeleckiej i do dziś mieszkają w nim potomkowie Franciszka i Marii.

Straż pożarna

Podwaliny Ochotniczych Straży Pożarnych w Królestwie Pruskim stanowiły tzw. związki sikawkowe (Spritzenverbände). Powołano je na podstawie § 139 - Feuerlöschwesen - Ustawy o właściwości organów administracji i sądów administracyjnych z 1 sierpnia 1883 r. Zapewnienie ochrony przeciwpożarowej było wówczas obowiązkowe⁴⁶.

Według sprawozdań statystycznych dotyczących stanu ochrony przeciwpożarowej powiatu opolskiego z 1914 r. w Grudziecach funkcjonował związek sikawkowy (Spritzenverband). Zespół liczył dziesięciu członków, posiadał 4-kołową sikawkę i 2-kołową cysternę na wodę, 3 drabiny, 4 bosaki i 100 metrów węża pożarniczych⁴⁷. Ogromnym problemem był dostęp do wody. Z pisma z dnia 2 października 1919 roku do landrata opolskiego wynika, że najbliższy staw, z którego woda nadawała się do celów gaśniczych, znajdował się w Malinie. W pozostałych miejscowościach woda czerpana była z ogólnodostępnych studni. W dokumencie wspomina się o konieczności zapewnienia odpowiedniego zbiornika na wodę dla wsi Grudzieca, gdyż bez niego niemożliwe jest zapewnienie bezpieczeństwa pożarowego⁴⁸.

Ochotnicza Straż Pożarna w Grudziecach została powołana 21 sierpnia 1927 r. Pierwszym komendantem został wybrany Pansa⁴⁹, natomiast jego zastępcą był Francziok. We wrześniu 1927 r. nastąpiła zmiana na stanowisku komendanta - od tej pory funkcję tę sprawował Franciszek Famula. Druh Famula pełnił służbę do końca II wojny światowej. Wyszkołeniem ochotników z Grudzieca zajęła się jednostka OSP z Nowej Wsi Królewskiej⁵⁰.

⁴⁵ Artykuł poświęcony rodzinom Buhlów i Piechotów pt.: *Krew z krwi, kość z kości* autorstwa J. Szwedkowicza ukazał się na łamach „Nowej Trybuny Opolskiej” z dnia 13-14 marca 2004 (nr 62).

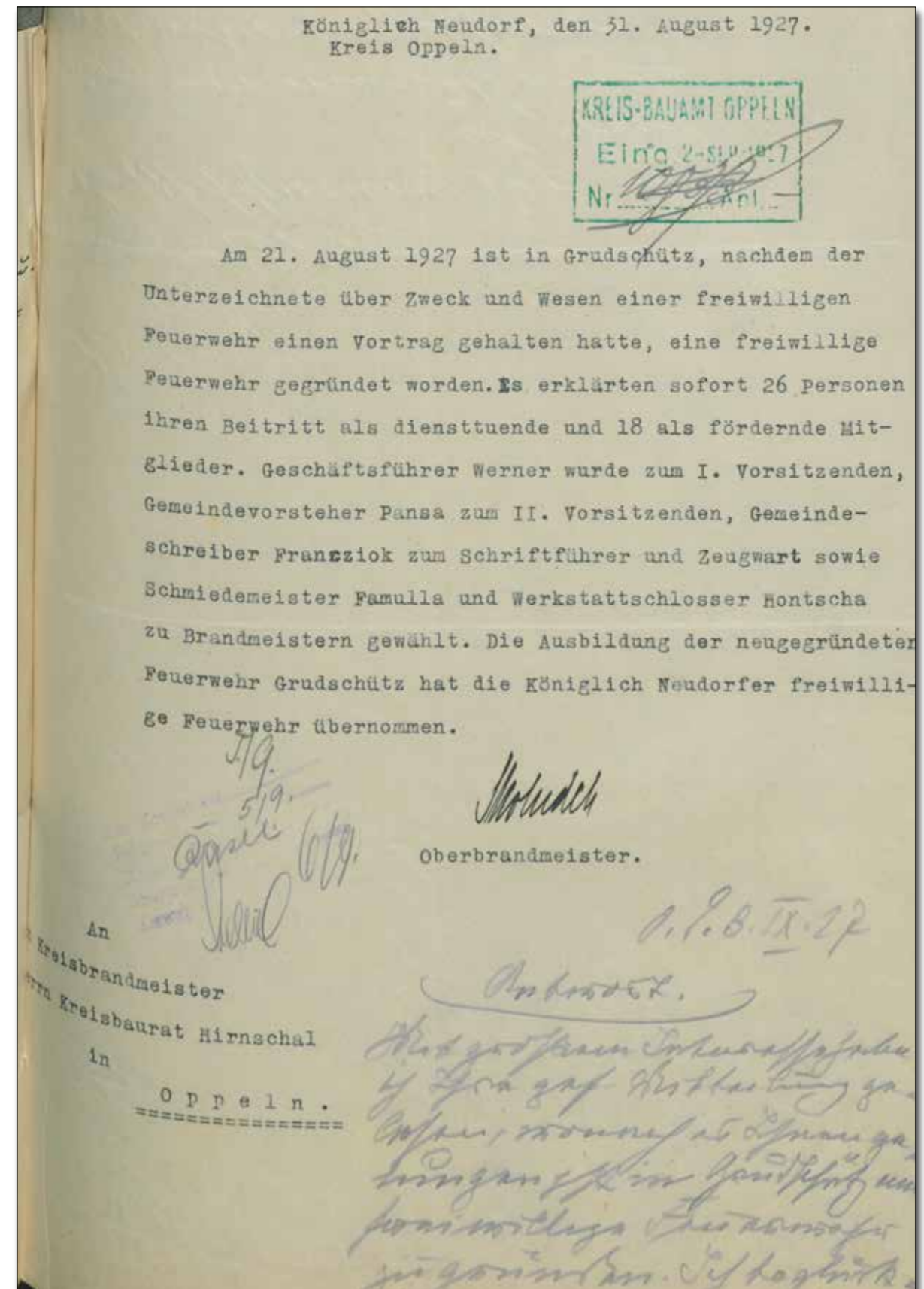
⁴⁶ „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten“ 1883, nr 25, s. 284-285. Tak zwane stowarzyszenia ogniowe powstawały już wcześniej zgodnie z zarządzeniem Fryderyka Wielkiego z 24 listopada 1742 r.: *Reglement, Wie es Mit Errichtung Der Feuer-Societaet Auf dem platten Lande In dem Herzogthum Schlesien und der Grafschaft Glatz zu halten*, APOp, sygn. 45/2/1143.

⁴⁷ APOp, sygn. 45/1191/2/479.

⁴⁸ Bogate źródło informacji na temat ochrony przeciwpożarowej w powiecie opolskim stanowią akta przedwojennego Starostwa Powiatowego w Opolu: APOp, sygn. 45/2/1098-1150.

⁴⁹ Imion komendantów straży nie udało się ustalić.

⁵⁰ APOp, sygn. 45/2/1119.

Pismo dotyczące powołania Ochotniczej Straży Pożarnej w Grudziecach dnia 21.08.1927 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1119]

Rachunki na zakup wyposażenia dla grudziekich strażaków

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1119]

Zdjęcie z obchodów 55-lecia OSP w Grudziewach w 1982 r.

[fot. autor nieznan, ze zbioru fotografii OSP w Grudziewach]

Proporzcyk z okazji 55-lecia OSP w Grudziewach

[Ze zbioru fotografii OSP w Grudziewach]

W latach trzydziestych XX wieku grudzicka straż otrzymała pierwszy wóz bojowy z motopompą (przerobiony z auta osobowego). Prowizoryczny wóz służył strażakom aż do 1954 r.⁵¹ Początkowo funkcję strażnicy pełnił budynek przy ul. Groszowickiej. Jednakże był on niewystarczający dla potrzeb służb - m.in. dlatego, że budynek stanowił jednocześnie areszt⁵².

W latach sześćdziesiątych XX wieku, w ramach czynu społecznego, wybudowano nową remizę strażacką przy dzisiejszej ul. Młodej Polski⁵³. Ochotnicza Straż Pożarna w Grudzicach funkcjonuje do dziś i stanowi część Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w Polsce.

Szkoła

Szkoła w Grudzicach została wybudowana w 1892 r. Do tego czasu dzieci uczęszczały do oddalonej o 3 km szkoły w Malinie⁵⁴. Starania o własną placówkę oświatową przedstawiciele Grudzic podjęli już w roku 1877⁵⁵. Jednakże działania te pozostały bez echa aż do roku 1892.

Od tego momentu uczniowie z Grudzic uczęszczały do szkoły mieszczącej się przy ul. Groszowickiej. Początkowo budynek zawierał 2 sale lekcyjne i mieszkanie dla kierownika szkoły, którym został Johannes Piechotta. Nauka odbywała się w języku niemieckim i polskim. Placówka finansowana była z pieniędzy gminy. Wraz ze wzrostem liczby dzieci uczęszczających do szkoły konieczna stała się rozbudowa budynku. Początkowo dobudowano korytarz i dwie sale, następnie piętro, w 1914 r. zaś część mieszkalną od strony zachodniej⁵⁶. Zgodnie z przekazami ustnymi, placówka oświatowa funkcjonowała nieprzerwanie do stycznia 1945 r. Po tym czasie zabudowania szkolne padły ofiarą pożaru wywołanego przez wycofujące się wojska niemieckie. Wraz z zabudowaniami zniszczeniu uległy również akta szkolne. Aby zapewnić ciągłość nauki grudzickim dzieciom, zajęcia szkolne przeprowadzano w przystosowanych pomieszczeniach zastępczych w budynku przy dzisiejszej ul. Morcinka. W tym samym czasie powołano Komitet Odbudowy Szkoły z sottysem Franciszkiem Buhlem na czele. Nowy budynek szkolny oddano do użytku jesienią 1948 r., jednakże inwestycję oficjalnie zakończono w 1954 r.⁵⁷ W latach kolejnych podjęto starania o budowę sali gimnastycznej. Lekcje wychowania fizycznego odbywały się na korytarzu szkolnym. Uczniowie grający w piłkę ręczną w ramach Szkolnego Koła Sportowego ćwiczyli w hali Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego. Decyzja o przysposobieniu jednego z budynków gospodarczych na salę zapadła w 1968 r. Dzięki zaangażowaniu rodziców i grudzickiej społeczności nową salę oddano do użytku w 1970 r.⁵⁸ W latach późniejszych dokonywano remontów i przebudowy obiektów szkolnych, m.in. zlikwidowano mieszkania dla nauczycieli.

Zabudowania te służą celom oświaty do dziś. Nadal mieści się tam Publiczna Szkoła Podstawowa nr 26 im. Książąt Opolskich.

51 B. Cimała, ks. L. Makiola, dz. cyt., s. 95.

52 Tamże.

53 Tamże.

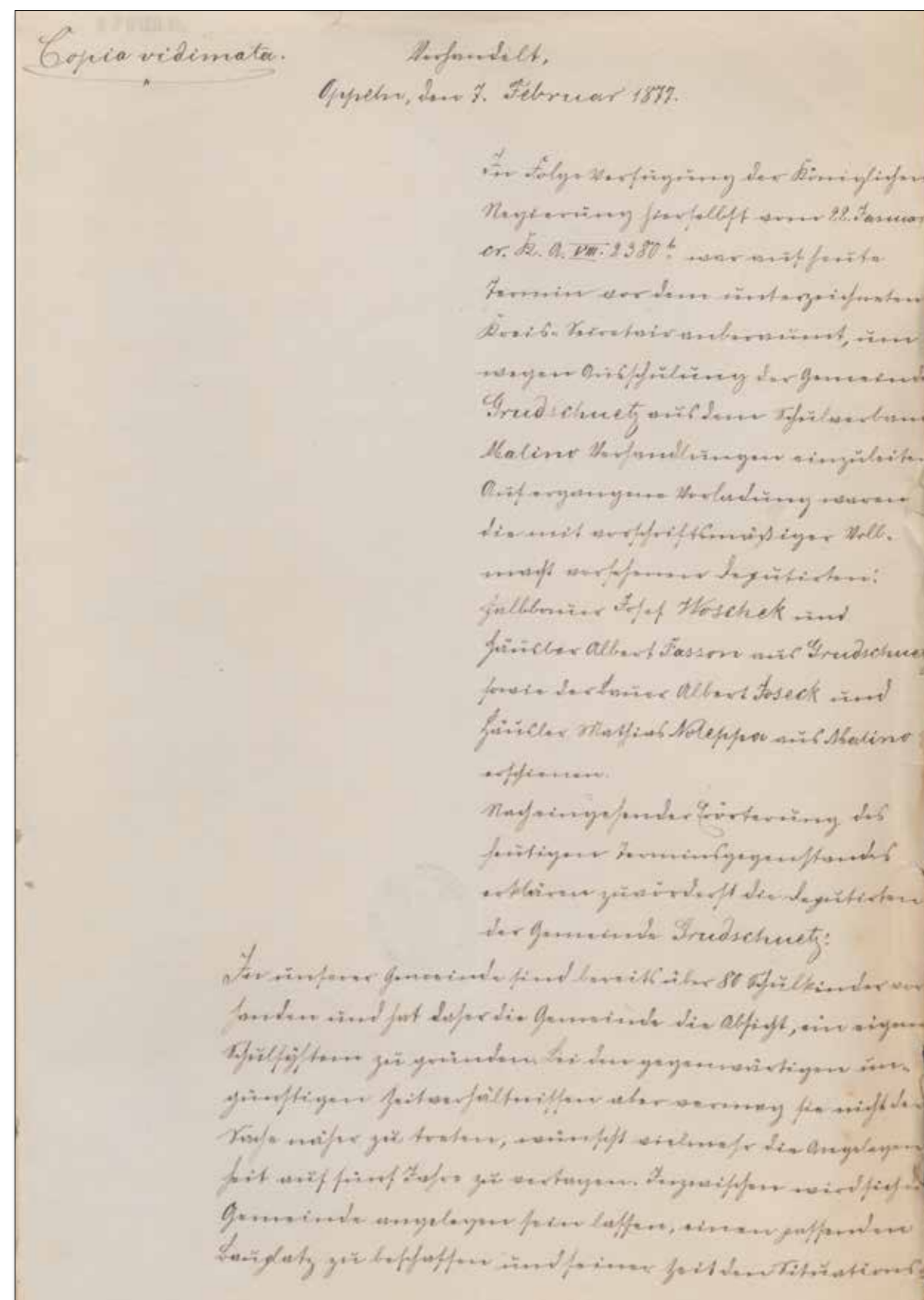
54 APOp, sygn. 45/3435/1.

55 APOp, sygn. 45/1191/3/3597.

56 APOp, sygn. 45/1191/3/3598.

57 APOp, sygn. 45/178/676.

58 <http://www.psp26.opole.pl/historia-naszej-szkoly.html> [dostęp: 25.01.2022].

Odpis protokołu ze spotkania, które odbyło się 7 lutego 1877 r. w Opolu, w sprawie utworzenia szkoły w Grudzicach

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/3597]

Uczniowie Szkoły Podstawowej w Grudziach, rok szkolny 1970/1971

[fot. autor nieznany, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2926/639]

Ciekawe miejsca

Pomimo że wszystkie ulice Grudzie mają swoje nazwy, wielu rdzennych mieszkańców używa dawnych toponimów, związanych z historią wsi. I tak określenie „jadę na Gburi” znaczy tyle samo, co „jadę na ulicę Groszowicką”. W tym przypadku nazwa „Gburi” nie określa osoby nieprzyjemnej, tylko rolnika, gospodarza (słowo „gbur” pochodzi z języka niemieckiego, od słowa „Gebauer”). Pierwszą ulicą Grudzie była właśnie Groszowicka, stąd też ten fragment wsi nazwano Gburami. Z kolei „Piotski” lub „Piaski” to określenie, którym nazywano dzisiejsze ulice Leśmiana i Morcinka. Przyczyna była prosta: była tam bardzo nieurodzajna ziemia, po prostu piasek⁵⁹.

Inne określenia mieszkańców to „Stara droga/Stara droga” i „Ławkowa droga/Ławki”. Są to dwie drogi prowadzące do sąsiedniej Nowej Wsi Królewskiej. Pierwsza prowadzi od ul. Strzeleckiej, jest to obecna ul. Królowej Jadwigi. Druga biegnie od ul. Młodej Polski - dzisiejsza ul. Wyspiańskiego. Mało kto pamięta, że wśród grudzieńców popularne były wyjazdy nad „Egipt”. Była to nazwa nieistniejącego już stawu położonego obok parku. W latach siedemdziesiątych został on z niewiadomych przyczyn zasypany. Powiadano, że kiedyś był tam zamek lub jakiś zajazd, który się zapadł. „Damska droga” to z kolei leśna droga prowadząca do wsi Dębie. „Dambino” to nazwa parku leżącego obok boiska sportowego. Został on przekazany do użytku mieszkańcom w roku 1951 przez tutejsze Nadleśnictwo. Obecnie jest to miejsce znajdujące się pod ochroną, tzw. użytek ekologiczny - „Grudzicki Grąd”. Celem ustanowienia tego użytku jest ochrona obszaru o wybitnych walorach przyrodniczych, związanych z zachowaniem ekosystemu grądu ze stanowiskami rzadkich i chronionych gatunków roślin (m.in. cieszyńianka wiosenna) oraz ze względu na znaczenie tego ekosystemu dla zachowania różnorodności biologicznej⁶⁰.

W Grudzie znajduje się również strzelnica, która podlega obecnie pod Zarząd Okręgowy Polskiego Związku Łowieckiego w Opolu, jednakże istniała tu już na początku XX wieku. Był to teren należący do grudzieńskiego nadleśnictwa, wykorzystywany przez żołnierzy opolskiego garnizonu⁶¹. Przez lata ulegała przebudowie, a dźwięk wystrzałów towarzyszył i nadal towarzyszy mieszkańcom Grudzie. Dziś strzelnica posiada 7 osi strzeleckich i 1 oś pistoletową. Ze stanowisk ćwiczebnych korzystać mogą myśliwi, osoby posiadające pozwolenie na broń, a nawet osoby nieposiadające pozwolenia na broń pod nadzorem prowadzącego strzelanie⁶².

Na terenie Grudzie znajduje się boisko piłkarskie miejscowego klubu LZS Grudzie. Już przed II wojną światową istniał w Grudzie plac sportowy, na którym trenował klub sportowy Bolko Grudzie. Istniał on w latach 1921-1931. Uprawianą tam dyscypliną była piłka nożna, a w następnych latach także piłka ręczna⁶³. Wiadomo, że w 1935 r. przedstawiciele gminy Grudzie starali się o uzyskanie terenu do zaadaptowania na nowe, większe boisko sportowe. Prośbę tę skierowali do zarządu Nadleśnictwa Grudzie. Z korespondencji wynika, że Nadleśnictwo zgodziło się na udostępnienie działki w zamian za inne grunty pozyskane od lokalnych rolników. Sprawa ta przed wojną nie doczekała się

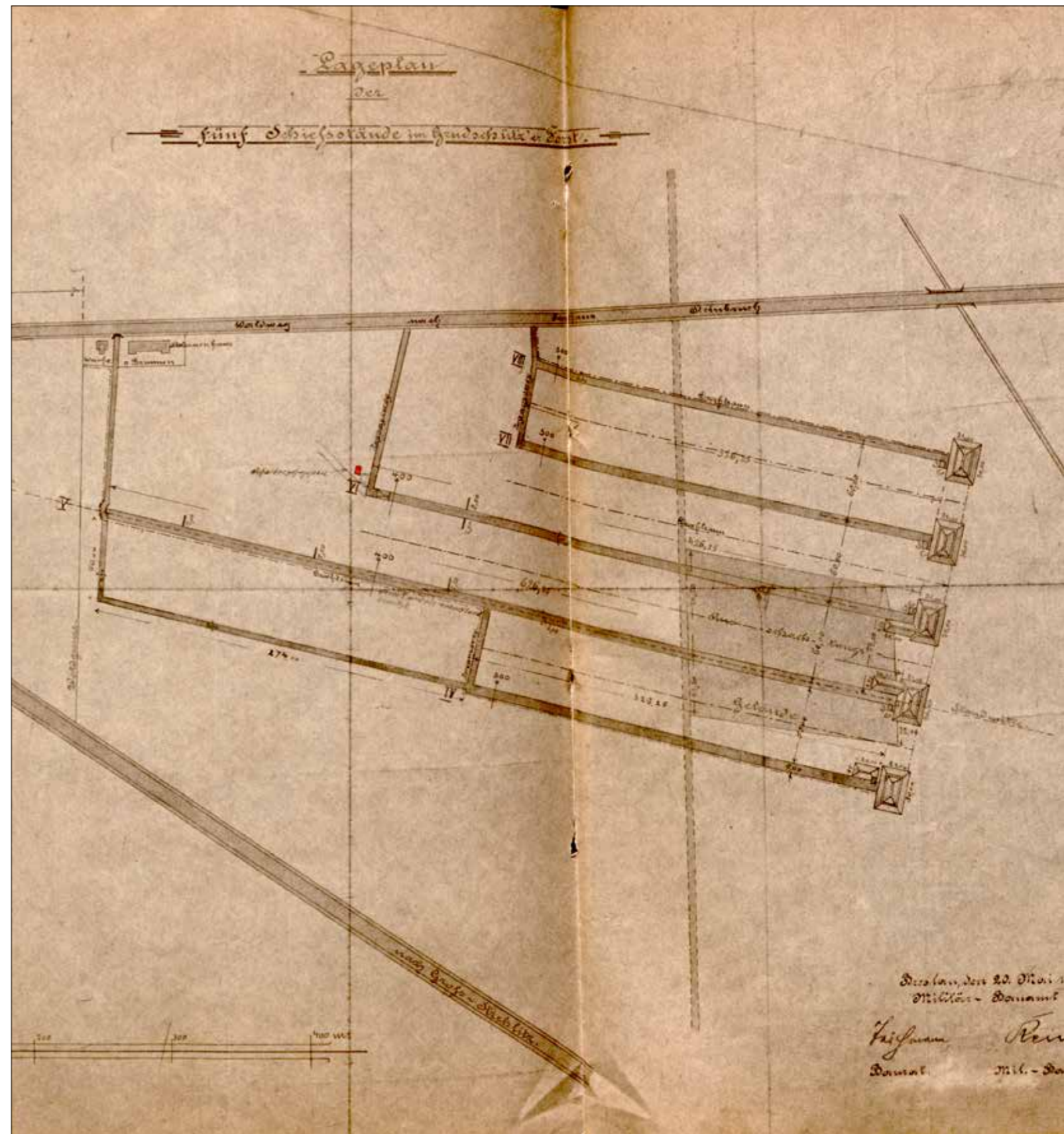
⁵⁹ Szerzej na ten temat pisze B. Peczeniuk w artykule *Nazwy terenowe w Opolu-Grudzie z perspektywy folklorysty*, „Kwartalnik Opolski” 2001, nr 2/3, s. 159-168.

⁶⁰ <https://opole.katowice.lasy.gov.pl/uzytki-ekologiczne#.YlakbHowiUk> [dostęp: 25.01.2022 r.].

⁶¹ APOp, sygn. 45/1191/5/1560, b.p.

⁶² Obecnie strzelnicą zarządza Polski Związek Łowiecki - Zarząd Okręgu Opole. Zasady oraz regulamin korzystania ze strzelnicy dostępne są na stronie internetowej Zarządu: <https://opole.pzlow.pl/dla-mysliwych/strzelnica/> [dostęp: 26.01.2022 r.].

⁶³ Więcej na ten temat: B. Cimała, ks. L. Makiola, dz. cyt., s. 88-93.

Plan przedstawiający położenie strzelnicy w Grudzie, 1910 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/5/1560]

Jerzy Szczakiel ze swoimi kolegami z drużyny Kolejarza Opole, lata 70. XX wieku)

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]

Jerzy Szczakiel na stadionie żużlowym w Opolu, lata 90. XX w.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]

realizacji⁶⁴. Istniejące do dziś boisko sportowe powstało dopiero w latach pięćdziesiątych XX w., kiedy to Nadleśnictwo Państwowe odstąpiło na ten cel łąkę pod parkiem, służącą dawniej nadleśniczemu jako pastwisko⁶⁵.

Jerzy Szczakiel

Jednym z najbardziej znanych mieszkańców Grudziec jest Jerzy Szczakiel⁶⁶. Ten urodzony 28 stycznia 1949 r. w Grudziecach polski żużlowiec swojej rodzinnej miejscowości pozostał wierny aż do śmierci 1 września 2020 r.

Chociaż oficjalną karierę żużlową zapoczątkował w 1967 r. w Klubie Sportowym Kolarz Opole, to jego przygoda z motocyklem rozpoczęła się znacznie wcześniej. Wszystko stało się za sprawą jego starszej siostry Renaty, która była pracownikiem poczty. W latach pięćdziesiątych poczta urządzała wyścigi kolarskie, które Renata często wygrywała. Wśród zdobytych nagród były m.in. trzy motocykle. Dwa z nich sprzedała, natomiast trzecią WFM-kę zostawiła w domu. Jurek miał wtedy 6 lat. Jak sam wspominał: „kiedy Renata poszła gdzieś na dłuższą (...), wtedy podkradałem jej ten motocykl i zaczynało się szaleństwo. Byłem zbyt mały, więc siadać na motocyklu musiałem z murka (...). Jeździłem po polnych drogach, a największym problemem było zejście z motoru. Znalazłem sobie koło domu niewielką polankę, wyrysowałem na niej niby łuk i trenowałem jego pokonywanie po kilkadziesiąt razy dziennie”.

W swojej karierze dość szybko zaczął odnosić sukcesy. W 1969 r. wygrał Turniej o Srebrny Kask, a debiut na indywidualnych mistrzostwach Polski w Rybniku w 1969 r. zakończył na 5. miejscu. Z Kolarzem Opole wygrał II ligę i awansował do pierwszej. Rok później wraz z drużyną zajął 3. miejsce. 11 lipca 1971 r. na Stadionie Miejskim w Rybniku wraz z Andrzejem Wyglendą zdobył mistrzostwo świata par. Następnie na tym samym stadionie został indywidualnym wicemistrzem Polski. Na 15. miejscu zakończył swój debiut w finale indywidualnych mistrzostw świata w szwedzkim Göteborgu. Również w 1971 r. zajął 3. miejsce w Turnieju o Złoty Kask oraz 2. miejsce w Memoriale Alfreda Smoczyka. Z kolei w 1972 r. w Lesznie został młodzieżowym indywidualnym wicemistrzem Polski.

Jego największym sukcesem było zdobycie 2 września 1973 r. na Stadionie Śląskim w Chorzowie tytułu indywidualnego mistrza świata. Tym samym został pierwszym Polakiem, który zdobył ten tytuł. Jego sukces powtórzył dopiero w 2010 roku Tomasz Gollob, a w latach 2019 i 2020 Bartosz Zmarzlik. W 1973 r. zajął 3. miejsce w Plebiscycie Przeglądu Sportowego na najlepszego sportowca Polski. Do ostatnich jego sukcesów należy zdobycie brązowego medalu drużynowych mistrzostw świata w 1974 r. na Stadionie Śląskim w Chorzowie wraz z Janem Muchą, Zenonem Plechem i Andrzejem Jurczyńskim. W tym samym roku zajął drugie miejsce w Turnieju o Puchar Rybnickiego Okręgu Węglowego, a w 1975 r. odnotował zwycięstwo w Turnieju o Łańcuch Herbowy Miasta Ostrowa Wielkopolskiego.

Karierę zakończył w 1979 r., jednakże nie porzucił stadionu żużlowego. W latach kolejnych próbował swoich sił jako trener. Od 2002 r. na torze żużlowym w Opolu organizował cykliczny turniej „Mistrz Świata Jerzy Szczakiel zaprasza”.

Ożenił się w 1976 r. ze Stefanią Michalską. Matrzeństwo doczekało się syna i dwóch córek. W 2013 r., w uznaniu zasług dla sportu oraz miasta, jego imieniem nazwano rondo na skrzyżowaniu ulicy Strzeleckiej i obwodnicy Opola.

⁶⁴ APOp, sygn. 45/1191/5/1561, b.p.

⁶⁵ APOp, sygn. 45/264/1, b.p.

⁶⁶ Opracowano na podstawie książki W. Dobruszek, *Asy żużlowych torów - Jerzy Szczakiel*, Leszno 2006 oraz <http://www.kolejarzopole.pl/startowali/jerzy-szczakiel/> [dostęp: 26.01.2022 r.].

Jerzy Szczakiel zmarł 1 września 2020 r., a jego pogrzeb odbył się 5 września w rodzinnej parafii w Opolu-Grudzicach. W jego ostatnim pożegnaniu prócz rodziny, przyjaciół i sympatyków wzięli udział również Andrzej Wyglenda, trener reprezentacji Polski Marek Cieślak, prezes PGE Ekstraligi Wojciech Stępniewski oraz prezydent Opola Arkadiusz Wiśniewski. Został pochowany na grudzickim cmentarzu.

Na motywach jego biografii powstał film fabularny *Poza układem*, nakręcony w 1977 r. W ramach cyklu *Asy żużlowych torów* w 2006 r. została wydana jego biografia autorstwa Wiesława Dobruszka.

Przyłączenie do Opola

Po II wojnie światowej Grudzice zostały administracyjnie włączone do Gminnej Rady Narodowej w Nowej Wsi Królewskiej⁶⁷. W wyniku reformy administracyjnej z 1954 r., na podstawie której włączono Nową Wieś Królewską w granice miasta Opola, w Grudzicach utworzono odrębną gromadę⁶⁸. Następnie w 1972 r. miejscowość włączono do gminy Przywory⁶⁹. W gminie tej Grudzice funkcjonowały jedynie dwa lata. Na mocy kolejnej uchwały z 1974 r. gminę Przywory wraz z Grudzicami włączono do gminy Tarnów Opolski⁷⁰. Stan ten trwał do roku 1975⁷¹. Wówczas to, zgodnie z rozporządzeniem z 15 października 1975 r., Grudzice wraz z Grotowicami i Maliną zostały przyłączone do miasta Opola⁷².

⁶⁷ APOp, sygn. 45/201/2, b.p.

⁶⁸ Uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu nr VII/26/54 z dnia 4.10.1954 r. w sprawie podziału na gromady powiatu opolskiego (Dz. Urz. WRN w Opolu, 1954 nr 12 poz. 68). Na podstawie tej uchwały w Grudzicach w latach 1954-1972 funkcjonowało Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej (APOp, zespół nr 45/264/0).

⁶⁹ Uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu nr XVIII/100/72 z dnia 6.12.1972 r. w sprawie utworzenia gmin w województwie opolskim (Dz. Urz. WRN w Opolu, 1972 nr 14 poz. 167).

⁷⁰ Uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu nr IV/19/74 z dnia 28.10.1974 r. w sprawie zmiany granic i zniesienia niektórych gmin w powiecie opolskim (Dz. Urz. WRN w Opolu, 1974 nr 10 poz. 108).

⁷¹ APOp, sygn. 45/206/2, b.p.

⁷² Dz. U. 1975 nr 35, poz. 198.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu:

Rejestr alfabetyczny niemieckiego więzienia w Opolu, Archiwum Państwowe w Opolu, mikrofilm nr N 15138.

Zespół nr 1, Naczelne Prezydium Prowincji Górnośląskiej w Opolu, sygn. 217, 257-259.

Zespół nr 2, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 90-100, 139, 147, 1098-1150, 2053.

Zespół nr 51, Urząd do Spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa w Opolu, sygn. 405.

Zespół nr 56, Tajna Policja Państwowa w Opolu, sygn. 53, 5635.

Zespół nr 178, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 676.

Zespół nr 206, Gminna Rada Narodowa w Tarnowie Opolskim, sygn. 2.

Zespół nr 1004, Urząd Stanu Cywilnego w Opolu, sygn. 31.

Zespół nr 1004, Urząd Stanu Cywilnego w Grudzicach, sygn. 14.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział I, sygn. 479, 1119.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział II, sygn. 3597, 3598.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział III Lasy, sygn. 276, 317, 600, 1534-1884, 4936-4945.

Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Akta osobowe, sygn. 102840.

Zespół nr 3435, Szkoła Podstawowa w Malinie, sygn. 1.

Źródła drukowane

Codex Diplomaticus Silesiae, t. 1, Urkunden des Klosters Czarnowanz, hrsg. W. Wattenbach, Breslau 1857.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1954 nr 12, poz. 68.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1972 nr 14, poz. 167.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1974 nr 10, poz. 108.

Dziennik Ustaw 1975 nr 35, poz. 198.

„Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten“ 1883, nr 25.

Knie J. G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1830.

Zimmermann F. A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, Brieg 1784.

Literatura

[Anonim], *Żyją zawsze w naszej pamięci. Miał jednakowy mir u wszystkich*, „Kalendarz Opolski” 1974.

Cimała B., Makiola L., *Grudzice - dzieje miejscowości, historia budowy kościoła*, Opole 2009.

Borek H., *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych*, Opole 1972.

Dobruszek W., *Asy żużlowych torów - Jerzy Szczakiel*, Leszno 2006.

Peczeniuk B., *Nazwy terenowe w Opolu-Grudzicach z perspektywy folklorysty*, „Kwartalnik Opolski” 2001, nr 2/3, s. 159-168.

Starczewska-Wojnar A., *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020.

Szwedkowicz J., *Krew z krwi, kość z kości*, „Nowa Trybuna Opolska” 2004, nr 62.

Wójcik M. L., *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. 1, Kraków-Wrocław 2018.

Wspomnienia Polan, cz. 1, red. W. Kornatowski, K. Malczewski, Warszawa 1960.

Strony internetowe

<https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie/alfabetycznie> [dostęp: 25.01.2022 r.].

<http://www.kolejarzopole.pl/startowali/jerzy-szczakiel/> [dostęp: 26.01.2022 r.].

<https://opole.katowice.lasy.gov.pl/historia> [dostęp: 25.01.2022 r.].

<https://opole.katowice.lasy.gov.pl/uzytki-ekologiczne#.YlkbHowiUk> [dostęp: 25.01.2022 r.].

<http://www.psp26.opole.pl/historia-naszej-szkoly.html> [dostęp: 25.01.2022 r.].

<https://opole.pzlow.pl/dla-mysliwych/strzelnica/> [dostęp: 26.01.2022 r.].

NOWA WIEŚ KRÓLEWSKA

Daniela Mazur

Historia

Nazwa miejscowości Nowa Wieś Królewska zaliczana jest do grupy nazw kulturowych. Rodzaj tego nazewnictwa oznacza dzieła rąk ludzkich, czyli urzędnicy, instytucje i wytwory kultury społecznej czy duchowej¹. W dokumencie wrocławskiego biskupa Jana Romki z 1295, dotyczącym fundacji prebendy przy kolegiacie św. Krzyża w Opolu², pojawia się nazwa *Nova Villa*³. Z dużym prawdopodobieństwem jednak wskazywany dokument nie dotyczy Nowej Wsi Królewskiej, a Polskiej Nowej Wsi. Ten sam dokument wymieniany jest w opracowaniu dotyczącym dziejów Polskiej Nowej Wsi autorstwa o. Henryka Kałuży⁴. Innym dokumentem, w którym odnajdziemy Nową Wieś, jest dokument księcia Bolka I z 21 marca 1313 roku, w którym książę nadał za zbawienie swej duszy opolskim franciszkanom jezioro w Nowej Wsi pod Opolem z laskiem zwanym Kępa (Campa) w zamian za między innymi cotygodniową mszę za duszę księcia⁵. Kolejno w historiografii pojawiają się nazwy: *Newendorff*, *Nuevendorff*, od 1784 *Königlich Neudorf*⁶, natomiast od 1930 r. - *Bolko*⁷.

Jak podaje historyk Alfred Zimmermann, w 1784 r. miejscowość Neudorf Königlich leżała ¼ mili od miasta Opolo, posiadała 1 folwark, zamieszkiwało ją 17 rolników, 14 zagrodników, 13 chatupników oraz 381 mieszkańców. Nazwa polska zapisana była jako *Nowi wies Krolewski*⁸. Wieś ta, tak jak sąsiednie Grudzice, należała do królewskiej kamery w Opolu (Königliche Kammeramt Oppeln)⁹. Z kolei w 1830 r. Johann Georg Knie podaje, że w Nowej Wsi Królewskiej znajdowało się 90 domów, folwark królewski, a wieś liczyła 463 mieszkańców (w tym 21 ewangelików). Od 1822 roku w miejscowości

¹ H. Borek, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988, s. 91 i 101.

² R. Stelmach, *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, Wrocław-Racibórz 2014, s. 64.

³ CDS, t. 7, cz. 3, *Regesten zur schlesischen Geschichte. Dritter Theil. Bis zum Jahre 1300*, hrsg. von Colmar Grünhagen, Breslau 1886, nr 2386.

⁴ H. Kałuża, M. Przywara, J. Przywara, *Wielbi dusza moja Pana. 50 lat kościoła Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Polskiej Nowej Wsi*, Polska Nowa Wieś 2003, s. 25.

⁵ CDS, t. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301-1315*, nr 3340.

⁶ H. Borek, dz. cyt., s. 101.

⁷ APOp, sygn. 45/51/162, s. 1.

⁸ F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Dritter Band*, Brieg 1784, s. 79.

⁹ *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku*, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 56.

Zdjęcie lotnicze Nowej Wsi Królewskiej

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

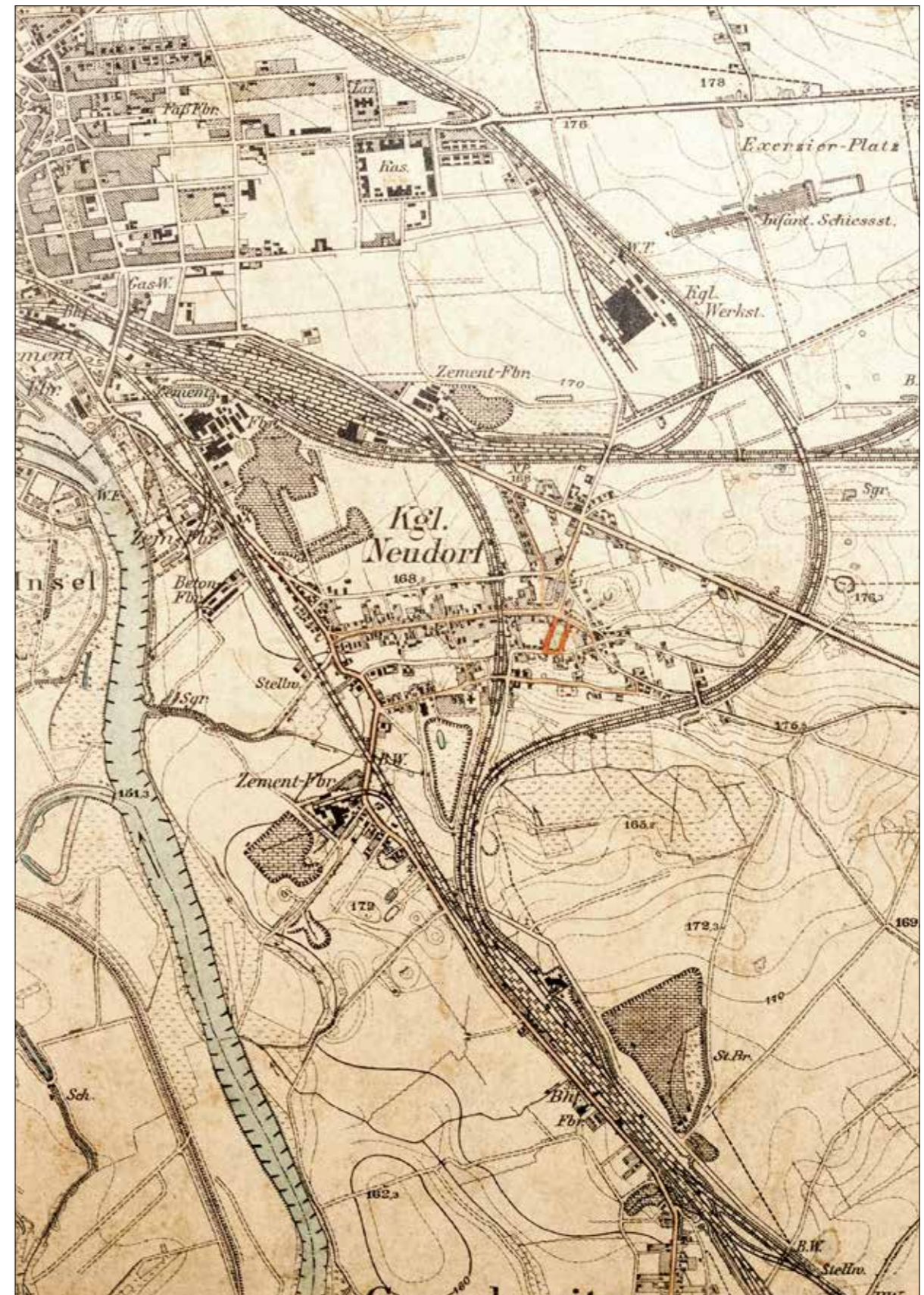

Plan sytuacyjny Nowej Wsi Królewskiej, XX w.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2634/247]

Neudorf		a	b	Güterbesitzer		Güterbesitzer	
Neudorf		folgend	Gr.	besitzend	besitzend	besitzend	besitzend
Neudorf		Termin	Termin	Termin	Termin	Termin	Termin
Neudorf		Michaeli	Michaeli	Michaeli	Michaeli	Michaeli	Michaeli
1	1. Jura Kurek	1. 12. 4.	2.	6.	9.	6. 66	1. 31. 9.
6	2. Jona Kurek	2. 12. 4.	2.	4.	6.	2. 66	3. 8. 2.
11	3. Jona Kurek	1. 7. 5. 1.				3. 33	1. 9. 8.
12	4. Urban Kampa	1. 5. 4. 1.	2.	4.	6.		
22	5. Jona Kurek	1. 18. 3. 15.					
24	6. Franz Baron	1. 28. 4. 20.					
28	7. Jona Kurek	1. 28. 1.				3. 122	1. 12. 1.
40	8. Jona Kurek	1. 9. 1.				3. 23	2. 12. 1.
7	9. Jona Kurek	2. 12. 4.	2.	4.	6.	2. 20	1. 8. 2. 15.
Joh. Kurek							
5	10. Urban Kampa	1. 10. 4.	2.	4.	6.	2. 30	1. 1. 4.
8	11. Jona Kurek	1. 20. 4.	2.	4.	6.	2. 100	1. 1. 9. 1.
15	12. Jona Kurek	1. 23. 1.	3.	6.	9.	3. 105	1. 11. 10. 1.
16	13. Jona Kurek	1. 10. 10.	2.	4.	6.	2. 2	1. 10. 8.
23	14. Jona Kurek	1. 21. 4.	3.	2.	6.		
26	15. Urban Kampa	1. 3. 8.	3.	6.	9.		
28	16. Jona Kurek	1. 28. 1.	3.	2.	6.	2. 10	1. 2. 1.
29	17. Jona Kurek	1. 21. 4.	1.	2.	3.	2. 12	1. 7. 9.
Joh. Kurek							
27	18. Jona Kurek	1. 12. 1.					
29	19. Jona Kurek	1. 12. 1.					
Joh. Kurek							
4	20. Jona Kurek	1. 9. 8.					

Wykaz gospodarzy z Urbarza Gminy Nowa Wieś Królewska, lata 1799-1803
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/1]

Plan sytuacyjny gminy Nowa Wieś Królewska z zaznaczonym miejscem na plac targowy
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2634/976]

Pieczenie Gminy Nowa Wieś Królewska używane do roku 1930, przedstawiające literę N, a nad nią orła - godło państwowe
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1078/174]

Pieczeń napisowa Gminy Nowa Wieś Królewska, przemianowanej na Bolko, używana w latach 1930-1945
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/324]

funkcjonowała szkoła katolicka, w której pracował 1 nauczyciel. Ponadto był tu dom dla dróżnika oraz drogowy urząd celny¹⁰. Natomiast w spisie z 1845 r. wymieniono m.in. 4 kowali, 1 kołodzieja, 1 tkacza, 1 krawca. Do wsi należała wówczas również wyspa Bolko, zwana potocznie Winske¹¹. Dla ówczesnych opolan stanowiła ona miejsce odpoczynku¹².

Miejscowość Nowa Wieś Królewska posiadała również własną pieczęć. Zachowane odciski z roku 1833 i 1925 są pieczęciami napisowymi zawierającymi ozdobny monogram N umieszczony pod królewskim orłem¹³.

Z okazji jubileuszu 100-lecia konsekracji kościoła w Nowej Wsi Królewskiej powstała w 2005 r. publikacja *Nowa Wieś Królewska - dzieje miejscowości, historia kościoła*. Materiały zebrał i opracował Joachim Sosnowski¹⁴.

Kościół i parafia

Zanim w miejscowości powstała świątynia i samodzielna parafia, wieś należała do parafii św. Krzyża w Opolu¹⁵.

W roku 1895 urząd proboszcza parafii św. Krzyża objął ks. Caspar Wrzodek. Od początku swej pracy duszpasterskiej myślał on przede wszystkim o podzieleniu parafii¹⁶. W statystykach z 1897 roku podaje się, że do parafii opolskiej należało 30531 katolików, w tym z miejscowości Nowa Wieś Królewska 3084¹⁷.

Pierwotnie ks. Wrzodek myślał o budowie kościoła w Opolu na dzisiejszym placu Daszyńskiego (dawniej Friedrichsplatz). Cena parceli okazała się jednak zbyt wysoka i do transakcji nie doszło. Skorzystała na tym Nowa Wieś Królewska, gdyż w 1899 r. podjęto tam uchwałę o budowie kościoła, a ks. Wrzodek mocno wspart tę inicjatywę¹⁸. Ponadto już w 1889 r. siostry Maria i Franciszka Schwierz złożyły w kancelarii parafii św. Krzyża oświadczenie, w którym zobowiązały się przekazać kwotę 30 000 marek na utrzymanie w Nowej Wsi Królewskiej duchownego oraz samodzielnego kościoła parafialnego lub zakładu klasztorowego z duchownym. W założonej wówczas fundacji zastrzeżono, że budowa kościoła ma się rozpocząć do 1910 r., w przeciwnym wypadku kapitał należy zwrócić fundatorom. Dzięki tym zapisom budowa nowego kościoła oraz utworzenie parafii nastąpiło bardzo szybko. W 1899 r. ks. Wrzodek nabył od rodziny Leisten grunt położony na małym wzniesieniu. Przebudował znajdujący się na zakupionej parceli budynek mieszkalny na tymczasowy kościółek oraz

Widokówka przedstawiająca kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Nowej Wsi Królewskiej, 1915 r.

[Muzeum Śląska Opolskiego, sygn. MŚO-H_5896_776a]

2	Kasperowicz	10	Kasperowicz
3	Wojcik	"	Wojcik
4	Kasperowicz	"	Kasperowicz
5	Kasperowicz	10	Kasperowicz
6	Kasperowicz	10	Kasperowicz
7	Kasperowicz	"	Kasperowicz
8	Kasperowicz	"	Kasperowicz
9	Kasperowicz	10	Kasperowicz
10	Kasperowicz	"	Kasperowicz
11	Kasperowicz	10	Kasperowicz
12	Kasperowicz	"	Kasperowicz
13	Kasperowicz	10	Kasperowicz
14	Kasperowicz	"	Kasperowicz
15	Kasperowicz	10	Kasperowicz
16	Kasperowicz	"	Kasperowicz
17	Kasperowicz	10	Kasperowicz
18	Kasperowicz	"	Kasperowicz

Fragment listy darczyńców biorących udział w zbiórce funduszy na budowę kościoła w Nowej Wsi Królewskiej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/195]

- 10 J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1830, s. 502.
- 11 J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845, s. 434.
- 12 Szerzej na temat walorów przyrodniczych i rekreacyjnych wyspy Bolko: D. Mazur, M. Blach-Margos, *Wyspa Bolko i Park Nadodrzański - zielone serce Opola*, [w:] *Odra - rzeka wspomnień i wyzwań*, cz. I, *Ocalone dla przyszłości - Odrzańska droga wodna: studia i materiały (Opolska droga rzeczna. Analizy)*, red. M. Lenart, A. Starczewska-Wojnar, Opole 2018, s. 65-71.
- 13 A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020, s. 143, 414-415.
- 14 J. Sosnowski, *Nowa Wieś Królewska. Dzieje miejscowości. Historia kościoła*, Opole 2005.
- 15 *Schematismus oder Statistik des Bisthums Breslau Königlich Preussischen Antheils*, Breslau 1842, s. 118.
- 16 E. Talar, *Proboszczowie kolegiaty św. Krzyża w Opolu od kasaty kapituły kolegiackiej w 1810 roku*, w tłum. Moniki Choroś, Opole 2015, s. 36.
- 17 *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1897*, Breslau, s. 142.
- 18 E. Talar, dz. cyt., s. 37.

zatrudnił architekta Ludwika Schneidera z Gliwic w celu przygotowania projektów. Parafia została erygowana przez księdza kardynała Georga Koppa już 20 czerwca 1901 r., a msze św. i nabożeństwa odbywały się w kościółku tymczasowym do 13 listopada 1904 r. Wkrótce przystąpiono do prac projektowych. Już we wrześniu 1899 r. gotowy był projekt wraz z opisem i kosztorysem. Ostatecznie został zatwierdzony 24 maja 1902 r. Oprócz darowizny sióstr Schwierz na sfinansowanie budowy zaciągnięto pożyczki w Kreis Sparkasse w Opolu. Ponadto jeszcze przed ustanowieniem parafii założono księgę fundacyjną¹⁹. Dzięki ogromnemu zaangażowaniu i ofiarności parafian ten jeden z piękniejszych kościołów w stylu neogotyckim wybudowano w ciągu zaledwie dwóch lat. Kościół został poświęcony 13 listopada 1904 r., natomiast jego konsekracji dokonał osobiście ks. kardynał Kopp 21 maja 1905 r. Chociaż kościółek tymczasowy był pod wezwaniem św. Jacka, ostatecznie patronką parafii została Matka Boska Nieustającej Pomocy²⁰.

Przy kościele wybudowano plebanię wraz z budynkiem gospodarczym, który współgrał architektonicznie ze świątynią. Z biegiem lat doposażano nowy kościół, fundowano figury, zadbano o obejście oraz obszerny ogród przylegający do plebanii²¹.

Pierwszym administratorem (1901 r.), a następnie proboszczem parafii w Nowej Wsi Królewskiej został pochodzący z Wrocławia ks. Oswald Sonnek. Urząd ten sprawował do 1913 r. Następnie parafię objął urodzony w Bytomiu ks. Józef Niestrój, który wcześniej pełnił funkcję kuratora przy parafii św. Krzyża w Opolu. Proboszczem był do 1922 r. Kolejnym duszpasterzem parafii został ks. Antoni Ogan. Pochodził z Wieszowej, a posługę duszpasterską pełnił wcześniej w Rudzie Śląskiej. W latach 1926-1931 r. wydawał on lokalny miesięcznik katolicki „Katolisches Pfarrgemeindeblatt für Königliche Neudorf”, który zawierał m. in. ogłoszenia parafialne i kronikę parafialną. Swoją pracę w parafii zakończył w 1931 r., przechodząc na emeryturę. Kolejnym proboszczem Nowej Wsi Królewskiej w latach 1931-1943 został ks. Ernest Blasky. Funkcję tę pełnił do swojej śmierci. Pochowany został na tutejszym cmentarzu. Dopiero w 1944 r. objął parafię ks. Jan Madeja, który pełnił posługę do 1952 r. Na administratora parafii wyznaczono ks. Kazimierza Bochenka, a następnie proboszczem został pochodzący z Borszczowa ks. Władysław Bogucki, który w 1957 r. został przeniesiony na parafię w Gliwicach-Łabędach. Wówczas stanowisko proboszcza powierzono pochodzącemu ze Stanisławowa ks. Jerzemu Doleżałowi. Pełnił on obowiązki tylko przez rok, ale w tym czasie zdążył zakupić dla kościoła trzy dzwony żeliwne. Zastąpiły one te skonfiskowane podczas II wojny światowej. W latach 1958-1964 funkcję proboszcza pełnił pochodzący z Katowic ks. bp Henryk Grzondziel, który jednak zrezygnował z powodów zdrowotnych. Zamieszkał w sąsiedniej parafii w Grudziecach i tam też został pochowany na placu kościelnym. Administratorem, a potem proboszczem parafii mianowano wówczas pochodzącego ze Świbia ks. Pawła Kałużę. Pełnił on równocześnie funkcję notariusza Kurii Biskupiej w Opolu. W 1983 r. z powodu choroby zmuszony był zrezygnować z funkcji proboszcza tejże parafii. Zmarł w 1990 r. i pochowany został na cmentarzu w Nowej Wsi Królewskiej. Kolejnym proboszczem w 1983 r. został pochodzący z Gierattowic ks. Józef Rugor²². Obowiązki spełniał do 2005 r., kiedy to przeszedł na emeryturę. Zamieszkał w Diecezjalnym Domu Księża Emerytów w Opolu.

Zdjęcie z obchodów 100-lecia istnienia kościoła, 2005 r.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

¹⁹ APOp, sygn. 45/41/195, s. 1-18.

²⁰ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 22-25.

²¹ Tamże, s. 34-35.

²² Tamże, s. 61-67.

Zmarł w 2015 roku i również pochowany został na cmentarzu w Nowej Wsi Królewskiej. Obecnie od 2005 r. urząd proboszcza pełni ks. Rafał Pawliczek²³.

Cmentarze

Istnienie osady oraz cmentarzysk na terenie Nowej Wsi Królewskiej już około 1000 r. p.n.e. potwierdziły badania archeologiczne prowadzone w latach 20. i 30. XX w. Na terenie wsi odkryto wówczas wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe oraz ciepłopalne cmentarzyska kultury łużyckiej. Według sprawozdania z 1927 roku pozyskano około 300 eksponatów, m. in. ceramikę, wyroby kamienne, wyroby z brązu. Zachowane po II wojnie światowej zabytki archeologiczne przechowywane są w zbiorach Działu Archeologicznego Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu²⁴.

Ponowne badania wykopaliskowe w Nowej Wsi Królewskiej prowadzono w 2000 r. Pod powierzchnią ulicy Zielonej odkryto cmentarzysko złożone z 30 grobów. Pochodziły one z ostatnich okresów epoki brązu i początku epoki żelaza, czyli ok. 1000-650 r. p.n.e. W grobach, oprócz kości zmarłych czy spalonych szczątków, znaleziono naczynia, w jakie wyposażano zmarłych, a także inne przedmioty (szpile, grzechotki, a nawet jeden kościany guzik)²⁵.

Właśnie przy ulicy Zielonej (dawna Friedhof Str.²⁶) w 1901 r. postanowiono usytuować cmentarz. Funkcjonował on najpierw jako cmentarz parafialny. W 1902 r. wybudowano na nim kaplicę²⁷. Dziś jest on jednym z cmentarzy komunalnych miasta Opola²⁸.

Chociaż znajdują się tam w większości groby powojenne, to jednak nieopodal kaplicy obok zachowanego grobowca stworzono małe lapidarium z ocalonymi starymi nagrobkami. Najstarszy z nich pochodzi z 1901 r.²⁹ W głównej alei cmentarza, biegnącej przez środek do kaplicy i stojącego przed nią krzyża, pochowani zostali proboszczowie tutejszej parafii: ks. Ernest Blasky (1878-1943), ks. Paweł Kałuża (1930-1990) i ks. Józef Rugor (1930-2015). Ponadto spoczywa tu także pochodzący z Nowej Wsi Królewskiej ks. dr Alfred Pashon³⁰ (1929-2002), długoletni proboszcz parafii św. Apostołów Andrzeja i Jakuba w Pawłowiczkach.

Wśród nagrobków znaleźć można również miejsce pochówku Franziski Schwierz (1855-1934), fundatorki kościoła w Nowej Wsi Królewskiej, mogiłę miejscowego nauczyciela, organisty i założyciela chóru parafialnego, Alberta Scholza (zm. 1946), a także Pawła Ochoty - lotnika, który zginął tragicznie w 1918 roku. Ponadto cmentarz ten stanowi miejsce spoczynku wielu osób, które po 1945 r. zostały przesiedlone z dawnych kresów wschodnich. Znajduje się tu także zbiorowa mogiła żołnierzy niemieckich poległych w 1945 roku.

²³ Wykaz proboszczów dostępny jest na stronie Parafii Rzymskokatolickiej Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Opolu-Nowej Wsi Królewskiej: <https://mbnpopole.pl/historia.php> [dostęp: 21.10.2021 r]. Aktualne dane dotyczące proboszczów poszczególnych parafii znajdują się również na stronie Diecezji Opolskiej: <https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie/alfabetycznie> [dostęp: 21.10.2021 r].

²⁴ <https://muzeum.opole.pl/dzial-archeologiczny/> [dostęp: 14.04.2022]. Warto zaznaczyć, że eksponaty są zdigitalizowane i dostępne on-line na stronie Muzeum.

²⁵ <https://zk.opole.pl/ul-zielona/> [dostęp: 14.04.2022].

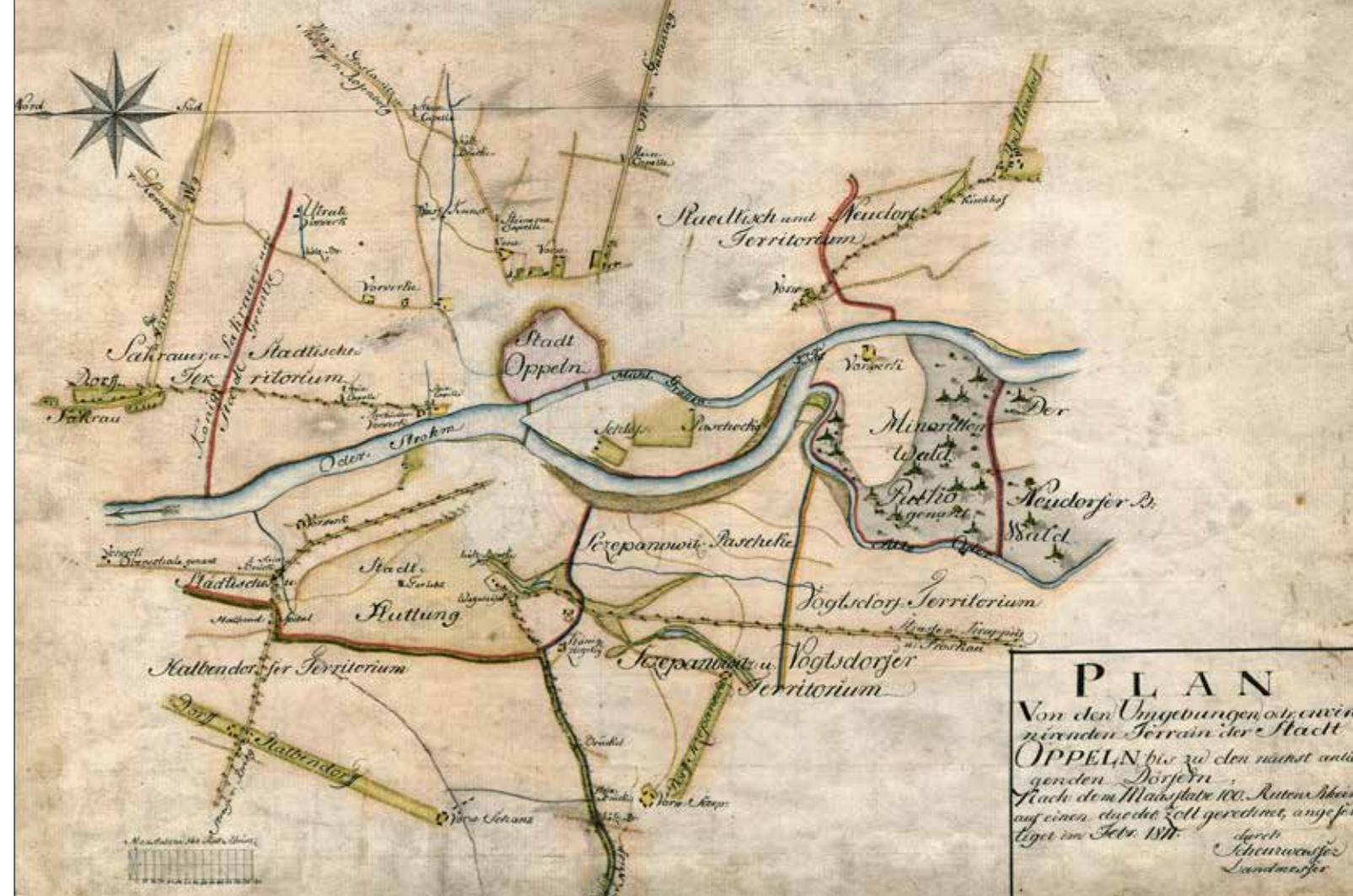
²⁶ M. Choroś, Ł. Jarczak, *Ludzie i historia w nazwach ulic Opola*, Opole 2010, s. 140.

²⁷ Przedłożone do wyboru plany oraz kosztorysy dotyczące budowy kaplicy na tym cmentarzu znajdują się w zespole Akta gminy w Nowej Wsi Królewskiej: APOp, sygn. 45/41/292.

²⁸ <https://zk.opole.pl/ul-zielona/> [dostęp: 14.04.2022].

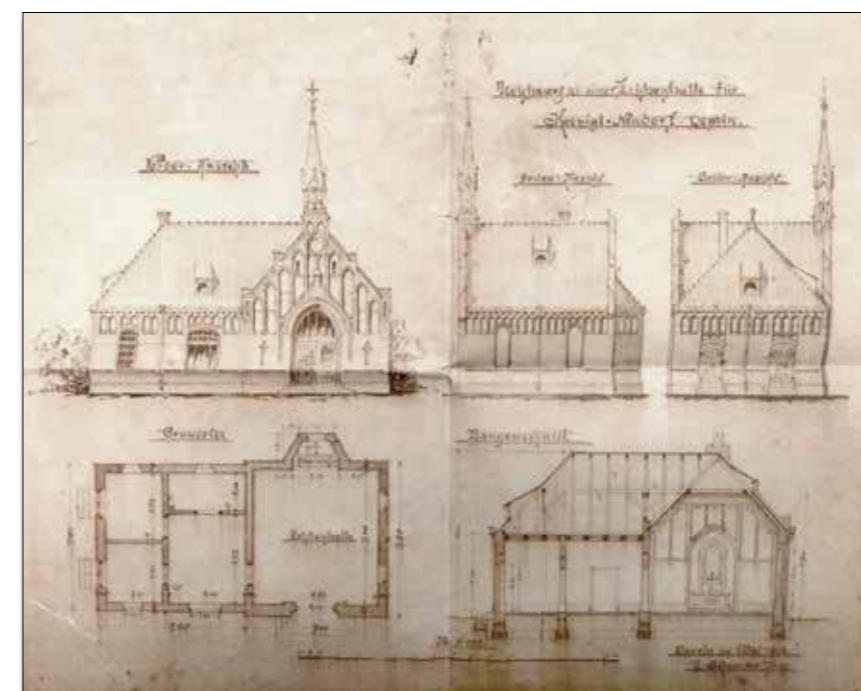
²⁹ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 55.

³⁰ Forma zapisu nazwiska zgodna z zapisem z grobowca oraz wykazem zmarłych kapłanów diecezji opolskiej, zobacz: <https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie-i-kaplani/kaplani-zmarli> [dostęp: 21.10.2021 r.].

Plan miasta Opola, na którym widoczna jest Nowa Wieś Królewska z zaznaczonym cmentarzem, 1811 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/17/66]

Rysunek techniczny kostnicy, która miała powstać w Nowej Wsi Królewskiej, autorstwa Schneidera, 1912 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/249]

Wykopiska archeologiczne potwierdzające istnienie na terenie Nowej Wsi Królewskiej osady i cmentarzysk. Wykopiska przeprowadzono w 2000 r. na ul. Zielonej

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

Rysunek wejścia do kostnicy, mającej powstać w Nowej Wsi Królewskiej, autorstwa Josefa Mainki, 1900 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/249]

Istniejący cmentarz nie jest jednak najstarszą nekropolią, która znajdowała się na terenie dawnej miejscowości. Pierwsze wzmianki źródłowe na ten temat świadczą, że już w 1800 roku istniał cmentarz u zbiegu dzisiejszych Alei Przyjaźni i ulicy Solskiego. Informację taką znajdujemy w przechowywanej w Archiwum Państwowym w Opolu kopii Urbarza gminy z 1803 r.³¹ Ponadto miejsce to jest zaznaczone na mapie Opoli i okolic z 1811 r.³² Cmentarz ten zamknięto w roku 1957, a w 1970 r. zrównano z ziemią³³.

Kolejnym ważnym obiektem, który powstał na terenie opisywanej gminy, było miejsce ostatniego spoczynku opolskich Żydów - kirkut. Został on założony w 1822 r. Starania o utworzenie tego cmentarza opolska gmina żydowska rozpoczęła już w 1812 r., jednak dopiero w 1816 r. uzyskała potrzebną zgodę. W 1817 r. zakupiono od rolnika Josefa Kurpiersa grunt o powierzchni 0,12 ha za cenę 600 talarów. W aktach znajduje się adnotacja z dnia 11 czerwca 1817 r. o poleceniu założenia cmentarza żydowskiego i ogrodzenia go sztachetami (w dokumencie podkreślono, że nie mogą to być deski). Pierwszą osobą pochowaną na kirkucie był nauczyciel Gimpel Pozner (w aktach wzmiankowany także jako Gumpel Posner). Obok spoczęli później m.in. rabin Adolph Wiener, a także opolscy przedsiębiorcy i właściciele dwóch największych browarów w mieście: Siegfried Friedländer i jego brat Max, oraz Heymann Pringsheim. Pozostałości po tym cmentarzu znajdują się pomiędzy budynkami Zakładów Produkcyjnych Nutricia a Klubem Gwardii Opole, przy dzisiejszej ulicy Granicznej³⁴. Inwentaryzację cmentarza wykonali w latach 1986-1987 Halina i Zbigniew Łabęccy. Wykazano wówczas istnienie 778 nagrobków, ich fragmentów i pozostałości, w tym 592 całych nagrobków wolnostojących, czterech płyt nagrobnych i jednego nagrobka architektonicznego³⁵. Historię gminy żydowskiej w Opolu badał Maciej Borkowski. Wyniki badań przedstawił w książce pt. *Gmina żydowska w Opolu*³⁶.

Na terenie wsi powstał jeszcze jeden cmentarz. Otoczone wysokim murem pozostałości po nim znajdują się u zbiegu ulic Granicznej i św. Jacka. Powstał on w 1831 r. i użytkowany był w ciągu kilku tygodni podczas epidemii cholery, dlatego nazwany został cholerycznym. Pochowano na nim 83 osoby³⁷. Szczegóły dotyczące przepisów oraz przebiegu epidemii cholery na terenie dawnej rejencji opolskiej można znaleźć w publikacjach Włodzimierza Kaczorowskiego oraz Marka Pawła Czaplńskiego³⁸.

Szkoły

W Urbarzu wsi z 1803 r. znajdujemy informację, że gmina Nowa Wieś Królewska nie posiada szkoły³⁹. Jak podaje Johann Knie, pierwsza szkoła katolicka w Nowej Wsi Królewskiej powstała w 1822

³¹ APOp, sygn. 45/41/1, s. 8.

³² APOp, sygn. 45/1191/17/66.

³³ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 54.

³⁴ H. i Z. Łabęccy, *Cmentarz żydowski w Opolu*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, nr 6, s. 247-259.

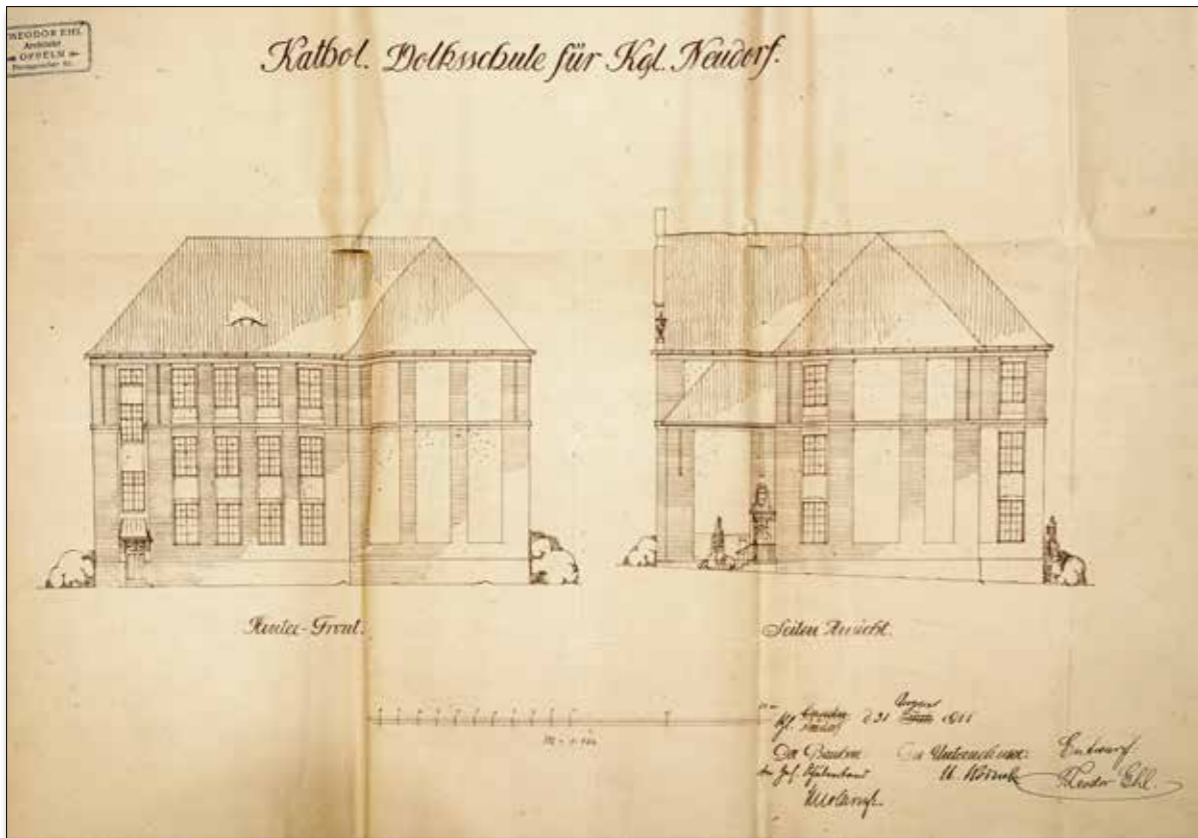
³⁵ <https://zk.opole.pl/zydowski-ul-graniczna/> [dostęp: 14.04.2022]. S. Rabiej, H. Łabędzka, *Opolski cmentarz żydowski w XIX wieku*, Opole 2018.

³⁶ M. Borkowski, *Gmina żydowska w Opolu 1812-1944*, Opole 2009.

³⁷ A. Steinert, *Oppelns Werdegang, ein kurzer Abriss der Stadtgeschichte, auf Grund archivalischer Quellen und einschlägiger Literatur*, Oppeln 1924, s. 21.

³⁸ W. Kaczorowski, *Zapobieganie epidemii cholery w rejencji opolskiej w latach 1831-1832 w świetle przepisów sanitarno-medycznych*, Opole 1996; M. P. Czaplński, *Epidemie cholery w Rejencji Opolskiej w latach 1831-1894*, Rybnik 2012.

³⁹ APOp, sygn. 45/41/1, s. 8.

Projekt nowej szkoły podstawowej w Nowej Wsi Królewskiej, 1911 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/30/76]

Budynek „starej” szkoły w trakcie przebudowy na hospicjum, 2006 r.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

№	Imię i Nazwisko	Wzrost	Waga	Opis
1	Styma Jan	1,40	25	Opiera - szanbalm
2	Kuy Józef	1,35	22	Opiera - szanbalm
3	Bienias Zygmunt	1,30	20	Opiera - szanbalm
4	Koronek Józef	1,25	18	Opiera - szanbalm
5	Jagusch Zygmunt	1,20	17	Opiera - szanbalm
6	Janarek Zygmunt	1,15	16	Opiera - szanbalm
7	Kalor Emil	1,10	15	Opiera - szanbalm
8	Kosperok Józef	1,05	14	Opiera - szanbalm
9	Mitko Alon	1,00	13	Opiera - szanbalm
10	Gryschko Emil	0,95	12	Opiera - szanbalm
11	Kuwa August	0,90	11	Opiera - szanbalm
12	Schwierz Zygmunt	0,85	10	Opiera - szanbalm
13	Kuptea Alon	0,80	9	Opiera - szanbalm
14	Glumerek Alon	0,75	8	Opiera - szanbalm
15	Kurczak Józef	0,70	7	Opiera - szanbalm
16	Jaskalla Alon	0,65	6	Opiera - szanbalm
17	Klimas Zygmunt	0,60	5	Opiera - szanbalm
18	Mowczak Emil	0,55	4	Opiera - szanbalm
19	Kompa Emil	0,50	3	Opiera - szanbalm
20	Mitko Józef	0,45	2	Opiera - szanbalm
21	Leserik Zygmunt	0,40	1	Opiera - szanbalm
22	Marszałek Emil	0,35	0	Opiera - szanbalm
23	Kansy Józef	0,30	0	Opiera - szanbalm
24	Mueher Józef	0,25	0	Opiera - szanbalm
25	Kilwa Zygmunt	0,20	0	Opiera - szanbalm
26	Duda Józef	0,15	0	Opiera - szanbalm
27	Bieniek Emil	0,10	0	Opiera - szanbalm
28	Mreitko Emil	0,05	0	Opiera - szanbalm
29	Marszałek Józef	0,00	0	Opiera - szanbalm
30	Klimiek Alon	0,00	0	Opiera - szanbalm
31	Schwiz Alon	0,00	0	Opiera - szanbalm
32	Duda Zygmunt	0,00	0	Opiera - szanbalm
33	Kyllus Zygmunt	0,00	0	Opiera - szanbalm
34	Kalik Zygmunt	0,00	0	Opiera - szanbalm
35	Klimiek Józef	0,00	0	Opiera - szanbalm
36	David Emil	0,00	0	Opiera - szanbalm
37	Yakel Jan	0,00	0	Opiera - szanbalm
38	Chudalla Zygmunt	0,00	0	Opiera - szanbalm

Lista uczniów klasy I a „nowej” szkoły podstawowej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/197]

roku⁴⁰, ale zapisy w katalogu szkoły przechowywanym w Archiwum Państwowym w Opolu świadczą, że już wiosną 1821 r. przyjęto do szkoły pierwszych piętnastu uczniów⁴¹.

Szkola ta mieściła się w budynku dawnej kasy leśnej, położonym pomiędzy obecnym kościołem a plebanią. Budynek ten w późniejszym czasie został zaadaptowany na tymczasowy kościółek. Miejsce to od nazwiska dawnych właścicieli nazywano „Listenei”. Wraz z rozwojem wsi budynek ten okazał się niewystarczający.

Nowa szkoła powstała w 1900 r. Gmach ten wybudowano obok istniejącej szkoły⁴². Mimo iż był to dość spory budynek, w związku z rozwojem wsi już w 1911 r. powstały plany wybudowania dodatkowej, drugiej szkoły⁴³. Obiekt ten powstał w 1912 r. przy dzisiejszej Alei Przyjaźni. Klasy podzielone były najpierw na dziewczęce i chłopięce⁴⁴. Następnie w 1938 r. do szkoły przy kościele uczęszczali tylko chłopcy, natomiast do tzw. nowej szkoły - dziewczęta.

Obie szkoły przetrwały zawieruchę II wojny światowej. Stara szkoła (dawna I) otrzymała nr 15, natomiast nowa (dawna II) nr 16. Obecna nowa szkoła nr 16 została wybudowana w 1968 r., kiedy Nowa Wieś Królewska znajdowała się już w granicach miasta Opolu. Wówczas zamknięto budynek szkolny mieszczący się przy Alei Przyjaźni i z powodu wad konstrukcyjnych kilka lat później wyburzono. Natomiast budynek starej szkoły stoi do dziś. Pełnił swoją funkcję do 1975 r. Wtedy w związku z malejącą liczbą dzieci szkołę nr 15 połączono z nową „szesnastką”⁴⁵. Obecnie w budynku tym znajduje się Centrum Opieki Paliatywnej „Betania”.

Cementownie w Nowej Wsi Królewskiej

Przedwojenny obszar dzisiejszej Opolszczyzny służył w kraju z produkcji cementu portlandzkiego. Pierwsze cementownie w regionie powstały na terenie Nowej Wsi Królewskiej. Potencjał skrywany w lokalnych złożach margla kredowego dostrzegł przedsiębiorca Friedrich Wilhelm Grundmann z Katowic, który w latach pięćdziesiątych XIX wieku rozpoczął starania mające na celu założenie pierwszej cementowni na terenie Opolszczyzny⁴⁶.

19 kwietnia 1856 r. otrzymał koncesję na wydobycie margla ze złóż znajdujących się w obrębie Nowej Wsi Królewskiej. W kolejnych miesiącach rozpoczęto budowę pierwszych obiektów tzw. cementowni Grundmanna przy Bolko Strasse (dzisiejsza ul. Struga). Cementownia miała wchodzić w skład hamburskiej spółki Portland-Cement-Fabrik A.G., której przedstawicielem był Friedrich Wilhelm Grundmann. Grundmann został również dyrektorem opolskiej cementowni⁴⁷.

Kolejna fabryka cementu powstała w 1866 r. Została założona przez lokalnego przedsiębiorcę Heymanna Pringsheima⁴⁸. Rodzina Pringsheimów od lat zajmowała się browarnictwem na terenie Opolu. Jej członkowie zasiadali w magistracie miejskim i byli lokalnymi społecznikami, fundując

Nagłówek druku firmowego Opper Portland Cement-Fabriken vorm. F.W. Grundmann

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/30/243]

Pieczątka firmowa cementowni Giesla

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4000]

⁴⁰ J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1830, s. 502.

⁴¹ APOp, sygn. 45/3438/1, s. 1-2.

⁴² Plan zabudowań szkolnych: APOp, sygn. 45/1191/3/3702, s. 141.

⁴³ Plany budowy nowej szkoły znajdują się w materiałach Urzędu Obwodowego w Nowej Wsi Królewskiej: APOp, sygn. 45/30/76.

⁴⁴ APOp, sygn. 45/41/197, s. 3-26.

⁴⁵ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 93-94.

⁴⁶ APOp, sygn. 45/22/1924.

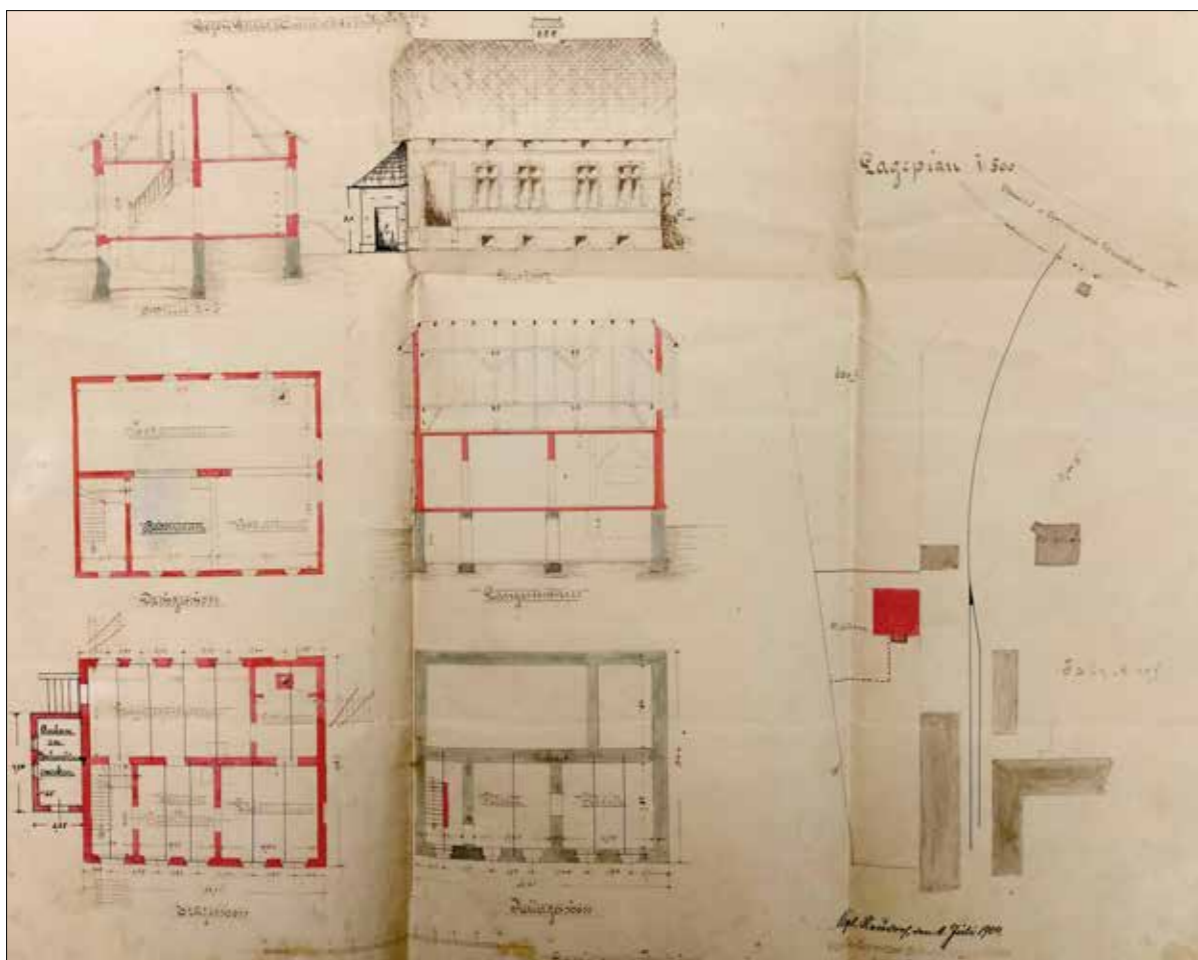
⁴⁷ APOp, sygn. 45/22/3452.

⁴⁸ APOp, sygn. 45/5/406.

Budowa jazu kozłowo-iglicowego na Odrze, w tle widoczne zabudowania cementowni Grundmanna

[fot. Gebr. Katzbach. Sammlung TU Architekturmuseum Berlin, nr inw. BZ-F 15,005; *Ujarmianie Odry. Regulacja rzeki w XIX wieku w obrębie rejencji opolskiej*, Opole 2014, s. 59]

Projekt budowy mieszkań dla pracowników zatrudnionych w cementowni „Bolko”, 1904 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/82/46]

Personal-Bogen.	
Vor- und Nachname:	Adolph Giesel
Ort:	Eichberg bei Junzschau
Geburts-Tag und Jahr:	8 ^{ten} Juli 1835
Religion:	evangelisch
Stand-Ordnung:	Handwerk
Ärztliche Einschätzung:	Arbeitsunfähig
Militäre Einschätzung:	
Hausstand:	verheiratet
Ehefrau:	24 Januar 1884
Ehe- und Abgang:	Heiratung 2 ^{ten} April 1884
Ort und Abgang:	Heiratung 2 ^{ten} April 1884
Einstellung:	Arbeitsunfähig

Kwestionariusz osobowy Adolpha Giesla, który był właścicielem cementowni w Nowej Wsi Królewskiej oraz zasiadał w radzie miejskiej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4000]

m.in. stypendia naukowe dla najbiedniejszych uczniów⁴⁹. Fabryka cementu Pringsheima powstała na terenach przy Oppelner Strasse (dzisiejsza ul. Marka z Jemielnicy). Po cementowni i jej właścicielach pozostały jedynie komin i neobarokowy pałacyk przy ul. Marka z Jemielnicy. W 1872 r. doszło do połączenia obu fabryk pod szyldem jednego przedsiębiorstwa - Oppelner Portland-Zementfabriken vorm. F.W. Grundmann. Właściciele spółki inwestowali w swoje przedsiębiorstwo oraz pracowników. Rozbudowywano oraz doposażano cementownię, montując nowe kotły parowe oraz nowoczesne turbiny. Przekładało się to na wzrost jakości wytwarzanego produktu. Opolski cement uważany był za jeden z najlepszych w Europie. W 1867 r. na międzynarodowej Wystawie Powszechnej Wszystkich Narodów w Paryżu została wyróżniona kopia popiersia Junony, wykonana z opolskiego cementu. Podkreślano wysoką jakość cementu i jego innowacyjne zastosowanie⁵⁰. Popiersie to stało w Parku Zamkowym na Ostrówku. Jego kopia została odtworzona i w 2017 r. stała w Parku Nadodrzańskim⁵¹.

Wzrost produkcji przyczynił się również do wzrostu zatrudnienia, co wiązało się z koniecznością rozbudowy infrastruktury socjalnej. Na terenie należącym do cementowni powstawały bloki mieszkalne dla pracowników⁵². Lokalni przedsiębiorcy zaczęli dostrzegać potencjał związany z produkcją cementu. Kolejna cementownia powstała w 1884 r. Jej założycielem był kupiec i radny miejski Adolph Giesel⁵³. Zabudowania cementowni Giesla umiejscowione zostały przy Groschowitzer Strasse - dzisiejszej Alei Przyjaźni.

Podobnie jak w przypadku wcześniejszych dwóch fabryk cementu, również przedsiębiorstwo Giesla zostało włączone w skład spółki Portland⁵⁴. Do dziś pozostała tylko jedna hala, w której obecnie znajdują się powierzchnie magazynowe.

W 1901 r. rozpoczęto produkcję cementu w kolejnej fabryce znajdującej się na terenie Nowej Wsi Królewskiej - Cementowni „Bolko”. Była ona własnością spółki Gogolin-Gorasdzer Kalk und Cement Werke AG⁵⁵. W czasie II wojny światowej w kamieniołomach cementowni pracowali angielscy i amerykańscy jeńcy wojenni. Jedna z hal zakładu została przystosowana do produkcji wózków na bomby lotnicze. Obecnie w miejscu wyrobiska funkcjonuje kąpielisko miejskie „Bolko”, natomiast w miejscu zabudowań cementowni powstało osiedle mieszkalne. Pozostałością po przedsiębiorstwie są wieża ciśnień oraz komin⁵⁶.

W 1906 r. przy Gross-Strehlitzerstraße (okolice dzisiejszej ul. Wapiennej) powstała fabryka cementu „Stadt Oppeln”. Współdziaławcami zakładu byli Richard Friedländer i Wilhelm Leonardy⁵⁷. Cementownia wyposażona była w nowoczesne piece obrotowe, a w 1914 r. zainstalowano jedyny na świecie prototyp pieca rusztowego firmy Lurgi⁵⁸. W 1945 roku zabudowania fabryki oraz ich wyposażenie zostały zdewastowane. Władze miasta Opola przejęły cementownię i w 1946 r. ponownie uruchomiono produkcję cementu - już pod szyldem Cementowni „Piast”. Po likwidacji zakładu w 1978 r. z cementowni pozostał jedynie komin.

⁴⁹ APOp, sygn. 45/22/4576.

⁵⁰ A. Rawska-Skotniczy, *O podobieństwach i różnicach dwóch najmłodszych cementowni w Opolu*, „Przegląd Budowlany” 2017, nr 3, s. 28.

⁵¹ D. Mazur, M. Blach-Margos, dz. cyt., s. 70.

⁵² APOp, sygn. 45/22/3455.

⁵³ APOp, sygn. 45/22/4000, s. 3.

⁵⁴ APOp, sygn. 45/82/21, b.p.

⁵⁵ J. Gallus, *Zementwerke Bolko, Kreis Oppeln*, „Oppelner Heimat Kalender” 1932, s. 74.

⁵⁶ K. Piecuch, *Szare złoto*, „Renowacje i zabytki” 2010, nr 3, s. 9.

⁵⁷ APOp, sygn. 45/22/3455.

⁵⁸ APOp, sygn. 45/22/3401.

Miasto Opole przeprowadziło rewitalizację kamionki „Piast”. W ramach prac wytyczono ścieżki pieszo-rowerowe, wybudowano siłownię, plac zabaw oraz boisko ze sztuczną nawierzchnią. Miejsce to zostało również przystosowane dla pętlonurków, gdyż stworzono specjalną stanicę oraz pomost pływakowy⁵⁹.

Straż pożarna

Zgodnie z zarządzeniem Fryderyka Wielkiego z 24 listopada 1742 r. na terenie Śląska powoływano stowarzyszenia ogniowe (Feuer-Societaet)⁶⁰. W powiecie opolskim powołano do życia 5 listopada 1743 r. cztery takie stowarzyszenia, zrzeszające od 13 do 35 wsi. Nowa Wieś Królewska znalazła się w Stowarzyszeniu nr 2, m.in. z Grudzicami, Gosławicami, Kępą i Turawą⁶¹.

Z zachowanych materiałów dotyczących ochrony przeciwpożarowej w powiecie opolskim wynika, że w 1818 r. w Nowej Wsi Królewskiej istniał tzw. Spritzen Societat, któremu podlegały następujące miejscowości: Chrzastowice, Suchy Bór, Wróblin, Gosławice, Grudzice, Groszowice, Grotowice, Falmirowice, Kępa, Kąty, Łędziny, Malina, Przywory, Zakrzów, Izbicko. W 1889 r. stowarzyszenie to uległo przekształceniu poprzez wydzielenie osobnych bractw sikawkowych m.in. w Grotowicach, Groszowicach, Grudzicach i Malinie⁶².

W 1899 r. pozyskano dla Nowej Wsi Królewskiej pierwszy wóz strażacki. Wówczas to zmieniono dotychczasowy statut i powstała ochotnicza straż pożarna⁶³. Jednostka ta, jako jedna z pierwszych, już w 1901 r. weszła w skład utworzonego w Opolu Powiatowego Stowarzyszenia Straży Pożarnych⁶⁴. Z materiałów zachowanych w archiwum wynika, że jednostka strażacka z Nowej Wsi Królewskiej działała bardzo prężnie. W latach 20. XX w. posiadała 3 wozy strażackie oraz niezbędny sprzęt gaśniczy. Dodatkowo była odpowiedzialna za wyszkolenie ochotników z innych wsi powiatu opolskiego, w których funkcjonowały ochotnicze jednostki straży. W szczególności dostrzegano potrzebę przeprowadzania szkoleń praktycznych z obsługi posiadanego sprzętu. Warto również zaznaczyć, że jednostka ta miała status gaśniczo-ratunkowy. Przy straży tej funkcjonował osobny oddział sanitarny, który również przechodził specjalne szkolenia. Z całą pewnością można powiedzieć, że działał on prężnie. Jak wynika ze sprawozdań kwartalnych z 1924 r., konieczne było udzielenie pomocy sanitarnej w 5 przypadkach dotyczących złamań, z kolei w kolejnym kwartale było to już 7 różnych przypadków, łącznie z jednym ciężkim wypadkiem oraz przewiezieniem ciężko rannego do szpitala. Szczególnym dniem w tym samym roku był 6 lipca, kiedy to tutejsza straż świętowała swoje 25-lecie⁶⁵.

Praca ochotników nie polegała jedynie na czynnym udziale w akcjach gaśniczych czy ratunkowych. W materiałach archiwalnych odnotowano również, że troszczyli się oni o wygląd i stan techniczny strażnicy, w której był przechowywany sprzęt przeciwpożarowy. Do prac gospodarskich należało między innymi naprawianie dachu i malowanie elewacji. Zaznaczono przy tym, że większość tych prac została wykonana we własnym zakresie, bez nadmiernego obciążania gminnego budżetu⁶⁶.

⁵⁹ <https://www.opole.pl/index.php/dla-mieszkanca/aktualnosc/kamionka-piast-po-rewitalizacji> [dostęp: 21.10.2021 r.].

⁶⁰ *Reglement, Wie es Mit Errichtung Der Feuer-Societaet Auf dem platten Lande In dem Herzogthum Schlesien und der Grafschaft Glatz zu halten*, APOp, sygn. 45/2/1143, b.p.

⁶¹ APOp, sygn. 45/2/1143, b.p.

⁶² APOp, sygn. 45/2/1107, s. 32-33.

⁶³ APOp, sygn. 45/2/1112, s. 165.

⁶⁴ E. Talar, *Geschichte des Feuerlöschwesens der Stadt Oppeln*, Oppeln 1928, s. 46-47.

⁶⁵ APOp, sygn. 45/2/1112, s. 497-499, 511-512.

⁶⁶ APOp, sygn. 45/2/1112, s. 498.

Station Name	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Chrusztaw	60	74	1			408	12	13	7	9	15
Gosławice	21	34	1			160				2	16
Grudzice	24	34	1			381	23	9	3	13	11
Kępa	114	74	1			1758	36	16	10	13	2
Malina	36	74	1			211	6	19	4	3	6
Wróblin	104	42	1			1190	26	17	10	29	14
Suchy Bór	33	34	1			132				2	16
Chrzastowice	24	42	1			132	5	11	10	4	7
Falmirowice	46	34	1			377	12	1	4	9	7
Grotowice	26	34	1			298	12	7	2	6	12
Przywory	22	42	1			183				1	16
Zakrzów	53	42	1			302	10	9	10	3	32
Izbicko	26	42	1			392	21	14	7	22	7
Opole	24	34	1			214	8	17	2	8	4
Nowa Wieś Królewska	35	42	1			1044	13		7	26	11
Suma	1	42				62				6	6

Wykaz miejscowości podlegających tzw. Spritzen Societat w Nowej Wsi Królewskiej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1107]

Pieczęć Ochotniczej Straży Pożarnej w Nowej Wsi Królewskiej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1112]

II wojna światowa przyniosła wiele strat, nie oszczędzając również straży pożarnej. Niewątpliwie jednak znaczenie Ochotniczych Straży Pożarnych jako czynnika pomocniczego Zawodowej Straży Pożarnej dostrzeżono po wojnie i dążono do reaktywacji ich struktur. W związku z tym pod koniec 1947 r. powołano ponownie Stowarzyszenia Ochotniczych Straży Pożarnych. Stowarzyszenie takie powstało również w Nowej Wsi Królewskiej. Już 8 lipca 1947 r. przedłożono do zatwierdzenia Zawodowej Straży Pożarnej w Opolu nowy statut. Nowa Wieś Królewska stanowiła rejon wraz z OSP w Grudziecach⁶⁷. W latach 50. przeniesiono remizę z ul. Jagiellonów (dawna Wilhelmstrasse) na ul. Solskiego 13. Ochotnicza Straż Pożarna przetrwała w Nowej Wsi Królewskiej do lat 90. XX w. Pomimo rozpoczętej w latach osiemdziesiątych budowy nowej remizy, którą w 1990 r. przejęło miasto, OSP Nowa Wieś Królewska została zlikwidowana w 1991 r.⁶⁸

Ciekawe miejsca

Centralną częścią dzielnicy jest z pewnością położony na niewielkim wzniesieniu kościół wraz z plebanią i placem wokół niego. Góruje on nad dzielnicą, a jego strzelista wieża widoczna jest od strony miasta, jak również z okolicznych dzielnic. Za kościołem rozciąga się malowniczy staw. Wokół niego znajdują się obecnie boiska sportowe, siłownia zewnętrzna oraz plac zabaw. Swój początek ma tu również ścieżka przyrodniczo-edukacyjna Użytek ekologiczny „Łąki w Nowej Wsi Królewskiej”, prezentująca walory przyrodnicze okolicznych łąk.

Obok placu kościelnego znajduje się zabytkowy budynek szkoły, który po latach udało się zaadaptować i w 2012 roku otwarto tu Centrum Opieki Paliatywnej „Betania”.

Naprzeciw kościoła znajduje się skwer, na którym dawniej stał pomnik poświęcony poległym podczas I wojny światowej mieszkańcom Nowej Wsi Królewskiej⁶⁹. Po II wojnie światowej pomnik przerobiono na fontannę, a niemieckie napisy skuto. Warto podkreślić, że było to kiedyś lubiane przez mieszkańców miejsce spotkań. Dziś, niestety, bardzo zaniedbane.

W krajobraz Nowej Wsi Królewskiej wpisują się także przydrożne krzyże i kapliczki. Powstawały one w celach wotywnych, jak również dla upamiętnienia różnych wydarzeń. Na uwagę zasługuje przede wszystkim kapliczka mieszcząca się przy dzisiejszej ul. Jagiellonów, w której został umieszczony dzwon. Wybudowano ją w 1847 r. na koszt gminy. Natomiast zawieszony w niej dzwon został ufundowany przez ówczesnych zarządców wsi, do których należeli Jakob Kurpies, Kristek Wauszek i Franz Bias⁷⁰.

W miarę upływu lat, kiedy powoli, głównie za sprawą powstających na terenie Nowej Wsi Królewskiej cementowni, wieś zmieniała charakter z rolniczego na przemysłowy, zaczęły na jej terenie powstawać różne sklepy oraz zakłady rzemieślnicze. Wśród sklepów dominowały spożywcze i kolonialne. Liczne były też drogerie, sklepy rzeźnicze, wytwórnie lodów, które funkcjonowały także po II wojnie światowej, oraz piekarnie. Dla zaspokojenia wszystkich potrzeb mieszkańców funkcjonowały w Nowej Wsi Królewskiej składy węglowe, zakłady fotograficzne i rzemieślnicze: szewskie, krawieckie, malarskie, kowalskie, sklep rowerowy czy budowlany. We wsi można było również skorzystać z usług fryzjerskich i stolarskich. Przy dzisiejszej Alei Przyjaźni mieścił się zakład radiowo-elektryczno-instalacyjny. Od 1928 roku Nowa Wieś Królewska miała także swoją aptekę. Równocześnie nie

⁶⁷ APOp, sygn. 45/226/2424, s. 5.

⁶⁸ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 133-134.

⁶⁹ Zdjęcie (brak autora) pomnika znajduje się w „Heimat-Kalender für den Kreis Oppeln” 1927, s. 139.

⁷⁰ Szczegółowy wykaz oraz opis poszczególnych kapliczek i krzyży w Nowej Wsi Królewskiej zob. J. Sosnowski, dz. cyt., s. 39-50.

Widokówka przedstawiająca sklep Johanna Szczeszyńskiego oraz kościół w Nowej Wsi Królewskiej z 1905 r.

[Wojewódzka Biblioteka Publiczna]

Zdjęcie z zawodów na stadionie żużlowym, lata 70. XX w.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]

należy zapominać o licznych restauracjach z salami tanecznymi. Nie sposób wymienić tu wszystkich nazwisk właścicieli tych przedsiębiorstw⁷¹. Aby zobrazować jednak liczbę przedsiębiorców funkcjonujących we wsi, warto odnieść się do materiałów zachowanych w aktach Gminy „Bolko”. W wykazach z lat 1894-1924 oscyluje ona pomiędzy 100 a 166⁷².

Na rozwój wsi niewątpliwie wpływ miały również sprowadzone w 1905 roku za sprawą księdza Sonnika siostry słuźebniczki Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia. Zajęły się one prowadzeniem przedszkola, nauką prac ręcznych dla starszych dziewcząt oraz pielęgnacją chorych i biednych. Klasztor nosił nazwę St. Josephstift, a po II wojnie światowej, w latach 1946-1953, funkcjonował jako Dom Starców - Zakład św. Józefa „Caritas” w Nowej Wsi Królewskiej. Od 1931 roku istniała tu także kuchnia dla bezrobotnych. Warto również dodać, że siostronom powierzono szkolenie matek z zakresu opieki nad niemowlętami. Dzięki tym działaniom zmalała śmiertelność dzieci. Siostry opiekowały się również chorymi na gruźlicę. Podczas I wojny światowej siostry otaczały opieką szczególnie dzieci, których ojcowie byli na froncie, matki zaś musiały pracować zarobkowo. W utworzonej wówczas świetlicy dzieci mogły m.in. zjeść ciepły posiłek. Przedszkole pod zarządem siostr funkcjonowały do 1949 roku, natomiast dom starców aż do 1953⁷³. Siostry zostały wtedy wysiedlone, a ich majątek skonfiskowany. Przedmioty ze zlikwidowanych ośrodków zostały przekazane między innymi do świetlicy gromadzkiej (stół) i kina „Bolko” (25 krzesel)⁷⁴. Siostry powróciły do Nowej Wsi Królewskiej w 1957 roku. Swoją klasztor musiały na nowo wyposażać. Mieści się on, jak dawniej, przy Alei Przyjaźni, a mieszkające w nim siostry nadal posługują w parafii.

Nie sposób nie wspomnieć również o znajdującym się na terenie dawnej gminy Nowa Wieś Królewska obecnym Miejskim Stadionie Żużlowym im. Mariana Spychały. Obiekt sportowy w tym miejscu istniał już przed wojną. Był to stadion, na którym znajdowało się boisko piłkarskie otoczone bieżnią. W 1938 roku powstały plany zagospodarowania terenu wokół niego⁷⁵. Podczas II wojny światowej obiekt został zniszczony. Na stadion żużlowy przebudowany został w latach pięćdziesiątych XX w.

Pomnik poświęcony poległym w I wojnie światowej mieszkańcom Nowej Wsi Królewskiej

[fot. autor nieznan, zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Heimat-Kalender für den Kreis Oppeln” 1927]

⁷¹ Szczegółowe informacje na temat urzędów, sklepów, firm i lokali gastronomicznych działających na terenie Nowej Wsi Królewskiej: J. Sosnowski, dz. cyt., s. 149-160.

⁷² Wykazy osób prowadzących działalność gospodarczą oraz spisy rzemieślników z Nowej Wsi Królewskiej znajdują się w aktach gminnych: APOp, sygn. 45/41/271-272, 278-281.

⁷³ J. Sosnowski, dz. cyt., s. 72-75.

⁷⁴ Likwidacja majątku po siostrach słuźebniczkach w Nowej Wsi Królewskiej zob. APOp, sygn. 45/201/45.

⁷⁵ APOp, sygn. 45/22/5054, 45/22/5057, 45/22/5058.

Przyłączenie do Opoli

Nowa Wieś Królewska bardzo szybko w stosunku do innych dzielnic stała się integralną częścią Opoli. Chociaż plany przyłączenia tej wsi do miasta znajdziemy już w aktach gminnych z 1909 r.⁷⁶, ostatecznie przyłączenie to stało się faktem po reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, które wprowadzała Ustawa z 25 września 1954 r.⁷⁷ Na podstawie tej ustawy Wojewódzka Rada Narodowa w Opolu wydała Uchwałę nr VII/33/54 z dnia 4 października 1954 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie opolskim, włączając Nową Wieś Królewską wraz z Bolkową Kępą do miasta Opoli⁷⁸.

⁷⁶ APOp, sygn. 45/41/322, s. 3-14.

⁷⁷ Dz. U. 1954 nr 43 poz. 191, Ustawa z dnia 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych.

⁷⁸ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1954 nr 12 poz. 68, Zarządzenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 4 listopada 1954 r. w sprawie ogłoszenia uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu z dnia 4 października 1954 r. dotyczących reformy podziału administracyjnego wsi.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu:

- Zespół nr 2, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 1107, 1112, 1143.
Zespół nr 5, Wydział Powiatowy w Opolu, sygn. 406.
Zespół nr 22, Akta miasta Opola, sygn. 1924, 3401, 3452, 3455, 4000, 4576, 5054, 5057, 5058.
Zespół nr 30, Urząd Obwodowy w Nowej Wsi Królewskiej, sygn. 76.
Zespół nr 41, Akta Gminy Nowa Wieś Królewska, sygn. 1, 195, 197, 271, 272, 278, 279, 280, 281, 292, 322.
Zespół nr 51, Urząd do Spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa w Opolu, sygn. 162.
Zespół nr 82, Śląskie Zakłady Przemysłu Cementu Portlandzkiego Spółka Akcyjna w Opolu, sygn. 21.
Zespół nr 201, Gminna Rada Narodowa w Nowej Wsi Królewskiej, sygn. 45.
Zespół nr 226, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Opolu, sygn. 2424.
Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Wydział II, sygn. 3702.
Zespół nr 1191, Rejencja Opolska, Kartografia, sygn. IX/66.
Zespół nr 3438, Szkoła Podstawowa w Nowej Wsi Królewskiej, sygn. 1.

Źródła drukowane

- Codex Diplomaticus Silesiae, t. 16, Regesten zur schlesischen Geschichte 1301-1315*, red. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1892.
Codex Diplomaticus Silesiae, t. 7, cz. 3, Regesten zur schlesischen Geschichte. Dritter Theil. Bis zum Jahre 1300, Hrsg. von Colmar Grünhagen, Breslau 1886.
Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu 1954 nr 12, poz. 68.
Dziennik Ustaw 1954 nr 43, poz. 191.
„Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten” 1883.
Knie J. G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1830.
Knie J. G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845.
Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1897, Breslau 1897.
Schematismus oder Statistik des Bisthums Breslau Königlich Preussischen Antheils, Breslau 1842.
Zimmermann F. A., *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien, t. 3, Brieg 1784*.

Literatura

- [Anonim] Zdjęcie pomnika poległych podczas I wojny światowej mieszkańców Nowej Wsi Królewskiej, „Oppelner Heimat Kalender” 1927, s. 139.
Borek H., *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988.
Borkowski M., *Gmina żydowska w Opolu 1812-1944*, Opole 2009.
Choroś M., Jarczak Ł., *Ludzie i historia w nazwach ulic Opola*, Opole 2010.
Czapliński M. P., *Epidemie cholery w Rejencji Opolskiej w latach 1831-1894*, Rybnik 2012.
Gallus J., *Zementwerke Bolko, Kreis Oppeln*, „Oppelner Heimat Kalender” 1932, s. 72-80.
Kaczorowski W., *Zapobieganie epidemii cholery w rejencji opolskiej w latach 1831-1832 w świetle przepisów sanitarno-medycznych*, Opole 1996.
Kałuża H., Przywara M., Przywara J., *Wielbi dusza moja Pana. 50 lat kościoła Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Polskiej Nowej Wsi*, Polska Nowa Wieś 2003.
Łabęccy H. i Z., *Cmentarz żydowski w Opolu*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, nr 6, s. 247-259.
Mazur D., Blach-Margos M., *Wyspa Bolko i Park Nadodrzański - zielone serce Opola*, [w:] *Odra - rzeka wspomnień i wyzwania*, cz. 1, *Ocalone dla przyszłości - Odrzańska droga wodna: studia i materiały (Opolska droga rzeczna. Analizy)*, red. M. Lenart, A. Starczewska-Wojnar, Opole 2018, s. 65-71.
Piecuch K., *Szare złoto*, „Renowacje i zabytki” 2010, nr 3, s. 1-11.
Rabiej S., Łabędzka H., *Opolski cmentarz żydowski w XIX wieku*, Opole 2018.
Rawska-Skotniczy A., *O podobieństwach i różnicach dwóch najmłodszych cmentowni w Opolu*, „Przegląd Budowlany” 2017, nr 3, s. 28-33.
Sosnowski J., *Nowa Wieś Królewska. Dzieje miejscowości. Historia kościoła*, Opole 2005.
Starczewska-Wojnar A., *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Opole 2020.

Steinert A., *Oppelns Werdegang, ein kurzer Abriss der Stadtgeschichte, auf Grund archivalischer Quellen und einschlägiger Literatur*, Oppeln 1924.

Stelmach R., *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Wrocław-Racibórz 2014*.

Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

Talar E., *Geschichte des Feuerlöschwesens der Stadt Oppeln*, Oppeln 1928.

Talar E., *Proboszczowie kolegiaty św. Krzyża w Opolu od kasaty kapituły kolegiackiej w 1810 roku*, w tłum. Moniki Choroś, Opole 2015.

Strony internetowe

<https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie/alfabetycznie> [dostęp: 21.10.2021 r.]

<https://www.diecezja.opole.pl/index.php/parafie-i-kaplani/kaplani-zmarli> [dostęp: 21.10.2021 r.]

<https://mbnpopole.pl/historia.php> [dostęp: 21.10.2021 r.]

<https://muzeum.opole.pl/dzial-archeologiczny/> [dostęp: 14.04.2022 r.]

<https://www.opole.pl/index.php/dla-mieszkanca/aktualnosc/kamionka-piast-po-rewitalizacji> [dostęp: 21.10.2021 r.]

<https://zk.opole.pl/ul-zielona/> [dostęp: 14.04.2022 r.]

<https://zk.opole.pl/zydowski-ul-graniczna/> [dostęp: 14.04.2022 r.]

WÓJTOWA WIEŚ I SZCZEPANOWICE

Małgorzata Blach-Margos

Dzielnica Szczepanowice-Wójtowa Wieś została utworzona w 2012 r.¹ Powstała z dwóch wsi, a następnie dzielnic miasta Opola - Wójtowej Wsi i Szczepanowic, których granice zmieniały się z biegiem lat. Świadczą o tym materiały archiwalne dotyczące najważniejszych budynków znajdujących się na tym obszarze: kościoła św. Józefa i Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego, położonych dziś w Szczepanowicach, a niegdyś (według akt) - w Wójtowej Wsi. Dokładna historia tej dzielnicy nie została jeszcze opracowana naukowo. Mamy zatem nadzieję, że niniejszy artykuł zachęci badaczy do podjęcia tego wyzwania².

Wójtowa Wieś - historia i przyłączenie do Opola

Jak podaje Henryk Borek, nazwa *Wójtowa Wieś* należy do grupy nazw dzierżawczych, czyli sygnalizujących, kto był pierwszym właścicielem danej osady, czy też określonego obszaru ziemi³. Autor podkreśla, że podstawą tych nazw jest zawsze nazwa osobowa, np. imię, nazwisko lub przydomek. Jednak przymiotnik zawsze wymaga uzupełnienia w postaci rzeczownika i tak na skutek procesów przystosowania oraz powolnych przemian zwyczajów nazewniczych możemy zaobserwować zmianę nazwy z *Wójtowa* na *Wójtowa Wieś*⁴.

Tak też dawna nazwa miejscowości *Vogtsdorf* wskazuje na fakt, że posiadłość ta stanowiła uposażenie wójta (niem. Vogt)⁵. Pierwszy wójt opolski - Mikołaj, syn Wolframa - poświadczony jest w dokumencie z 1258 r., w związku z czym na ten czas należy datować powstanie tej miejscowości⁶. Jak podaje Anna Pobóg-Lenartowicz: „[n]iewykluczone, że to właśnie jego ojciec - Wolfram był

¹ Uchwała Nr XXIII/348/12 Rady Miasta Opola z dnia 23 lutego 2012 r. w sprawie utworzenia Dzielnicy Szczepanowice-Wójtowa Wieś oraz nadania jej Statutu, <https://www.infor.pl/akt-prawny/U74.2012.049.0000478,uchwala-nr-xxiii34812-rady-miasta-opola-w-sprawie-utworzenia-dzielnicy-szczepanowice-wojtowa-wies-oraz-nadania-jej-statutu.html> [dostęp: 18.08.2021 r.].

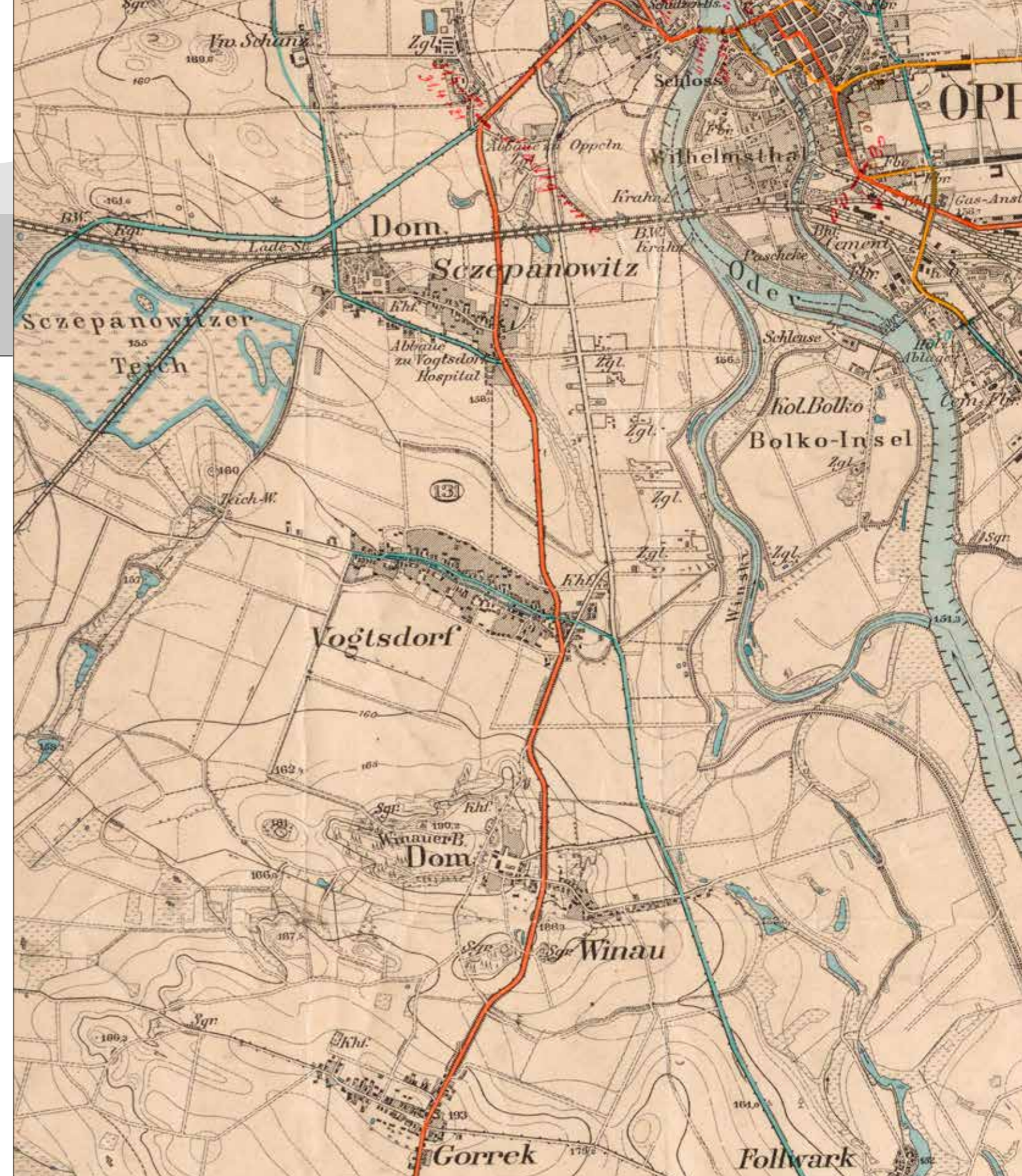
² Niniejszy artykuł został opracowany na podstawie zasobu Archiwum Państwowego w Opolu, który nie obejmuje okresu od średniowiecza do epoki habsburskiej. Materiały z tego czasu przechowywane są m.in. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu.

³ H. Borek, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988, s. 119.

⁴ Tamże, s. 121.

⁵ K. Damroth, *Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung*, Beuthen 1896, s. 97; H. Borek, dz. cyt., s. 143.

⁶ A. Pobóg-Lenartowicz, *Od opola do Opola. Popularna historia miasta*, Opole 2017, s. 12.

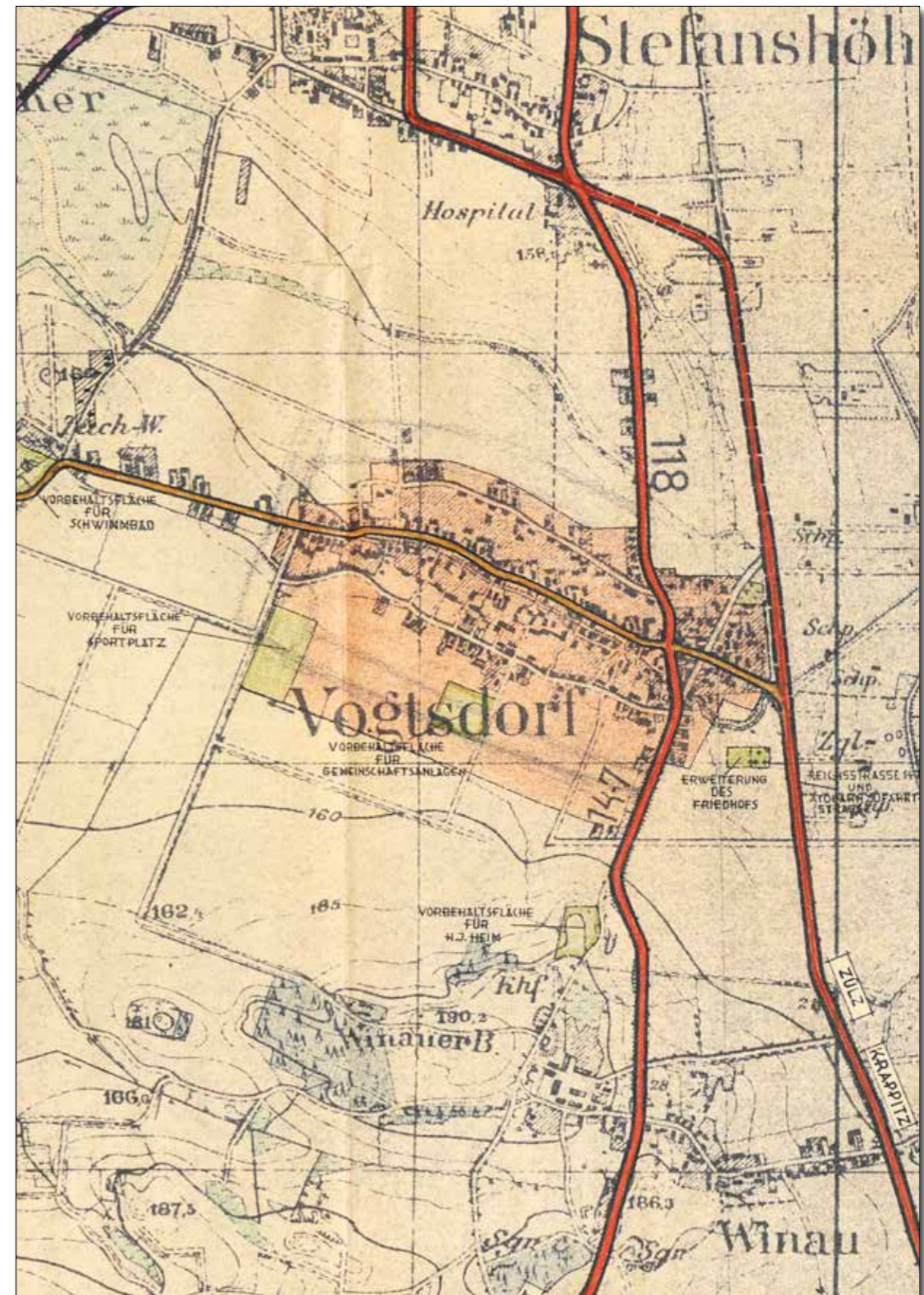

Mapa komunikacyjna Opola z 1882 r. z zaznaczonymi miejscowościami Wójtową Wsią i Szczepanowicami

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/0/65/4944]

pierwszym opolskim wójtem, urząd ten miał bowiem charakter dziedziczny”⁷. W dokumencie z 11 listopada 1308 r. książę opolski Bolesław poświadcza, że zwalnia z wszelkich obciążeń Ditroniusa z Opoli, który kupił w „Fogthdorff” 2 tany ziemi⁸. Zapis nazwy znajdujemy również, w nieco innej formie, w spisie burmistrzów miasta Opoli, gdzie wymieniony został Jakusch von Woyczdorf (Jakub z Wójtowej Wsi), który pełnił tę funkcję w latach 1409, 1410 i 1416⁹. Co więcej, nieznanemu autorowi tabeli podatku gruntowego z ok. 1765 r.¹⁰ notuje, że wartość katastralna miejscowości „Fogtsdorf” wynosiła 253 rtl.¹¹ Dalej podaje, że mieszkało tutaj: 21 półrolników¹² lub rolników, 3 ogrodników, 1 wolny człowiek, 6 chatupników, z czego 1 był rzemieślnikiem¹³. Posesorem miejscowości była kamera królewska w Opolu (niem. Königliches Kammeramt Oppeln). Historyk Alfred Zimmermann wspomina, że w 1784 r. Wójtowa Wieś należała do Urzędu Gospodarczego w Opolu (niem. Wirtschaftsamt Oppeln), nosiła nazwy *Fogtsdorf*, *Woytowiwis* i *Vogtsdorf*, a zamieszkiwało ją 21 rolników, 5 ogrodników, 9 chatupników i 299 mieszkańców¹⁴. W 1855 r. mieszkało tutaj już 520 osób, a w 1861 r. 534¹⁵. W alfabetyczno-statystycznym spisie miejscowości Johanna Georga Knie z 1830 r. miejscowość ta występuje pod nazwami *Vogtsdorf*, *Woytowa Wieś*¹⁶. Autor podaje również, że w 1471 r. zapisywano jej nazwę *Voytsdorff*, a od 1532 r. *Foytschdorff*¹⁷. W innym źródle odnotowano, że w 1686 r. nazwa miejscowości została zapisana jako *villa Woytowawieß*¹⁸. We wpisie dotyczącym Wójtowej Wsi Knie wspomina, że na terenie tej miejscowości znajdowała się szkoła katolicka, kuźnia i zakład szewski¹⁹, a w 1929 r. utworzono Ochotniczą Straż Pożarną²⁰.

Jak podaje Szymon Koszyk (1891-1972), na mieszkańców Wójtowej Wsi mówiono dawniej „ogórkourze”, gdyż mieszkało tu wielu ogrodników²¹. Na pieczęci gminnej Wójtowej Wsi nazwa została

Plan zagospodarowania przestrzennego Wójtowej Wsi z lat 1938-1942

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/2/5740]

⁷ Tamże, s. 12.

⁸ CDS, t. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301-1315*, red. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1892, nr 3017, s. 131.

⁹ F. Idzikowski, *Opole: dzieje miasta do 1863 roku*, red. ks. S. Baldy, Opole 2002, s. 225.

¹⁰ Właściwie źródło nosi tytuł *Nachricht von Beschaffenheit des Landes* i wchodzi obecnie w skład zespółu nr 316, Dyrekcja Generalna Ziemińskiego Towarzystwa Kredytowego we Wrocławiu (Archiwum Państwowe we Wrocławiu). Manuskrypt zawierający materiał dla całego terytorium bytego Śląska pruskiego w granicach politycznych z lat 1741-1816 datowany jest na 1765 r. Ze względu na jego cenną zawartość został opracowany przez Zbigniewa Kwaśnego i Jana Woscha i wydany w 1975 r.

¹¹ Skrót od niem. Reichstaler - pol. talar niemiecki. Gruba moneta srebrna. Równowartość 68 krajcarów lub 30 groszy srebrnych (czeskich). Zob. F. Frhr. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig 1930, s. 557-559 i 676-677.

¹² Niem. Hüfner - „na włoce roli siedzący, półrolnik, czynszownik” (C. C. Mrongovius, *Dokładny niemiecko-polski słownik*, Königsberg 1854, s. 414). Kmieć użytkujący gospodarstwo półtanowe lub o połowę mniejsze od uznawanych za pełnorolne (Półrolnicy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/polrolnicy;3961558.html>, [dostęp: 12.04.2022 r.]).

¹³ *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku*, opr. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 56.

¹⁴ F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, Brieg 1784, s. 73.

¹⁵ F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Erste Hälfte*, Breslau 1865, s. 46.

¹⁶ J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preus. Provinz Schlesien*, Breslau 1845, s. 709.

¹⁷ J. G. Knie, dz. cyt., s. 709.

¹⁸ *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajączkowska, Opole 2011, s. 373.

¹⁹ J. G. Knie, dz. cyt., s. 709.

²⁰ APOp, sygn. 45/2/1130, s. 459.

²¹ S. Koszyk, *Pogwarki opolskie*, Katowice 1959, s. 56.

Ul. Krapkowicka w czasie powodzi w 1997 r.

[fot. Christian Schikora, ze zbiorów prywatnych M. Blach-Margos]

Pieczęć gminna Wójtowej Wsi z 1934 r.
z wizerunkiem skrzyżowanych grabi i motyki

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/413, s. 526]

zapisana jako *Vogtsdorff*, a w jej polu przedstawiono grabie w słup, skrzyżowane ukośnie z motyką²². Wizerunek pieczętny należy do motywów rustykalnych, ale może też wskazywać na fakt, że mieszkańcy tej miejscowości pracowali na polach i w ogrodach.

Mieszkańcy Wójtowej Wsi należeli do parafii katolickiej św. Krzyża w Opolu²³. Z protokołu wizytatora biskupa wrocławskiego z 1678 r. dowiadujemy się o ciekawej sytuacji językowej, jaka miała miejsce w stołecznym Opolu - we wspomnianym kościele odbywały się osobno msze dla Polaków i Niemców²⁴. „Msza dla Niemców opolskich miała [...] miejsce po porannych godzinkach, natomiast msza dla wiernych narodowości polskiej przypadła na najważniejszą mszę niedzielną, czyli sumę”²⁵. Z tego i innych zapisów w księdze wizytacyjnej można wyciągnąć wniosek, że prawdopodobnie także Wójtową Wieś zamieszkiwały w tym czasie osoby obu wspomnianych narodowości.

Na początku XX w. urodzili się tutaj Józef i Wojciech Poliwodowie, którzy pielęgnowali polską kulturę i tradycję. Nie było to łatwe, ponieważ po objęciu władzy przez nazistów w Niemczech systematycznie utrudniano działalność organizacjom polskim. Powstały w pierwszej połowie 1933 r. Związek Niemieckiego Wschodu (niem. Bund Deutscher Osten, BDO) toczył zawziętą walkę z mniejszościami narodowymi, m.in. na Górnym Śląsku, w tym też ze Związkiem Polaków w Niemczech (ZPwN). Ważnym wydarzeniem dla całego ZPwN-u były w 1934 r. „[z]aślubiny Rodła z Wisłą, czyli pokłon sztandarów pochodzących m.in. z Opola, Raciborza, Wielkich Strzelec, Wójtowej Wsi [...]”²⁶, który odbył się na Wybrzeżu Kościuszkowskim w Warszawie.

W piśmie z Nadprezydium w Opolu z dnia 25.02.1942 r. w sprawie planu zagospodarowania przestrzennego Wójtowej Wsi podkreślono, że zabudową połączyła się ona z terenem miasta Opola i najprawdopodobniej zostanie do niego włączona²⁷. Z biegiem lat pojawiały się informacje o tym, że w granicach miasta mają się znaleźć Groszowice, Czarnowasy, Szczepanowice, Nowa Wieś Królewska, Kolonia Gosławicka, Krzanowice, Wróblin, Półwieś, Wójtowa Wieś oraz Winów. Jednak do przyłączenia doszło dopiero w 1975 r.²⁸

Wójtowa Wieś położona jest w pobliżu koryta Odry i przepływa przez nią rzeka Olszanka. To poniekąd korzystne położenie okazało się zgubne w 1997 r. - powódź tysiąclecia dotkliwie doświadczyła mieszkańców. Rok później podczas badań archeologicznych prowadzonych na terenie Wójtowej Wsi przez Muzeum Śląska Opolskiego znaleziono fragmenty naczyń z epoki brązu, z ok. 2200 r. p.n.e. do 700 r. p.n.e.²⁹

²² APOp, sygn. 45/2/413, s. 31 lub *Wójtowa Wieś*, <https://pieczecieginne.pl/1333-vogtsdorf-wojtowa-wies-i/> [dostęp 14.04.2022 r.].

²³ J. G. Knie, dz. cyt., s. 709.

²⁴ I. Panic, *Jak my ongiś godali. Język mieszkańców Górnego Śląska od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Cieszyn-Kraków 2015, s. 235.

²⁵ J. Jungwitz, *Visitationsberichte*, s. 308-309, cyt. za: I. Panic, dz. cyt., s. 235.

²⁶ B. Kalinowska-Wójcik, *Rodło - symbol Polski, do którego dążymy...*, [w:] *Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX-XX wieku*, red. B. Linek, A. Michalczyk, Opole 2015, s. 98.

²⁷ APOp, sygn. 45/1191/0/2/5740, s. 2 i 4.

²⁸ *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z 15 października 1975 r. w sprawie przyłączenia Wójtowej Wsi do Opola*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU19750350197> [dostęp: 08.06.2021 r.].

²⁹ *Nowe dzielnice Opola. Informator dla mieszkańców*, Opole 2017, s. 49.

Szkoła Podstawowa w Wójtowej Wsi

Publiczna Szkoła Podstawowa nr 28 może pochwalić się bogatą historią. Pierwsze informacje o szkole katolickiej w Wójtowej Wsi sięgają ponoć aż 1811 r.³⁰ W starym budynku szkolnym była tylko jedna izba lekcyjna, w której musiały pomieścić się zarówno dzieci z Wójtowej Wsi, jak i ze Szczepanowic. Z biegiem lat placówka była rozbudowywana, m.in. została powiększona o kolejne sale lekcyjne i mieszkania dla nauczycieli. W raporcie z dnia 12 stycznia 1903 r. odnotowano, że wskazana byłaby naprawa dachu i zamontowanie rynien, ze względu na mieszkanie trzeciego nauczyciela, które mieściło się na poddaszu. W budynku szkolnym znajdowały się wówczas trzy klasy - na wschodniej ścianie klasy nr III, przy oknach, stał piec kaflowy. Jego ciepło chroniło dzieci przed przeciągiem, ale nie ogrzewało wystarczająco pomieszczenia. Co ciekawe, klasy były wówczas sprzątane przez uczniów³¹.

Liczba dzieci stale rosła i zgodnie z danymi pozyskanymi z Urzędu Stanu Cywilnego w Opolu do szkoły w 1911 r. miało ich uczęszczać 264, zaś w 1915 r. już 309. Nauka powinna więc odbywać się w 5 salach lekcyjnych, dlatego konieczna okazała się rozbudowa szkoły. Z tego powodu przedstawiciele Wójtowej Wsi podjęli decyzję o budowie nowego budynku szkolnego z 2 klasami i 2 mieszkaniami dla nauczycieli³².

Z pisma z dnia 9 kwietnia 1923 r. wynika, że do szkoły w Wójtowej Wsi uczęszczało wówczas 286 uczniów, a pracowało tylko 4 nauczycieli. Ponieważ na jednego nauczyciela powinno przypadać 60 uczniów, wnioskowano o zatrudnienie kolejnego nauczyciela, na co nie chciał się zgodzić Wydział Powiatowy w Opolu (niem. Kreis Ausschuss Oppeln)³³.

W czasie II wojny światowej 2 budynki szkolne zostały zniszczone, więc w 1947 r. wnioskowano do Kuratorium Okręgu Szkolnego o udzielenie pomocy pieniężnej w celu przeprowadzenia remontu. We wspomnianym wniosku z 27 maja 1947 r. zaznaczono, że do szkoły powszechnej w Wójtowej Wsi uczęszczało 265 uczniów, a w następnym roku przewidziano dopływ kolejnych 60³⁴. W piśmie z dnia 13 listopada 1947 r. do Wojewody Śląsko-Dąbrowskiego oświadczono, że w Wójtowej Wsi są dwa budynki szkolne - jeden z trzema salami i drugi z dwoma salami oraz dwoma mieszkaniami dla nauczycieli. Ten pierwszy poniósł podczas wojny mniejsze szkody i został częściowo wyremontowany, ten drugi zaś został w znacznym stopniu zniszczony i z powodu braku środków finansowych nie można było przeprowadzić chociażby częściowego remontu³⁵.

W lipcu 1997 roku dwa budynki szkolne zostały ponownie zniszczone - tym razem w wyniku powodzi. Z tego też powodu zajęcia lekcyjne odbywały się przez niemal dwa miesiące w pomieszczeniach katechetycznych przy kościele pw. św. Ducha w Winowe. W tym samym roku miało miejsce uroczyste odświeżenie tablicy upamiętniającej powódź i remont. Ponadto został powołany Społeczny Komitet Budowy Sali Gimnastycznej, którego zadaniem było pozyskanie środków na budowę sali gimnastycznej (w zimie zajęcia gimnastyczne odbywały się na szkolnym korytarzu). Uroczyste otwarcie sali gimnastycznej odbyło się 10 stycznia 2003 r.

³⁰ Historia szkoły, <http://www.psp28.opole.pl/index.php/historia-szkoly> [dostęp: 13.04.2022 r.].

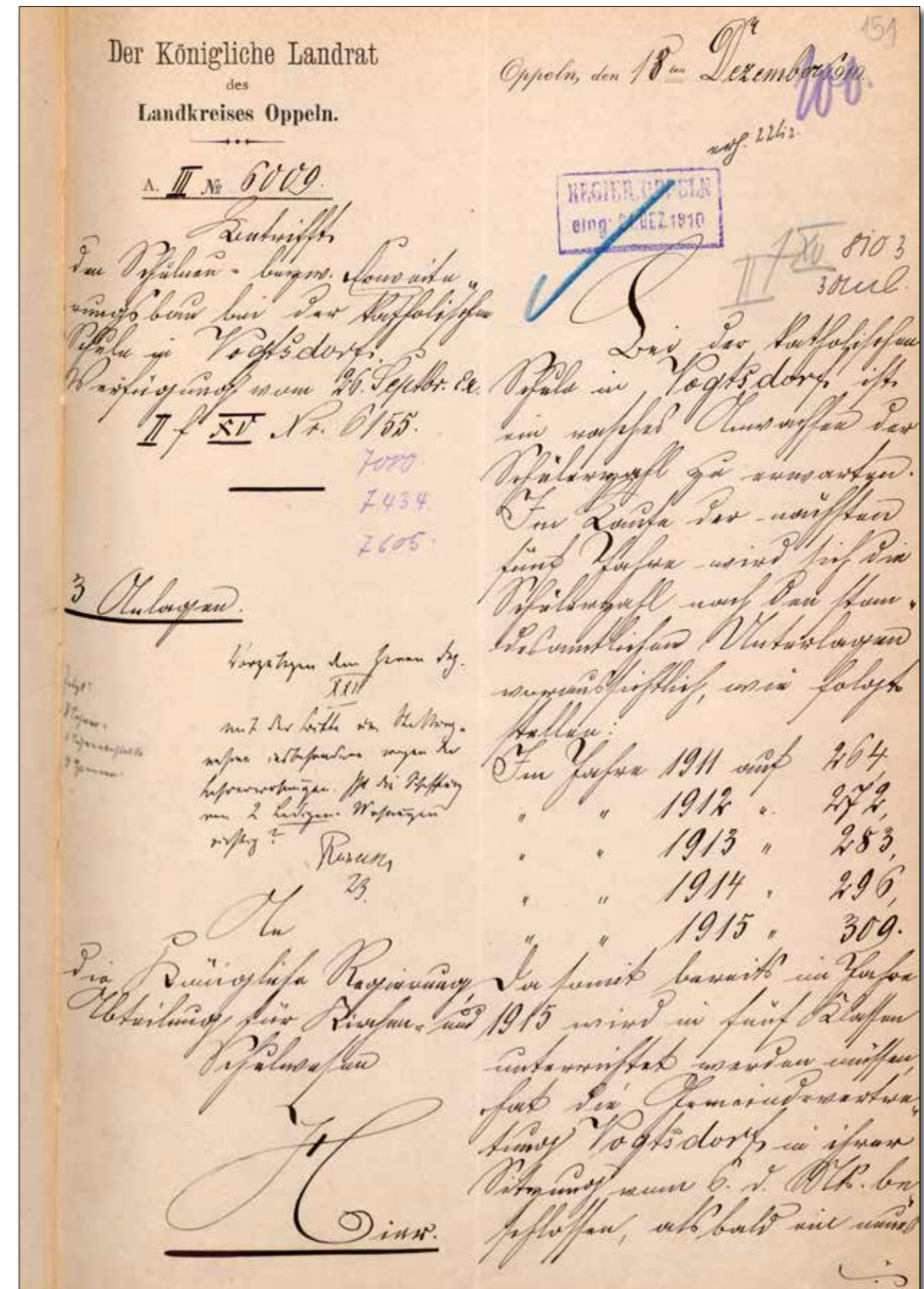
³¹ APOp, sygn. 45/52/318, s. 13.

³² APOp, sygn. 45/1191/0/3/3785, s. 151-153.

³³ APOp, sygn. 45/1191/0/3/3786, s. 141.

³⁴ APOp, sygn. 45/178/696, s. 7.

³⁵ APOp, sygn. 45/178/696, s. 47 i 49.

Pismo z dnia 18 grudnia 1910 r. w sprawie konieczności rozbudowy szkoły w Wójtowej Wsi

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/3/3785]

Na mocy uchwały Rady Miasta Opola z dnia 26 czerwca 2003 r. utworzono Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 1 w Opolu z siedzibą przy ul. Wyszomirskiego 6, który połączył dwie odrębne niegdyś placówki: Publiczną Szkołę Podstawową nr 28 i Przedszkole Publiczne nr 36³⁶.

W 2009 r. Opolskie Bractwo św. Wojciecha wystąpiło z pomysłem nadania imienia świętego szkole podstawowej w Wójtowej Wsi. Po zaakceptowaniu inicjatywy przez dyrekcję i rodziców, dokładnie 20 maja 2011 r. odbyła się uroczystość nadania szkole imienia św. Wojciecha i poświęcenie sztandaru³⁷. Od tego momentu w szkole organizowane są różnorodne zajęcia, w ramach których dzieci mogą poznać sylwetkę biskupa praskiego Wojciecha, który ok. 984 r. przybył do Opola i chrystianizował okoliczną ludność, udzielając m.in. sakramentu chrztu³⁸.

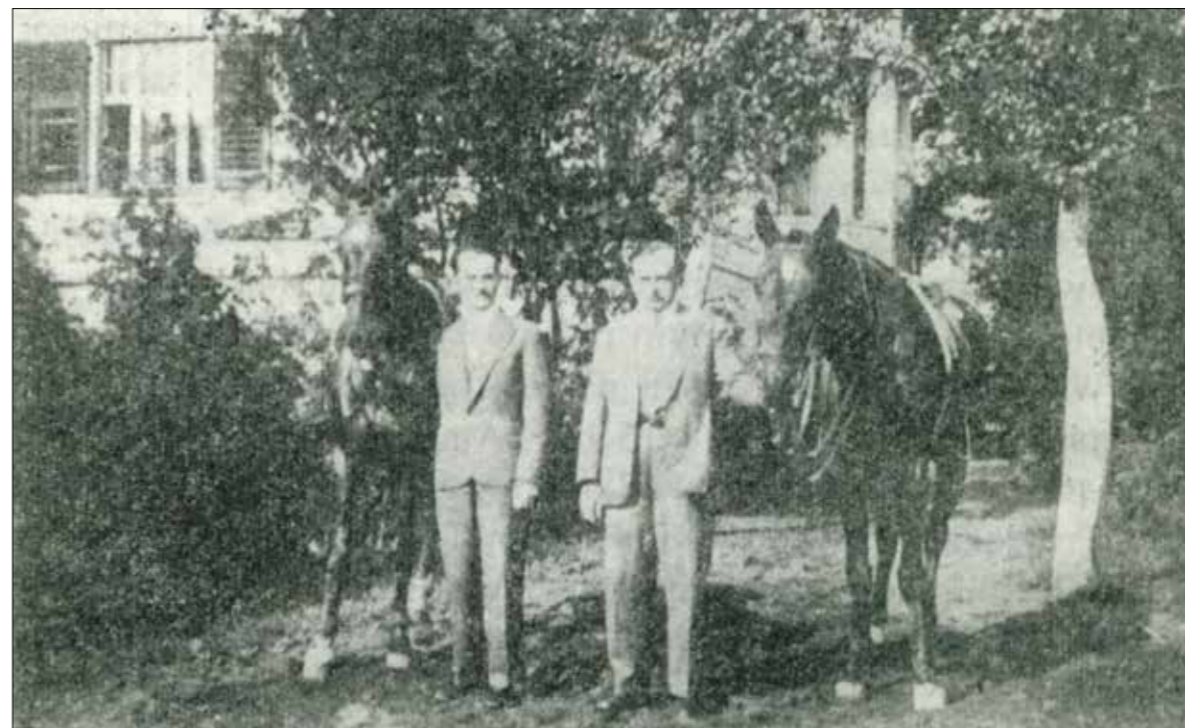
Józef i Wojciech Poliwodowie

Do rozwoju życia narodowego polskiej ludności rodzimej w Wójtowej Wsi i Opolu przyczynili się w dużej mierze bracia Józef i Wojciech Poliwodowie.

Józef Poliwoda urodził się 16 marca 1902 r. w Wójtowej Wsi³⁹. Rok później, 13 kwietnia 1903 r. urodził się jego brat Józef⁴⁰. Ich rodzice, Franciszek Poliwoda i Franciszka z domu Langosz, zarabiali na utrzymanie prowadząc w Wójtowej Wsi dziewięciohektarowe gospodarstwo rolne. Rodzina posiadała murowany parterowy dom mieszkalny i domek wycieczny. Inwentarz stanowiły 2 konie, 4 krowy i inne zwierzęta. Jak pisze Wojciech Poliwoda w swoich wspomnieniach, tego „[d]obytku strzegł pies tańcuchowy Bolik”⁴¹.

Bracia ukończyli szkołę ludową w Wójtowej Wsi i ze względu na trudną sytuację finansową 12-osobowej rodziny nie kontynuowali nauki, pomagając ojcu w gospodarstwie. Aktywnie uczestniczyli w działalności polskich organizacji młodzieżowych i niepodległościowych. Brali również udział w III powstaniu śląskim⁴². Dzięki starszemu koledze Wojciech uzyskał pracę jako pomoc biurowa w Polskim Konsulacie Generalnym w Opolu, który mieścił się dawniej przy ul. Mikołowskiej 36a (obecnie ul. Ks. Opolskich - budynek Banku Rolników). 14 maja 1934 r. powstał PKS Klub Tenisowy Piast, którego członkami byli głównie pracownicy konsulatu - w tym Wojciech Poliwoda⁴³. Józef zaś podjął pracę jako górnik w kopalni Mysłowice. W 1922 r. bracia pracowali w polskim konsulacie w Bytomiu. Wojciech ożenił się z Heleną Demarczyk (1929 r.), a jego brat Józef z Jadwigą Demarczyk.

Wybuch wojny w 1939 r. rozdzielił braci. Józef był w czasie wojny pracownikiem polskiego konsulatu w Budapeszcie, a za aktywność w ruchu oporu na Węgrzech został osadzony w obozie Tulln pod

Bracia Wojciech i Józef Poliwodowie przy wierzchowcach

[fot. autor nieznan, Poliwoda W., *Wspomnienia 1913-1939*, Opole 1974, s. 154]

³⁶ *Historia szkoły*, <http://www.psp28.opole.pl/index.php/historia-szkoly>, [dostęp: 07.02.2022 r.].

³⁷ *Uroczystość nadania imienia i poświęcenia sztandaru*, <http://psp28.opole.pl/index.php/2011/314-pp-nr-28-im-sw-wojciecha-w-opolu>, [dostęp: 12.04.2022 r.]; A. Janowski, *Święty Wojciech patronem szkoły w Opolu*, <https://nto.pl/swiety-wojciech-patronem-szkoly-w-opolu/ar/4206089>, [dostęp: 12.04.2022 r.].

³⁸ Postać św. Wojciecha przybliżyła w swoich publikacjach m.in. prof. Anna Pobóg-Lenartowicz. Zob. A. Pobóg-Lenartowicz, *Święty Wojciech*, Kraków 2011; tejże, *Saint Adalbert - the Apostle of Silesia*, „Folia historica Cracoviensia”, 2017, Vol. 23(1), p. 91-103; tejże, *Św. Wojciech. Patron Opola*, [w:] *Opolanie znani i nieznani. Średniowiecze*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2009, s. 11-22.

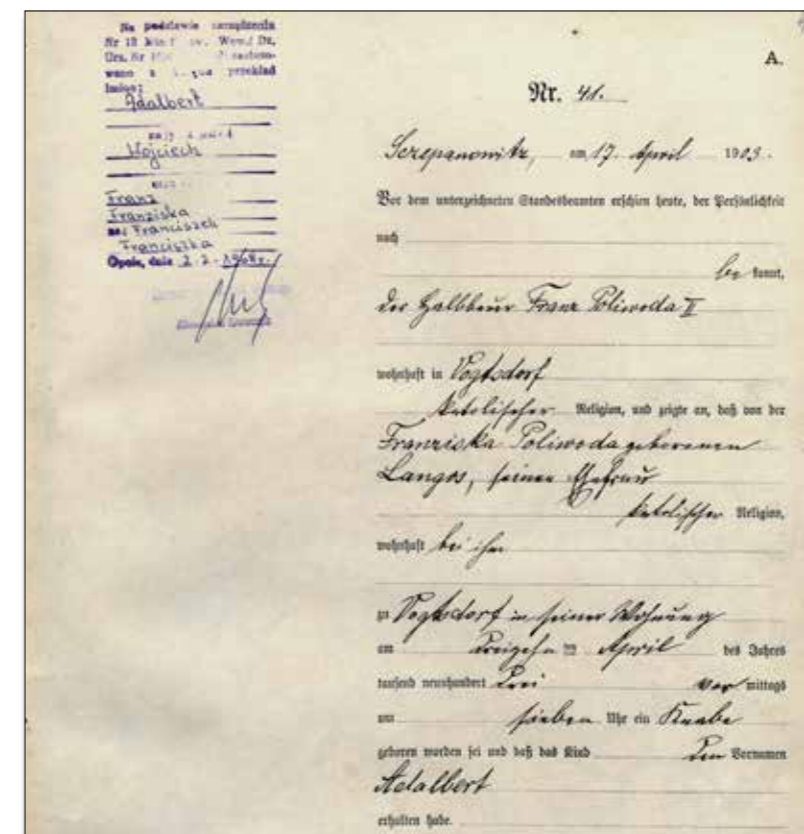
³⁹ APOp, sygn. 45/1026/29, nr aktu 30.

⁴⁰ APOp, sygn. 45/1026/30, nr aktu 41.

⁴¹ Zob. W. Poliwoda, *Wspomnienia 1913-1939*, Opole 1974, s. 14.

⁴² APOp, sygn. 45/2926/437, s. 10.

⁴³ *Opole. Monografia miasta*, red. W. Dziewulski, F. Hawranek, Opole 1975, s. 355.

Akt urodzenia na nazwisko Adalbert Poliwoda

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1026/0/2.1/30]

Wiedniem⁴⁴. Wojciech chwilę przed wybuchem wojny wywiózł rodzinę do swojego szwagra - artysty Leonarda Demarczyka - do Krakowa, zaś sam został powołany do MSZ w Warszawie. Okupację spędził w Krakowie. Jak wspomina Jerzy Poliwoda „[...] dziewięćdziesięciometrowe mieszkanie Janiny i Leona Demarczyków stało się azylem dla czterech rodzin na prawie sześć lat okupacji hitlerowskiej”⁴⁵. Cała rodzina musiała pracować, aby zapewnić sobie byt. Sytuacja w okupowanym Krakowie nie była łatwa, a mimo to Wojciech Poliwoda angażował się w ruch oporu - m.in. rozprawdzał konspiracyjną gazetkę „Ku pokrzepieniu”⁴⁶, a pod koniec stycznia 1945 r. został członkiem Komitetu Obywatelskiego Polaków Śląska Opolskiego⁴⁷. Z ramienia komitetu Wojciech Poliwoda otrzymał nominację na Kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w Opolu i w tym samym dniu wrócił do Opoli⁴⁸.

Po wojnie do Opoli wrócił również jego brat Józef, który skoncentrował się na pracy w obszarze rolnictwa. Pracował m.in. jako kierownik skupu zbóż w Białej Prudnickiej, w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Ozimku, Komprachcicach i Prószkowie oraz Centrali Nasiennej w Opolu⁴⁹. Natomiast Wojciech włączył się do odbudowy polskiego życia w mieście, pracował jako księgowy i angażował się społecznie w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz w klubie przy Ośrodku Stowarzyszenia PAX⁵⁰.

19 marca 1955 r. zmarł Józef Poliwoda. Jerzy Poliwoda - wieloletni dyrektor „Kanadyjki” - wspomina dzień jego pogrzebu ze smutkiem, bowiem w jego trakcie zmarł na zawał serca dziadek Andrzej Demarczyk, który był autorytetem dla całej rodziny⁵¹. Wojciech Poliwoda zmarł 10 kwietnia 1979 r.

Cmentarze i kapliczki Wójtowej Wsi

Zabytki sakralne możemy uznać za świadectwa historii danej miejscowości. Idąc ich śladem poznajemy nie tylko historię ogólną miejscowości, ale także historię poszczególnych rodzin. W Wójtowej Wsi organizowane są nawet spacer, których trasę wyznaczają właśnie zabytki sakralne. Spacer te rozpoczynają się nie bez powodu na cmentarzu przy ul. Wyszomirskiego, w którego centrum stoi wysoka murowana kapliczka z niszami, powstała na początku XIX w. Na szczycie kapliczki znajduje się krzyż, przypominający kształtem krzyż choleryczny. Modlitwy przed tym krzyżem, jak wierzą, chroniły wieś przed zarazą i cholera. W rejencji opolskiej w latach 1831-1833 na cholera zachorowało 4928 osób, z czego ponad 2,5 tys. zmarło⁵². Jak podaje Włodzimierz Kaczorowski, epidemia cholery zaczęła się rozprzestrzeniać w wojsku polskim po bitwie pod Iganiami 10 kwietnia 1831 r.⁵³

Przy wejściu na teren cmentarza od strony ul. Wyszomirskiego stoi pomnik ofiar I wojny światowej, który został zniszczony po zakończeniu II wojny światowej - dwie tablice z nazwiskami poległych za-

⁴⁴ Zob. J. Filipczyk, G. Schiller, *O życiu i śmierci w Opolu. Stary cmentarz miejski 1813-1963*, Opole 2017, s. 172.

⁴⁵ J. Poliwoda, *Gwiazda Ewy Demarczyk na tle śląskiej historii rodzinnej*, Opole 2013, s. 9.

⁴⁶ Tamże, s. 11.

⁴⁷ Tamże, s. 13.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Zob. J. Filipczyk, G. Schiller, dz. cyt., s. 172.

⁵⁰ APOp, sygn. 45/2926/358, s. 8.

⁵¹ J. Poliwoda, dz. cyt., s. 17-18.

⁵² W. Kaczorowski, *Wracamy na Łamy*, <https://uni.opole.pl/page/3954/wracamy-na-lamy-pisze-prof-wlodzimierz-kaczorowski> [dostęp: 07.02.2022 r.].

⁵³ W. Kaczorowski, *Zapobieganie epidemii cholery w rejencji opolskiej w latach 1831-1832 w świetle przepisów sanitarno-medycznych*, Opole 1996, s. 8.

Krzyż przydrożny przy skrzyżowaniu ul. Stanisława Wasylewskiego i ul. Kwoczka

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/61]

Kapliczka na cmentarzu przy ul. Wyszomirskiego

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/14]

Krzyż przy ul. Kwoczka 71

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/58]

Kapliczka św. Jana Nepomucena przy ul. Kwoczka 41

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/57]

Figura św. Barbary w kapliczce przy ul. Kwoczka 15

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0/2.1/11/65]]

tynkowano. W latach 1985-1989 pomnik został wyremontowany i wzbogacony o kolejne dwie tablice z nazwiskami mieszkańców poległych w czasie II wojny światowej. W 1997 r. pomnik znów zdewastowano, ale dzięki inicjatywie mieszkańców został gruntownie odnowiony w 2020 r.

Przy skrzyżowaniu ul. Wyszomirskiego z ul. Odrodzenia stoi drewniany krzyż, na którym kiedyś wisiała postać Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus przebita siedmioma strzałami. W 1976 r. drewno trzeba było wymienić, a postać Matki Boskiej zastąpiono postacią ukrzyżowanego Chrystusa⁵⁴.

Skręcając z ul. Odrodzenia w ul. Krapkowicką można zobaczyć w polu kolejny cmentarz. W 1910 r. cmentarz przy ul. Wyszomirskiego okazał się za mały i rozpoczęto poszukiwania działki, która nadawałaby się pod budowę nowego. Na ten cel wyznaczono wówczas działkę przy drodze z Wójtowej Wsi w kierunku Folwarku, korzystnie położoną - najbliższej zlokalizowany dom był oddalony o 50 m, a najbliższa studnia znajdowała się w odległości ok. 130 m od działki⁵⁵.

Wróćmy jednak do centrum Wójtowej Wsi. Przy ul. Kwoczka stoi trzykondygnacyjna kapliczka św. Barbary z dzwonem (sterowanym obecnie mechanicznie), którego bicie wzywa na modlitwę i oznajmia śmierć mieszkańców wioski. Na uwagę zasługuje fakt, że kapliczka ta została wpisana do katalogu zabytków sztuki⁵⁶. We wspomnianym katalogu uwzględniono również kolejną kapliczkę - św. Jana Nepomucena, patrona powodzi. Usytuowana jest ona bowiem nad rzeczką Olszanką, która podczas wiosennych roztopów zalewała pobliskie gospodarstwa⁵⁷.

Podążając dalej ul. Kwoczka można natrafić na kolejne dwa krzyże: jeden przy domu rodziny Wałęcko i drugi na końcu wsi. Ten pierwszy został postawiony w 1931 r. w miejscu starego krzyża, który stał tam już ponoć od 1900 r. Na uwagę zasługuje fakt, że widnieją na nim słowa modlitwy w języku polskim. Drugi krzyż, przy skrzyżowaniu ul. Stanisława Wasylewskiego i ul. Kwoczka, jest betonowy i opatrzony napisem w języku niemieckim, który informuje, że postawił go w 1927 r. Józef Baron. Krzyże postawione na początku i końcu wsi wyznaczały jej granice. Ponadto, opuszczając teren wioski przystawano przy nich, aby odmówić modlitwę.

Szczepanowice

Nazwa miejscowości Szczepanowice zalicza się do kategorii nazw patronimicznych, czyli utworzonych od imienia rodzowego, nazwiska lub przezwiska ojca⁵⁸. Według Henryka Borka pochodzi ona od imienia Szczepan (łac. Stephanus, obecnie Stefan)⁵⁹. Na przestrzeni wieków wspomniana nazwa zapisywana była na różne sposoby, co zapewne wiąże się z kompetencjami pisarza, którego zadaniem było jej uwiecznienie na piśmie⁶⁰. W spisie alfabetycznym autorstwa Johanna Georga Knie dzisiejsza dzielnica Opola występuje pod nazwami *Szczepanowitz*, *Szczepanowice*. Historyk podaje,

⁵⁴ Zob. *Kapliczki i krzyże Wójtowej Wsi*, <https://pl-pl.facebook.com/RadaDzielnicySzczepanowiceWojtowaWies/posts/383129765170128/> [dostęp 07.02.2022 r.].

⁵⁵ APOp, sygn. 45/52/318, s. 20.

⁵⁶ Zob. *Kaplica św. Barbary*, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/51581,opole-kaplica-sw--barbary.html> [dostęp: 07.02.2022 r.].

⁵⁷ Zob. *Kapliczka św. Jana Nepomucena*, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/51582,opole-kapliczka-sw-jana-nepomucena.html> [dostęp: 07.02.2022 r.].

⁵⁸ H. Borek, dz. cyt., s. 163.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ H. Niestrój, *Szczepanowice - zarys dziejów miejscowości*, <http://silesia.arcaion.pl/szczepanowice-zarys-dziejow-miejscowosci/> [dostęp 14.04.2022 r.].

że nazwę miejscowości zapisano w 1295 r. jako *Schepanowitz*, a w 1532 r. *Stczepanowitz*⁶¹. Według innych przekazów utrwalona została już we wcześniejszych źródłach z XIII w. jako *Szczepanowicz* w 1254 r. i *Szczepanowice* w 1278 r.⁶²

Jeszcze inną formę zapisu możemy zobaczyć na odcisku pieczęci gminnej z 1725 r., gdzie nazwa zapisana jest jako *Scepanowice*⁶³. Wizerunek na pieczęci należy do kategorii motywów leśnych - w polu pieczęci przedstawiono topór⁶⁴. Podobny wizerunek utrwalono na pieczęci Szczepanowicz z 1833 r. Nazwę miejscowości zapisano wówczas w postaci *Szczepanowiz*, a w polu pieczęci przedstawiono pień, topór i piłę⁶⁵.

W 1830 r. mieszkały tutaj 193 osoby w 23 domach, a tylko 8 mieszkańców było katolikami⁶⁶. Katolicy należeli do parafii św. Krzyża w Opolu⁶⁷, zaś ewangelicy mieli swój kościół w dalekim Pokoju. Szczepanowicze dzieci uczęszczały do szkoły katolickiej w Wójtowej Wsi. W swoich zapiskach Knie wspomina, że w 1778 r. w Szczepanowicach powstała szkoła ewangelicka. Na wschodnim krańcu miejscowości prężnie działała cegielnia, ale głównym źródłem utrzymania ludności było rolnictwo⁶⁸. W *Pogwarkach opolskich* mieszkańcy Szczepanowicz określani są jako „sałaciourze”, ponieważ mieszkało tam wielu rolników uprawiających warzywa⁶⁹.

Atrakcyjna lokalizacja Szczepanowicz przyciągała nowych mieszkańców - w 1855 r. mieszkało tu już 228 osób, a w 1861 r. 259⁷⁰. Miejscowość stopniowo była włączana do miasta. Jak wspominają redaktorzy książki *Opole. Dzieje i tradycja*: „[J]uż w 1919 r., podczas likwidacji majątku w Szczepanowicach, miasto zakupiło 11,4 ha lasu sosnowego, położonego w pobliżu majątku w Winowie, pozostałą część włączono do Opola w 1936 r.”⁷¹

W 1928 r. w „*Oppelner Zeitung*” ukazał się artykuł *Szczepanowitz vor vierhundert Jahren* (Szczepanowice przed 400 laty), w którym wymieniono imiona rolników mieszkających w tej miejscowości w 1. połowie XVI wieku. Byli to: sołtys Andreas Rzepka, Blasius Rzepka, Johann Ostras, Kaspar Suchy i wdowa Barbara Suchanek⁷².

Na terenie Szczepanowicz znajdował się też duży staw (niem. *Der große Szczepanowitzer Teich*), który do XX w. był największym zbiornikiem wodnym w okolicach Opola. Historyk J. G. Knie nadmienia, że był on co 3 lata nawadniany⁷³. Może też z tego powodu zbiornik ten został w latach 1936-1941 osuszony i w większości pokryty łąkami. W kartotece nazw topograficznych

61 J. G. Knie, dz. cyt., s. 624.

62 *Opole. Dzieje i tradycja*, dz. cyt., s. 373.

63 *Szczepanowice*, <https://pieczeciegminne.pl/1773-szczepanowicz-szczepanowice-obecnie-czesc-opola-iii/> [dostęp 14.04.2022 r.].

64 Tamże.

65 APOp, sygn. 45/2/413, s. 30 lub *Szczepanowice*, <https://pieczeciegminne.pl/1316-szczepanowicz-szczepanowice-obecnie-czesc-opola-i/> [dostęp 14.04.2022 r.].

66 J. G. Knie, dz. cyt., s. 624. W przypadku zapisu nazwy miejscowości z 1295 r. Knie mógł omyłkowo odnieść się do Szczepanowicz w powiecie niemodlińskim. Zob. CDS, t. 14, *Liber Foundationis Episcopatus Vratislaviensis*, red. J. W. Schulte, Breslau 1889, s. 99.

67 Zob. *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1867*, Breslau 1867, s. 99-100.

68 J. G. Knie, dz. cyt., s. 624.

69 S. Koszyk, *Pogwarki opolskie*, Katowice 1959, s. 52.

70 F. Triest, dz. cyt., s. 46.

71 *Opole. Dzieje i tradycja*, dz. cyt., s. 373.

72 APOp, sygn. 45/3212/508, s. 11.

73 J. G. Knie, dz. cyt., s. 624.

Plan Szczepanowicz z lat 1841-1858, na którym zaznaczono szczepanowicki staw

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/20/202]

Szczepanowik vor vierhundert Jahren.

(Eigener Bericht.)

Nicht Geschichte des Nachbardorfes Szczepanowik soll heut unseren Lesern aufgetischt werden. Ein unmittelbarer Zeuge der Vergangenheit, das alte Oppelner Herrschaftsgrundstück vom Jahre 1533, wird in den folgenden Zeilen etwas vom Dorfe Szczepanowik aus der Zeit vor vierhundert Jahren berichten.

Damals saßen fünf Bauern im Ort, die sechs Huben bebauten Land und sechs Huben Wüstung inne hatten. Vielseitig war die Arbeit dieser Leute, also die Leistungen an Arbeit jeglicher Art, zu der sie der Oppelner Herrschaft gegenüber verpflichtet waren. Da heißt es wörtlich:

Sie ackern und besäen auf den Wüstungen nach ihrem Vermögen. (Können) 8, 9, auch 10 Scheffel Haber, hauen, rechen und führen in die Scheuern. Sie haben auf ihrem Gut eine Wiese, die hauen sie, rechen es und führen das Heu zum Schloß mit Hilfe der Leute (gibt es) ungefähr 15 Huber Heu. Neben anderen Dörfern sind sie schuldig zu machen den Tharraz (Damm) an dem Teich auf ihrem Gut (d. h. dem fürstlichen Vorwerk), der zu dem Schloß gehört. Auch sind sie schuldig zu helfen, so man den Teich ficht; und so man den Teich abläßt, sind sie schuldig, den Sub (den ausgehobenen Schlamm) zu verschütten, also auf die Aeder auszugießen, mit den anderen von Komprachschüg; und sie führen Fässer und Pottting gleich Pottiche und andere Notdurft, was man mit ihnen befehlt. Sie sind schuldig zu

ackern den Garten in der Paschete (Wiskelstäl), wenn man es ihnen befehlt. Sie führen auch Brennholz zu der Küche ins Schloß, und was man sonst mit ihnen schafft. Zu dem Overtwehr und anderem Bau führen sie (Holz) neben dem Lande, das heißt neben anderen Dörfern. Sie gehen auf die Jagd und führen die Rege, was sie vermögen neben anderen Dörfern. Sie säen Rüben und führen es zum Schloß. Mit den Dörfern Bogtdorf, Plönitz und Kossowitz (wahrscheinlich Kossorowitz gemeint) halten sie einen Wächter, der im Dienste des Fürsten bzw. des Erbherren arbeitet; zur Bezahlung dieses Wächters geben sie von der Hufe 8 oder 9 Groschen.

Ein jeder, wie er sitzt, gibt 14 Groschen für den Zehnt zum böhmischen Predigtstuhl, also für den böhmischen Prediger in der Pfarrkirche. Der Schulze des Dorfes zahlt von seinen zwei Hufen an Wächterzins (Soluntschertzins) auf Weihnachten 12 Groschen und gibt auf Allerheiligentag zwei Pfund Pfeffer für die Herrschaft. Er befehlt die Zins (Abgaben) zu erheben, und bei der Arbeit ist er schuldig die Arbeiter zu beaufsichtigen.

Zum Dorf gehörten 4 wüste Gärten. Es zahlte an Zins zu Michaels 4 Goldgulden oder 3 f 12 g sowie 4 Malter 3 Scheffel Hafer zum Schloß, ferner 10 Hühner; an Küchenzins wurde ein unbestimmter Garbenzehnt sowie 1 Scheffel Hafer und Korn an die Pfarrkirche entrichtet.

A. Steinert.

Observatorium

Die gewaltig
Offseeländern
Energie verlore
vorübergehend
eingebrungen.
dringt vom M
dürften diese
ein schlagen.

Ausf

Zeitweise auf
wolkig mit ger
hältnismäßig n

blühte das G
dem Antrage
auf eine Geld

* Der Beginn
gegenwärtig b
Warenhauses
Ansammlungen
fenster ist eine
anderen eine
wird im ersten
ebenfalls mit

* Stadtheat
findet die zwe
und Trompete
A statt. Mit
8 Uhr — Du
liche Trauerspi

z miejscowości Szczepanowice uwzględniono też nową nazwę tego obszaru - *Die tiefen Wiesen* (głębokie łąki)⁷⁴.

7 listopada 1888 r. urodził się w Szczepanowicach duchowny, werbista i męczennik Teodor Sasała (Theodor Sonsalla)⁷⁵, który sakrament chrztu przyjął cztery dni później w kolegiacie opolskiej Świętego Krzyża. Jego rodzice - Andreas Sasała (Sonsalla) i Johanna z domu Gabriel - dbali o dobre wychowanie swoich dzieci w duchu wiary katolickiej. Pomimo początkowych obiekcji ze strony ojca, Teodor wstąpił 4 kwietnia 1903 r. do Niższego Seminarium Duchownego w Nysie⁷⁶. Naukę kontynuował w Wyższym Seminarium Duchownym w Domu Misyjnym św. Gabriela w Mödling pod Wiedniem⁷⁷, a święcenia prezbiteratu przyjął 8 września 1914 r. w Domu św. Krzyża w Nysie⁷⁸. Pomimo swojej postugi kapłańskiej, ojciec Sasała kontynuował pracę jako nauczyciel i wychowawca, m.in. w gimnazjum misyjnym w Górnej Grupie⁷⁹. W trakcie II wojny światowej wraz z innymi duchownymi przebywał najpierw w obozach tymczasowych, a ostatecznie trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, gdzie zmarł z wycieńczenia⁸⁰. Proces beatyfikacyjny męczenników II wojny światowej, w tym o. Sasały, rozpoczął się w 2003 r.

W 1930 r. w Szczepanowicach powstało Męskie Koło Śpiewacze (niem. Männer-Gesangsverein), które świętowało swoją rocznicę istnienia w restauracji W. Pawlika⁸¹. Zaś w 1958 r. przy ul. Stawowej 10 powstał Ludowy Klub Sportowy Comet⁸². Mieściła się tu również pracownia znanego artysty-rzeźbiarza Mariana Nowaka, znanego z realizacji wizji artystycznych w formach metalowych, charakteryzujących się silną ekspresją i dynamiką⁸³. W parafii św. Józefa znajdowała się wykonana przez artystę figurka ukrzyżowanego Chrystusa.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w 2010 r., ze względu na remont amfiteatru, 47. Krajowy Festiwal Polskiej Piosenki odbył się na terenie II kampusu Politechniki Opolskiej w Szczepanowicach. Na placu postawiona została olbrzymia konstrukcja mieszcząca zarówno scenę, jak i widowie⁸⁴.

Kościół św. Józefa w Opolu-Szczepanowicach

Najstarsi mieszkańcy Wójtowej Wsi i Szczepanowic pamiętają jeszcze czasy, kiedy na mszę świętą chodziło się do kościoła pw. św. Krzyża w Opolu. To właśnie dzięki inicjatywie ówczesnego proboszcza tejże parafii, ks. prałata Józefa Kubisa, wybudowano kościół św. Józefa w Szczepanowicach. Projekt budowy kościoła dla Wójtowej Wsi i Szczepanowic został już uwzględniony w programie natychmiastowym (niem. Sofortprogramm) na rok 1927, w którym dofinansowanie do budowy kościoła

⁷⁴ APOp, sygn. 45/51/1038, s. 2.

⁷⁵ APOp, sygn. 45/1026/15, nr. 99. Na marginesie aktu urodzenia adnotacja o śmierci: „Gestorben am 16.4.1940 in Oranienburg. St.A. Oranienburg, Nr. 2014/1940”.

⁷⁶ T. Morela, *O. Teodor Sasała SVD, męczennik drugiej wojny światowej*, Opole-Szczepanowice 2014, s. 59.

⁷⁷ Tamże, s. 66.

⁷⁸ Tamże, s. 72.

⁷⁹ Wieś położona w woj. kujawsko-pomorskim.

⁸⁰ Dokładne losy o. Teodora Sasały w czasie II wojny światowej opisuje T. Morela w rozdziale *Śmierć męczeńska o. Teodora Sasały SVD w KL Sachsenhausen*. Zob. T. Morela, dz. cyt., s. 87-140.

⁸¹ APOp, sygn. 45/3212/508, s. 14.

⁸² APOp, sygn. 45/224/5025, s. 16.

⁸³ Więcej informacji o życiu i twórczości można zaczerpnąć z katalogu wystawy rysunku M. Nowaka. APOp, sygn. 45/3322/131, katalog nr 11, s. 12.

⁸⁴ *Nowe dzielnice Opola*, dz. cyt., s. 49.

Artykuł z „Oppelner Zeitung” z 1928 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/0/508]

**Männer - Gesangsverein
Szczepanowitz**

Am Sonntag, den 19. April 1931 feiert
der Männer-Gesangsverein Szczepanowitz
in den Räumen des Gastwirts W. Pawlik
in Szczepanowitz das

1. Stiftungs-Fest

und gestattet sich hierzu Sie nebst werten
Angehörigen ergebenst einzuladen

Beginn: 19 Uhr
(7 Uhr abends)

Eintrittspreis: 0,50 RM. je Person
Diese Einladung gilt gleichzeitig als Einladungs

Der Vorstand   Der Festausschuß

Festfolge umzeitig

Opole, 19. April 1931

Zaproszenie na uroczystość rocznicy
powstania Męskiego Koła Śpiewaczego
19.04.1931 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/0/508]

Kościół św. Józefa w Opolu-Szczepanowicach w 1929 r.

[fot. autor nieznany, z broszury wydanej z okazji 90-lecia kościoła]

Wnętrze kościoła św. Józefa przed remontem

[fot. autor nieznany, ze zbiorów prywatnych M. Blach-Margos]

w Wójtowej Wsi miało wynieść 30 000 RM (niem. Reichsmark)⁸⁵. W piśmie z dnia 26.07.1927 r. uznano, że kwota ta będzie niewystarczająca i należy ją zwiększyć do 100 000 RM⁸⁶, a pod koniec roku wnioskowano już o kwotę 130 000 RM. Postulowano wówczas, aby wspomnianą kwotę wydać jeszcze w tym samym roku obrachunkowym na materiały budowlane i przygotowanie terenu pod budowę⁸⁷. Świątynię zaprojektował architekt Arthur Max Archilles Kickton z Poczdamu, a już wiosną 1928 r. rozpoczęła się budowa.

Jak ważna była nowa świątynia dla okolicznej ludności, okazało się podczas uroczystości wmurowania kamienia węgielnego 28.10.1928 r., której przewodniczył ks. prałat Józef Kubis. Szacowano bowiem, że w obrzędach wzięło udział ok. 3000 osób z Wójtowej Wsi, Szczepanowic, Winowa, Chmielowic, a także z samego Opolu. W trakcie uroczystości odczytano i podpisano spisany na pergaminie dokument założycielski, który włożono do miedzianej skrzynki, zalutowano, wpuszczono do ściany tylnej budynku i zamknięto marmurową tablicą⁸⁸.

Prace budowlane zakończyły się we wrześniu 1929 r., a już 6 października 1929 r., w słoneczną niedzielę, krótko po godz. 6 rano odbyła się uroczysta ceremonia poświęcenia nowego kościoła, którą odprawił 70-letni wówczas biskup ordynariusz diecezji wrocławskiej, ks. kardynał Adolf Bertram. Zaś o godz. 9:30 odbyła się dziękczynna msza św. pokonsekracyjna, którą odprawili m.in. ks. kardynał Adolf Bertram i kuratus⁸⁹ Karol Tokarz⁹⁰. W artykule opublikowanym 7 października 1929 r. w „Oppelner Zeitung” podkreślano, że tłumy wystrojonych ludzi spieszyły do nowego kościoła, który wyróżniał się na tle winowskich wzgórz⁹¹.

Pierwszym proboszczem parafii św. Józefa został ks. Karol Tokarz, który początkowo wynajmował mieszkanie w pobliżu kościoła - dopiero 16 czerwca 1931 r. wyrażono zgodę na zakup działek pod plebanię i ogród⁹². Proboszcz angażował mieszkańców w życie parafii - organizował pielgrzymki na Górę św. Anny, a corocznie na początku września świętowano „dożynki-żniwniak”⁹³. Funkcję proboszcza kościoła w Szczepanowicach pełnili kolejno: ks. Karol Tokarz (1929-1975), ks. Hubert Skomudek (1976-1991), ks. dr Zygmunt Lubieniecki (1991-2020), ks. dr Sławomir Pawiński (od 2020).

Ks. prałat Zygmunt Lubieniecki

Urodził się 16 lutego 1949 r. w Opolu. W domu rodzinnym przy ul. Spychalskiego mieszkał z rodzicami Bronisławą i Janem, oraz siostrą Alicją. Po ukończeniu Szkoły Podstawowej nr 8 w Opolu uczęszczał do Technikum Materiałów Wiążących w Opolu. W 1967 r. rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie-Opolu, które ukończył

⁸⁵ APOp, sygn. 45/1191/0/3/46, s. 1.

⁸⁶ APOp, sygn. 45/1191/0/3/50, s. 54.

⁸⁷ APOp, sygn. 45/1191/0/3/71, s. 891.

⁸⁸ Zob. [Anonim], *Bischofspredigt im neuen Gotteshaus. Der Festtag in Vogtsdorf*, „Oppelner Zeitung“ 1928, nr 251 z dnia 29.10.1928 r.

⁸⁹ Samodzielny duszpasterz bez praw proboszczowskich. Dawniej ustanawiany w kościołach filialnych lub nowo powstających parafiach. Zob. *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 6, *Kirchengeschichte bis Maximianus*, red. W. Kasper, Freiburg-Basel-Rom-Wien 1997, s. 541-542.

⁹⁰ [Anonim], *Bischofspredigt im neuen Gotteshaus...*, „Oppelner Zeitung“ 1928, nr 251.

⁹¹ Tamże.

⁹² APOp, sygn. 45/1191/0/3/646, s. 36.

⁹³ W zasobie APOp znajduje się zdjęcie przedstawiające korowód dożynkowy z 1931 r. Zob. APOp, sygn. 45/1/538/2.

Ks. prałat Zygmunt Lubieniecki

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0/2.1/111/-/4]

Opolskie kolędowanie w Szczepanowickim Betlejem

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

w 1974 r., ze względu na przerwę w latach 1968-1970 (zasadnicza służba wojskowa w Bartoszycach koło Olsztyna).

Święcenia kapłańskie w katedrze opolskiej przyjął z rąk księdza biskupa Franciszka Jopa 28 kwietnia 1974 r.⁹⁴ Był wikariuszem i duszpasterzem akademickim w parafiach: św. Franciszka w Zabrzu (1974-1976), św. Michała Archanioła w Gliwicach (1976-1980) oraz Najświętszego Serca Pana Jezusa w Raciborzu (1980-1982). W latach 1982-1991 był proboszczem parafii św. Bartłomieja w Jarnottówku. W tym okresie organizował już mecze piłkarskie, w których sam brał udział⁹⁵.

W 1991 r. został proboszczem parafii św. Józefa w Opolu-Szczepanowicach i Diecezjalnym Duszpasterzem Sportu i Kultury Zdrowotnej, czyli Kapelanem Sportu. Ksiądz prałat znany jest jako wielki miłośnik sportu, a w szczególności piłki nożnej. Opolanie widzą w księdzu Lubienieckim także „orędownika bezdomnych i opiekuna najstarszych”⁹⁶, który od 1994 r. organizował Wigilię dla osób samotnych i bezdomnych.

Od 1998 r. parafia św. Józefa zwana jest Opolskim Betlejem - w grudniu na placu koło plebanii budowana jest jedyna w swoim rodzaju szopka bożonarodzeniowa. W drugi dzień świąt opolanie i goście gromadzą się przy szopce na wspólnym kolędowaniu. W okresie Bożego Narodzenia ks. prałat organizował także spotkania oplatkowe ludzi sportu, podczas którego kibice, trenerzy, zawodnicy i działacze sportowi spotykali się przy szczepanowickiej szopce na tradycyjnym kolędowaniu. Za swą działalność charytatywną otrzymał wiele nagród i wyróżnień⁹⁷.

W 2020 r. ksiądz dr Lubieniecki przeszedł na emeryturę, ale nadal bierze aktywny udział w życiu kościoła i utrzymuje kontakt z parafianami.

Zakład Opiekuńczo-Lecznicy w Szczepanowicach

Prowadzony przez siostry franciszkanki zakład w Opolu-Szczepanowicach jest instytucją, z którą życie mieszkańców wiąże się od ponad 150 lat. To tu w pięknym ogrodzie spacerowały dzieci po katechezie, to tu zatrzymywała się - i zatrzymuje się do dziś - procesja Bożego Ciała, ale to też tu odwiedzamy naszych dziadków i chorych.

Jednak, aby poznać całą historię tego miejsca, musimy przenieść się aż do roku 1867, a dokładnie do dnia 14 marca 1867 r., kiedy to kuratus Rudolf Banner kupił od wdowy Johanny Bias z domu Pichaczek działkę nr 70 w Wójtowej Wsi i sprzedał ją ponownie - zgodnie z umową z dnia 25 kwietnia 1867 r. - mającej tutaj powstać Fundacji św. Franciszka (St. Franciskus-Stift)⁹⁸. Według testamentu z dnia 19 maja 1869 r. i aktu darowizny z dnia 19 marca 1874 r. wdowa Johanna Bias zapisała tej instytucji kwotę 3224 talarów⁹⁹. Fundacji wyznaczono następujące cele:

⁹⁴ Ks. Prałat Zygmunt Lubieniecki (1991-2020), <https://www.szczepanowice.opole.pl/parafia/historia-kosciola.html> [dostęp: 07.02.2022 r.].

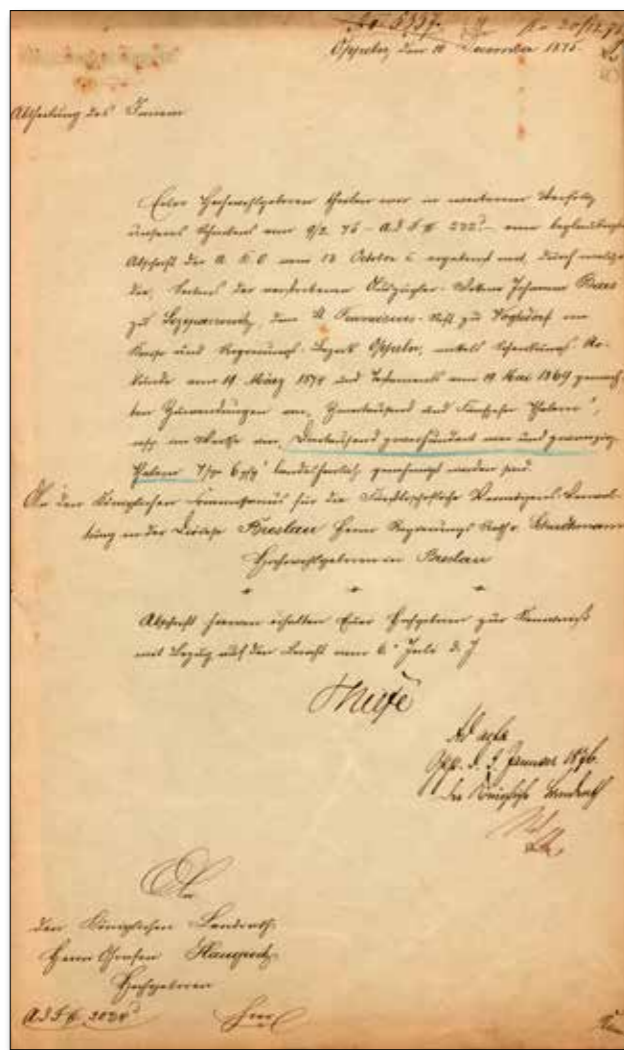
⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ J. Jasińska-Mrukot, *Symbol. Ksiądz Zygmunt Lubieniecki: - Odchodzę w poczuciu wypełnienia misji, którą Bóg mi zlecił*, <https://opowiecie.info/symbol-ksiadz-zygmunt-lubieniecki-odchodze-poczuciu-wypelnienia-misji-kto-ra-bog-mi-zlecil/> [dostęp: 07.02.2022 r.].

⁹⁷ Zob. P. Chyla, *Nie umiem dziękować Ci, Panie... Księga pamiątkowa dedykowana ks. dr. prałatowi Zygmuntowi Lubienieckiemu z okazji zakończenia pracy duszpasterskiej w parafii świętego Józefa w Opolu-Szczepanowicach*, Opolo-Szczepanowice 2020, s. 160.

⁹⁸ APOp, sygn. 45/1191/0/3/170, s. 6.

⁹⁹ APOp, sygn. 45/2/880, s. 20.

Pismo z dnia 10 grudnia 1875 r. informujące, że wdowa Franciszka Bias zapisała Instytutowi św. Franciszka kwotę 3224 talarów

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/0/16/880]

Zakład Opiekuńczo-Lecznicy w Szczepanowicach

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

1. Opieka ambulatoryjna nad chorymi z Wójtowej Wsi i Szczepanowic - opieka nad starymi wyuczniakami (emerytowanymi gospodarzami, którzy przekazali gospodarstwo w zamian za dożywotnie utrzymanie) w ich domach.

2. Opieka nad dziećmi rolników, którzy za dnia będą pracować w polu lub wykonywać inną pracę. Wieczorem dzieci będą wracały do rodziców.

3. Opieka nad katolickimi sierotami (dziewczynkami) i ich wychowanie - jeżeli pozwolą na to środki¹⁰⁰.

Z dniem 14 grudnia 1867 r. dom św. Franciszka stał się oficjalnie uznaną instytucją, w której pracowały dwie siostry z zakonu św. Franciszka w St. Mauritz koło Münster (Schwestern des hl. Franciscus vom Mutterhause St Mauritz bei Münster): siostra Gilla Gnotek jako przełożona i siostra Wencesłaja Radlik. Kuratorem zaś został wspomniany wcześniej Rudolf Banner¹⁰¹. Po pierwszych latach działalności zakład powiększył się i zmienił - dokupiono ziemię i zawieszono czynności związane z wychowaniem sierot. Ówczesna siostra przełożona zdecydowała, że do zakładu będą przyjmowane osoby stare i chore z całego powiatu po uiszczeniu opłaty w wysokości 50 fenigów za dzień. Kwota ta miała pokryć koszty związane z utrzymaniem. W 1930 r. opłata wzrosła do 1,50 RM za dzień¹⁰².

W latach 1923-1941 przełożonymi klasztoru były siostry: Lancycja (1923-1928), Józefina (1929-1935) i Agapina (1935-1941)¹⁰³. Siostry przełożone dbały nie tylko o rozwój zakładu, ale także o polepszenie warunków dla swoich podopiecznych. W tych latach powstały nowe budynki gospodarcze, jak np. stodoła, chlew, wozownia i warsztat¹⁰⁴. Trudności związane z II wojną światową nie ominęły także Fundacji św. Franciszka. Przetaczający się front odcisnął na niej swoje piętno - zakład został dotkliwie zniszczony, a mienie zrabowane¹⁰⁵. Jednak już w kwietniu 1945 r. przyjmowano pierwszych pensjonariuszy, a rok później zmieniono regulamin¹⁰⁶.

W latach pięćdziesiątych rozpoczął się trudny okres dla fundacji - została ona bowiem przekazana pod zarząd Zrzeszenia Katolików „Caritas”¹⁰⁷. W tym czasie ograniczono m.in. liczbę miejsc dla podopiecznych z 80 do 65, a wszelkie działania były kontrolowane przez wyżej wspomniany zarząd¹⁰⁸. Przy zakładzie funkcjonowało gospodarstwo pomocnicze wspierające jego działalność. Niestety, w 1965 r. część ziemi wchodzącej w jego skład przejęto pod budowę nowej szkoły w Szczepanowicach¹⁰⁹.

W latach siedemdziesiątych XX w. Zgromadzenie Sióstr Pielęgniarek wg III Reguły św. Franciszka prowadziło zakład (w tym czasie Dom Pomocy Społecznej „Caritas”) przy ul. Prószkowskiej 72. W celu zapewnienia swoim pensjonariuszom - których w 1973 r. było już 60 - jak najlepszych warunków, siostry prowadziły dalej gospodarstwo. Co więcej, posiadały wszystkie maszyny rolnicze przystosowane

¹⁰⁰ APOp, sygn. 45/1191/0/3/170, s. 51.

¹⁰¹ APOp, sygn. 45/2/880, s. 1.

¹⁰² APOp, sygn. 45/1191/0/3/170, s. 48 i 88.

¹⁰³ P. Stotko, *Śladami wiary naszych sióstr i braci. O klasztorze w Opolu-Szczepanowicach oraz siostrach zakonnych i kapłanach z Wójtowej Wsi*, Opole-Wójtowa Wieś 2020, s. 11.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ P. Stotko, dz. cyt., s. 12-13.

¹⁰⁶ Według nowego regulaminu zakładem kierowało kuratorium, w skład którego wchodziłi proboszcz parafii św. Józefa i jej trzech przedstawiciele, mianowani przez Administrację Apostolską Śląska Opolskiego. Zob. P. Stotko, dz. cyt., s. 14.

¹⁰⁷ P. Stotko, dz. cyt., s. 14.

¹⁰⁸ Tamże, s. 15.

¹⁰⁹ Tamże, s. 17.

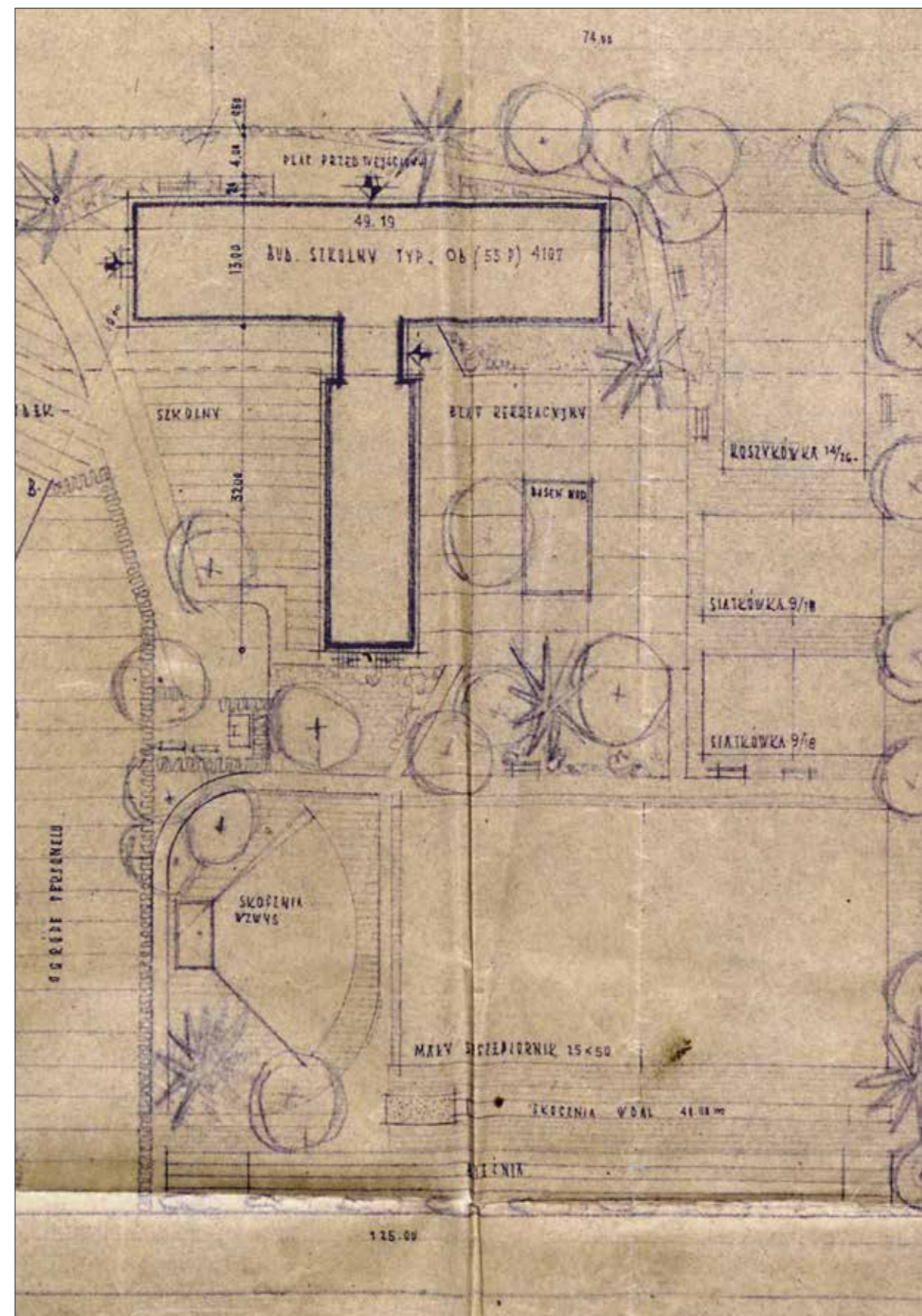
dla 2 koni, aby móc uprawiać przyległą do zakładu ziemię¹¹⁰. W latach dziewięćdziesiątych dom przeznaczony był dla osób przewlekle chorych, dorosłych obojga płci, niewymagających leczenia szpitalnego, u których starość, przewlekła choroba lub ciężkie kalectwo spowodowały konieczność zapewnienia im ogólnej opieki¹¹¹.

Mimo iż siostry dbały o budynek i jego otoczenie, zakład wymagał wówczas remontu. Ponieważ nie udało się zrealizować tego przedsięwzięcia, podjęto decyzję o budowie nowego domu. Wmurowanie kamienia węgielnego i poświęcenie placu budowy pod nowy zakład, którego budowa finansowana była przez Prowincję Amerykańską, odbyło się 29 czerwca 2004 r. Pod koniec 2005 r. poświęcono nowo wybudowany budynek, w którym znajduje się 105 miejsc dla chorych.

Szkoła podstawowa w Szczepanowicach

Istnienie w Szczepanowicach szkoły ewangelickiej, o której pisze J. G. Knie w swoim alfabetycznym spisie miejscowości¹¹², nie zostało potwierdzone w materiałach archiwalnych. Dzieci katolików ze Szczepanowic do 1905 r. uczęszczały do szkoły w Wójtowej Wsi. W 1905 roku wybudowano szkołę w Szczepanowicach. W 1912 r. w ramach wizytacji lekarza powiatowego stwierdzono kilka usterek w budynku szkolnym, dotyczących np. pieców w klasie IV i mieszkania jednego z nauczycieli¹¹³. W 1923 r. przedstawiciel Związku Szkolnego (niem. Schulverbandvorsteher) zwrócił się do Starostwa Powiatowego w Opolu o weryfikację wniosku o dofinansowanie remontu szkoły. Szczepanowice były bowiem zadłużone - mieszkali tu głównie robotnicy, urzędnicy niższego szczebla oraz drobni przedsiębiorcy i rolnicy, których zarobki, w związku ze wzrostem cen, były bardzo niskie¹¹⁴.

W 1931 r. szczepanowiccy nauczyciele wnioskowali o środki na budowę nowej szkoły¹¹⁵. Ich podanie zostało rozpatrzone pozytywnie, gdyż sale lekcyjne były bardzo małe, ławek było tak dużo, że stały blisko okien i pieców, a dzieci mogły przemieszczać się jedynie wąskim przejściem. Sala, w której uczyły się starsze dzieci, położona była przy ruchliwej ulicy, a gwar i ruch zakłócały lekcje do tego stopnia, że trzeba było je przerywać. Co więcej, brakowało podwórka szkolnego, na którym dzieci mogłyby się bawić w trakcie przerw - z podwórka korzystał m.in. dyrektor szkoły i przechowywał na nim obornik, który w lecie brzydko pachniał¹¹⁶. W 1932 r. w szczepanowickiej szkole zwolniła się posada nauczyciela, o którą zabiegało wiele wykwalifikowanych osób, m.in. Richard Ploch, który kładł nacisk na zajęcia sportowe i techniczne¹¹⁷. Jego podanie zostało rozpatrzone jednak negatywnie, ponieważ kandydat nie spełniał oczekiwań¹¹⁸. Rok później podjęto decyzję o rozbudowie szkoły, która dotychczas posiadała tylko 4 sale lekcyjne, w których mieścili się uczniowie z 5 klas. Stało się jasne, że od 1 kwietnia 1934 r. niezbędnych będzie 6 sal lekcyjnych. Jednocześnie postanowiono rozbudować mieszkania nauczycieli: Stellmacha (wyprowadził się do nowego domu) i Kielpińskiego (zgodził się na przeprowadzkę)¹¹⁹.

Szkic lokalizacyjny szkoły w Szczepanowicach z 1957 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/224/0/67.1/6600]

¹¹⁰ APOp, sygn. 45/2026/2364, s. 44.

¹¹¹ APOp, sygn. 45/2663/118, s. 9.

¹¹² J. G. Knie, dz. cyt., s. 624.

¹¹³ APOp, sygn. 45/52/289, s. 33.

¹¹⁴ APOp, sygn. 45/1191/0/3/3756, s. 79.

¹¹⁵ Tamże, s. 104.

¹¹⁶ Tamże, s. 112.

¹¹⁷ APOp, sygn. 45/1191/0/3/3757, s. 73.

¹¹⁸ Tamże, s. 74.

¹¹⁹ Tamże, s. 259.

Uczniowie korzystali z tego budynku prawdopodobnie do 1959 r. Wraz z rozpoczęciem nowego roku szkolnego (1 września 1959 r.) nauka odbywała się w nowym budynku szkolnym przy ul. Wróblewskiego 7, o którego otoczenie zadbali sami uczniowie, sadząc drzewa, krzewy i kwiaty. Podobnie jak w przypadku szkoły w Wójtowej Wsi, tak i tu (do 1996 r.) uczniowie klas I-III uczyli się w tzw. „starej szkole”. Podczas uroczystości nadania szkole imienia Henryka Sienkiewicza, która odbyła się w 123. rocznicę urodzin pisarza (5 maja 1969 r.), odsłonięto także tablicę pamiątkową poświęconą patronowi.

Ochotnicza Straż Pożarna w Szczepanowicach

W 1927 r. Ochotnicza Straż Pożarna w Szczepanowicach dołączyła do Powiatowego Związku Straży Pożarnych w Opolu Miasto i Wsie (niem. Kreis-Feuerwehr-Verband Oppeln Stadt und Land)¹²⁰. Z materiałów archiwalnych wynika jednak, że OSP w Szczepanowicach powstała w 1925 r. Na jej przewodniczącego wybrano wówczas naczelnika gminy Langoscha, który dowodził początkowo 30-osobową grupą. W piśmie z dnia 4 czerwca 1925 r. wspomniano również, że w budżecie na 1925 r. uwzględniono 1000 marek na zakup sikawek i pozostałego wyposażenia dla straży¹²¹.

W późniejszych latach do Starostwa Powiatowego w Opolu wpływały pisma z prośbą o zamówienie dodatkowego sprzętu dla OSP Szczepanowice, co wskazuje na prężne działanie tejże jednostki. Potrzebne też było miejsce, w którym jednostka mogłaby przechowywać sprzęt, co wynika z pisma z dnia 2 września 1927 r. Do starostwa zgłosił się naczelnik gminy Szczepanowice i oznajmił, że sikawka gminy była przechowywana dotychczas w remizie, w której teraz stoją pojazdy. Z tego też powodu sikawka leżała na podwórku, co świadczyło o tym, jak konieczna była rozbudowa¹²². W 1929 r. rozpoczęto budowę składu dla OSP i wnioskowano o dofinansowanie zakupionego sprzętu¹²³. Liczba strażaków należących do jednostki stale rosła - OSP Szczepanowice liczyło w 1934 r. 79 członków, a w 1935 r. już 95 ochotników¹²⁴.

Działalność OSP wznowiono po II wojnie światowej. Jednostka posiadała wówczas samochód GM STAR 25 oraz motopompy. W latach siedemdziesiątych XX w. Komendant Wojewódzki Straży Pożarnych wyposażył jednostkę ze Szczepanowic w nowy samochód i sprzęt, honorując tym samym jej zaangażowanie w ciągłą walkę z żywiołem. Podczas powodzi w 1997 r. jednostka OSP Szczepanowice czynnie brała udział w ewakuacji ludności i akcjach ratunkowych. Woda nie oszczędziła też siedziby OSP przy ul. Stawowej, która była zatopiona na wysokość ok. 1 metra. Jednak dzięki wspólnej pracy i wsparciu finansowemu szybko uporządkowano budynek i przyległy teren. W 2016 r. rozpoczęła się przebudowa remizy strażackiej, którą pomimo problemów zakończono w 2019 r. Ochotnicza Straż Pożarna w Szczepanowicach jest częścią wspólnoty, która nie tylko pomaga w nagłych wypadkach, ale także wspiera i dba o dobro mieszkańców na co dzień. To strażacy z OSP kierują ruchem podczas procesji Bożego Ciała, to oni dbają o bezpieczeństwo podczas festynów, dożynek i innych imprez.

¹²⁰ E. Talar, *Geschichte des Feuerlöschwesens der Stadt Oppeln*, Oppeln 1928, s. 47.

¹²¹ APOp, sygn. 45/2/1119, s. 96.

¹²² APOp, sygn. 45/2/1119, s. 226.

¹²³ APOp, sygn. 45/2/1130, s. 293.

¹²⁴ APOp, sygn. 45/2/1113, s. 372.

OSP Szczepanowice pilnująca Szczepanowickiego Betlejem

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

Wóz OSP Szczepanowice w korowodzie dożynekowym w 2007 r.

[fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu

- Zespół nr 1, Naczelne Prezydium Prowincji Górnośląskiej w Opolu, sygn. 538.
Zespół nr 2, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, 880, 1113, 1119, 1130.
Zespół nr 51, Urząd do Spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa w Opolu, sygn. 1038.
Zespół nr 52, Lekarz Powiatowy w Opolu, sygn. 289, 318.
Zespół nr 178, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 696.
Zespół nr 224, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu, sygn. 5025.
Zespół nr 1191, Rejencja Opolska Wydział I, sygn. 5740.
Zespół nr 1191, Rejencja Opolska Wydział II, sygn. 46, 50, 71, 170, 646, 3756, 3757, 3785, 3786.
Zespół nr 1026, Urząd Stanu Cywilnego w Szczepanowicach, sygn. 15, 29, 30.
Zespół nr 2026, Urząd Wojewódzki w Opolu, sygn. 2364.
Zespół nr 2663, Urząd Wojewódzki w Opolu, sygn. 118.
Zespół nr 2926, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Zarząd Okręgu w Opolu, sygn. 358, 437.
Zespół nr 3212, Spuścizna Romana Horoszkiewicza, sygn. 508.
Zespół nr 3322, Stowarzyszenie „Klub Związków Twórczych” w Opolu, sygn. 131.

Źródła drukowane

- CDS, t. 14, *Liber Fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, red. H. Markgraf, J. W. Schulte, Breslau 1889.
CDS, t. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301-1315*, red. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1892.
„Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten” 1883.
Knie J. G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845.
Poliwoda W., *Wspomnienia 1913-1939*, Opole 1974.
Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1867, Breslau 1867.
Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 roku, opr. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.
Triest F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Erste Hälfte*, Breslau 1865.
Zimmermann F. A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, Brieg 1784.
Uchwała Nr XXIII/348/12 Rady Miasta Opola z dnia 23 lutego 2012 r. w sprawie utworzenia Dzielnicy Szczepanowice-Wójtowa Wieś oraz nadania jej Statutu, <https://www.infor.pl/akt-prawny/U74.2012.049.0000478,uchwala-nr-xxiii34812-rady-miasta-opola-w-sprawie-utworzenia-dzielnicy-szczepanowice-wojtowa-wies-oraz-nadania-jej-statutu.html> [dostęp: 18.08.2021 r.]

Literatura

- [Anonim], *Bischofspredigt im neuen Gotteshaus. Der Festtag in Vogtsdorf*, „Oppelner Zeitung” 1928, nr 251 z dnia 29.10.1928 r.
Borek H., *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988.
Chyla P., *Nie umiem dziękować Ci, Panie... Księga pamiątkowa dedykowana ks. dr. prałatowi Zygmuntowi Lubienieckiemu z okazji zakończenia pracy duszpasterskiej w parafii świętego Józefa w Opolu-Szczepanowicach*, Opole-Szczepanowice 2020.
Damroth K., *Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung*, Bytom 1896.
Filipczyk J., Schiller G., *O życiu i śmierci w Opolu. Stary cmentarz miejski 1813-1963*, Opole 2017.
Ildzikowski F., *Opole: dzieje miasta do 1863 roku*, red. ks. S. Baldy, Opole 2002.
Kaczorowski W., *Zapobieganie epidemii cholery w rejencji opolskiej w latach 1831-1832 w świetle przepisów sanitarno-medycznych*, Opole 1996.
Kalinowska-Wójcik B., *Rodło - symbol Polski, do którego dążymy...*, [w:] *Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX-XX wieku*, red. B. Linek, A. Michalczyk, Opole 2015, s. 97-100.
Koszyk S., *Pogwarki opolskie*, Katowice 1959.
Lexikon für Theologie und Kirche, t. 6, *Kirchengeschichte bis Maximianus*, red. W. Kasper, Freiburg-Basel-Rom-Wien 1997.
Morela T., *O. Teodor Sasała SVD, męczennik drugiej wojny światowej*, Opole-Szczepanowice 2014.
Opole. Dzieje i tradycja, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajączkowska, Opole 2011.
Opole. Monografia miasta, red. W. Dziewulski, F. Hawranek, Opole 1975.
Panic I., *Jak my ongiś godali. Język mieszkańców Górnego Śląska od średniowiecza do połowy XIX wieku*, Cieszyn-Kraków 2015.

- Poliwoda J., *Gwiazda Ewy Demarczyk na tle śląskiej historii rodzinnej*, Opole 2013.
Pobóg-Lenartowicz A., *Św. Wojciech. Patron Opola*, [w:] *Opolanie znani i nieznani. Średniowiecze*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2009, s. 11-22.
Pobóg-Lenartowicz A., *Święty Wojciech*, Kraków 2011.
Pobóg-Lenartowicz A., *Od opola do Opola. Popularna historia miasta*, Opole 2017.
Pobóg-Lenartowicz A., *Saint Adalbert - the Apostle of Silesia*, „Folia Historica Cracoviensia”, 2017, Vol. 23(1), p. 91-103.
Schrötter F. Frhr. v., *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig 1930.
Stotko P., *Śladami wiary naszych siostr i braci. O klasztorze w Opolu-Szczepanowicach oraz siostrach zakonnych i kapłanach z Wójtowej Wsi*, Opole-Wójtowa Wieś 2020.
Talar E., *Geschichte des Feuerlöschwesens der Stadt Oppeln*, Oppeln 1928.

Strony internetowe

- Historia szkoły*, <http://www.psp28.opole.pl/index.php/historia-szkoly> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Janowski A., *Święty Wojciech patronem szkoły w Opolu*, <https://nto.pl/swiety-wojciech-patronem-szkoly-w-opolu/ar/4206089> [dostęp: 12.04.2022 r.]
Jasińska-Mrukot J., *Symbol. Książd Zygmunt Lubieniecki: Odchodzę w poczuciu wypełnienia misji, którą Bóg mi zlecił*, <https://opowiecie.info/symbol-ksiazd-zygmunt-lubieniecki-odchodze-poczuciu-wypelnienia-misji-ktora-bog-mi-zlecił/> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Kaczorowski W., *Wracamy na Łamy*, <https://uni.opole.pl/page/3954/wracamy-na-lamy-pisze-prof-wlodzimierz-kaczorowski> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Kaplica św. Barbary, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/51581,opole-kaplica-sw--barbary.html> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Kapliczka św. Jana Nepomucena, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/51582,opole-kapliczka-sw--jana-nepomucena.html> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Kapliczki i krzyże Wójtowej Wsi, <https://pl-pl.facebook.com/RadaDzielnicySzczapanowiceWojtowaWies/posts/383129765170128/> [dostęp 07.02.2022 r.]
Ks. Prałat Zygmunt Lubieniecki (1991-2020), <https://www.szczepanowice.opole.pl/parafia/historia-kosciola.html> [dostęp: 07.02.2022 r.]
Niestrój H., *Szczepanowice - zarys dziejów miejscowości*, <http://silesia.arcaion.pl/szczepanowice-zarys-dziejow-miejscowosci/> [dostęp 14.04.2022 r.]
Nowe dzielnice Opola. Informator dla mieszkańców, Opole 2017, <https://www.opole.pl/dla-mieszkanca/o-dzielnicach> [dostęp 07.02.2022 r.]
Pótrolnicy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/polrolnicy;3961558.html> [dostęp: 12.04.2022 r.]
Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z 15 października 1975 r. w sprawie przyłączenia Wójtowej Wsi do Opola, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19750350197> [dostęp: 08.06.2021 r.]
Szczepanowice, <https://pieczecieginne.pl/1773-szczepanowicz-szczepanowice-obecnie-czesc-opola-iii/> [dostęp 14.04.2022 r.]
Uroczystość nadania imienia i poświęcenia sztandaru, <http://psp28.opole.pl/index.php/2011/314-ppsp-nr-28-im-sw-wojciecha-w-opolu> [dostęp: 12.04.2022 r.]
Wójtowa Wieś, <https://pieczecieginne.pl/1333-vogtsdorf-wojtowa-wies-i/> [dostęp 14.04.2022 r.]

Spis ilustracji

Pod zamieszczonymi w książce zdjęciami zostały podane źródła ich pochodzenia. Autorki tekstów dołożyły wszelkich starań, aby ustalić autorów lub właścicieli tych materiałów, jednak czasem okazało się to niemożliwe. W takich przypadkach prosimy zainteresowane osoby o kontakt z autorkami.

Dożynki w Wójtowej Wsi w 1931 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1/0/2.1/61/538/2]	1
Szkic elewacji kościoła w Groszowicach z 1886 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/19/90]	11
Rysunek odręczny wsi Czarnowąsy według map katastralnych [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/487]	15
Pieczęć Czarnowąs z 1833 r. przedstawiająca św. Norberta [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/413]	15
Pieczęć Czarnowąs z 1911 r. przedstawiająca św. Norberta [Starczewska-Wojnar A., <i>Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933</i> , Opole 2020, s. 397]	15
Karta Urzędu do spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa, ukazująca utrwalone w źródłach historycznych zapisy nazwy miejscowości Czarnowąsy [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/51/589]	17
Prepozytura czarnowąska z 1751 r. - rycina autorstwa Friedricha Bernharda Wenera [F.W. Wernher, <i>Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens, Pars I</i> , Breslau 1750-1800, s. 209]	17
Pismo dotyczące powołania nowego obszaru dworskiego Czarnowąs (Czarnowanz), powstałego z połączenia Krzanowic i Czarnowąs [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/2351]	18
Gospoda „Pod Arendą” [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kałuża” w Czarnowasach]	21
Wykopaliska w Czarnowasach - naczynia sfotografowane w miejscu ich odkrycia, 1975 r. [fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/355]	21
Kościół pw. Bożego Ciała i św. Norberta w Czarnowasach, 1933 r. [fot. autor nieznan, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/8/0/49/567]	22
Kartka pocztowa przedstawiająca zamek, sierociniec i willę „Gabriel” w Czarnowasach, 1907 r. [Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu]	22
Dom Opieki w Czarnowasach, lata 1900-1945 [fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4133]	23
Kościół św. Anny tuż przed pożarem [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/159]	25
Spalony kościół św. Anny w Czarnowasach, 2005 r. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]	25
Kościół pw. Bożego Ciała i św. Norberta przy klasztorze w Czarnowasach, stan obecny [fot. Magdalena Knieja]	26
Zabytkowa baszta [fot. Magdalena Knieja]	29
Pomnik poległych w czasie I wojny światowej [fot. Magdalena Knieja]	29
Pozostałości fortyfikacji klasztornej [fot. Magdalena Knieja]	30
Figura św. Jana Nepomucena usytuowana na cmentarzu parafialnym w Czarnowasach [fot. Magdalena Knieja]	30
Makieta Elektrowni Opole, 1983 r. [foto. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2579/4044]	31
Tabela ilustrująca zatrudnienie kadry fachowej w jednostkach lecznictwa zamkniętego w powiecie opolskim, 1969 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/226/2348]	32
Budynek w którym mieściła się Izba Porodowa w Czarnowasach, stan obecny [fot. Magdalena Knieja]	32

Uczniowie w szkolnych ławach, lata 1952-1955 [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kałuża” w Czarnowasach]	34
Antoni Janik (1905-1985 r.) - nauczyciel, założyciel LZS Swornica w Czarnowasach [http://www.swornica.pl/viewpage.php?page_id=2, dostęp: 13.03.2022 r.]	34
Fragment planu z zaznaczoną rzeką Swornitze, od której LZS Czarnowąsy wzięły swoją nazwę [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3201/103]	35
Herb klubu „Swornica” [http://www.swornica.pl/fotki/historia/foto2v1.jpg, dostęp: 13.03.2022 r.]	35
Wycinek prasowy dotyczące publikowanych przez mniejszość polską w Niemczech wiadomości ukazujących się w Gazecie Opolskiej, 1920 r. [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 16-17.01.1920]	37
Wycinek prasowy dotyczące publikowanych przez mniejszość polską w Niemczech wiadomości ukazujących się w Gazecie Opolskiej, 1920 r. [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 06.03.1920]	37
Wycinek prasowy dotyczące publikowanych przez mniejszość polską w Niemczech wiadomości ukazujących się w Gazecie Opolskiej, 1920 r. [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 08.03.1920]	37
Oddziały francuskie z ramienia Międzysojusznicy Komisji Rządzącej i Plebiscytowej, stacjonujące na Górnym Śląsku [foto. autor nieznan, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/465/5]	37
Miejscowa ludność przed gospodą „Popiołek”, obecnie w tym miejscu znajduje się zakład fotograficzny [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kałuża” w Czarnowasach]	38
Kartoteka Tajnej Policji Państwowej w Opolu, karta na nazwisko Slotta Josef z Czarnowas, który był zaangażowany w działania propolskie, lata 1935-1945 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/56/8689]	38
Plan sytuacyjny kąpieliska z 1927 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/28]	40
Pismo z ozdobnym logo Huty Szkła [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/10686]	41
Przed cukiernią w Czarnowasach [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych „Foto Kałuża” w Czarnowasach]	41
Dożynki w Czarnowasach w 1987 r. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]	41
Marek Kapłon z ukochaną perkusją [fot. Wojciech Ziemiński, zdjęcie ze zbiorów prywatnych Marka Kapłona]	43
Wielki protest w Opolu przeciw rozdzieleniu podopolskich gmin i włączeniu ich części do Opola, 2016 r. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0]	44
Szkic sytuacyjny groszowickiego dominium z 1877 roku [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/4.8/723]	49
Groszowicki kościół na rycinie Friedricha Wenera [F.W. Wernher, <i>Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibungdes Herzogthums Schlesiens, Pars I</i> , Breslau 1750-1800, s. 282]	49
Mapa komunikacyjna Opola z 1882 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4944]	51
Szkic inwentaryzacyjny organów sporządzony na potrzeby renowacji w 1913 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/631]	52
Fasada kościoła pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Groszowicach. Szkic z 1886 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/19/86]	56
Pieczęć Parafii Rzymskokatolickiej w Groszowicach przedstawiająca wizerunek Św. Katarzyny Aleksandryjskiej [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/2/8832]	57
Budynek szkolny „A”, tzw. „Pestalozzische Schule” [H. Dienweibel, <i>Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz</i> , Opatów 1936, s. 19]	57
Plan sytuacyjny zabudowań parafii rzymskokatolickiej oraz szkoły w Groszowicach z 1924 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/3594]	58

Polska reklama praktyki dentystycznej z 21 sierpnia 1920 r. [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]	60	Przedstawienie teatralne w Grudzicach [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Katarzyny Kaniut]	84
Informacja o założeniu Związku Śpiewaczego „Gwiazda” [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]	60	Pojawiające się w lokalnej prasie zaproszenia do udziału w wydarzeniach organizowanych przez grudzicką społeczność [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska”, 1920]	84
Anons z „Gazecie Opolskiej” informujący o zajęciach z czytania i pisania po polsku [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]	60	Spotkania przedstawicieli Związku Polaków w Niemczech przy ul. Strzeleckiej, lata 30-te XX w. [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Katarzyny Kaniut]	86-87
Raport dotyczący wieczorku polskich kolęd zorganizowanego przez harcerzy i Związek Śpiewaczy „Gwiazda” [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/97]	61	Informacja o obchodach 13-lecia powstania Polsko-Katolickiego Towarzystwa Młodzieży w Grudzicach [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Młody Polak w Niemczech” 1937]	89
Fotografia Ferdinanda von Prondzynskiego, dyrektora generalnego cementowni w Groszowicach [H. Dienwebel, <i>Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz</i> , Oppeln 1936, s. 59]	62	Pismo dotyczące powołania Ochotniczej Straży Pożarnej w Grudzicach dnia 21.08.1927 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1119]	91
Willa rodziny Prondzynskich [https://wroclaw.fotopolska.eu/Opole/b47038,Hotel_Villa_Park.html?f=1327478-foto]	62	Rachunki na zakup wyposażenia dla grudzickich strażaków [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1119]	92
Fotografia Leo Kowohla, burmistrza Groszowic [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/608]	65	Zdjęcie z obchodów 55-lecia OSP w Grudzicach w 1982 r. [fot. autor nieznan, ze zbioru fotografii OSP w Grudzicach]	93
Drzewo genealogiczne rodziny Kowohl [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/608]	65	Proporzycy z okazji 55-lecia OSP w Grudzicach [fot. autor nieznan, ze zbioru fotografii OSP w Grudzicach]	93
Nagłówek pism groszowickiej cementowni Portland [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/404]	66	Odpis protokołu ze spotkania, które odbyło się 07 lutego 1877 r. w Opolu, w sprawie utworzenia szkoły w Grudzicach [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/3/3597]	95
Szkice projektowe urządzeń suszarni [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/5/404]	66	Uczniowie Szkoły Podstawowej w Grudzicach, rok szkolny 1970/1971 [fot. autor nieznan, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2926/639]	96-97
Plan Groszowic z zaznaczonym stadionem i kąpieliskiem [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4952]	67	Plan przedstawiający położenie strzelnicy w Grudzicach, 1910 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/5/1560]	99
Kąpielisko i plaża w Groszowicach [H. Dienwebel, <i>Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz</i> , Oppeln 1936, s. 21]	70	Jerzy Szczakiel ze swoimi kolegami z drużyny Kolejarza Opole, lata 70. XX wieku [fot. Jerzy Stępilewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]	100
Stadion w Groszowicach [H. Dienwebel, <i>Festschrift zur Siebenhundertjahrfeier 1236-1936 der Industrie- u. Landgemeinde Groschowitz OS. Beiträge zur Chronik der Gemeinde Groschowitz</i> , Oppeln 1936, s. 23]	70	Jerzy Szczakiel na stadionie żużlowym w Opolu, lata 90. XX w. [fot. Jerzy Stępilewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]	100
Fotografia przedstawiająca budynek Fundacji św. Józefa [https://wroclaw.fotopolska.eu/42490,foto.html]	71	Zdjęcie lotnicze Nowej Wsi Królewskiej [fot. Jerzy Stępilewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	105
Wyciąg katastralny z opisem zabudowań należących do Fundacji św. Józefa [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2631/148]	71	Plan sytuacyjny Nowej Wsi Królewskiej, XX w. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2634/247]	105
Mapa katastralna Grudzie z 1854 r. z naniesionymi zmianami z lat 1861 i 1865 [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2631/195]	75	Wykaz gospodarzy z Urbarza Gminy Nowa Wieś Królewska, lata 1799-1803 [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/1]	106
Karta Urzędu do spraw Górnośląskiego Krajoznawstwa, ukazująca utrwalone w źródłach historycznych zapisy nazwy miejscowości Grudzie [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/51/405]	75	Pieczenie Gminy Nowa Wieś Królewska używane do roku 1930, przedstawiające literę N, a nad nią orła - godło państwowe [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/413 i sygn. 45/1078/174]	106
Wnętrze grudzickiej świątyni [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]	77	Pieczęć napisowa Gminy Nowa Wieś Królewska, przemianowanej na Bolko, używana w latach 1930-1945 [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/324]	106
Nowy grudzicki kościół [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]	77	Plan sytuacyjny gminy Nowa Wieś Królewska z zaznaczonym miejscem na plac targowy [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2634/976]	107
Mapa ewidencyjna gruntów, na której zaznaczony jest kościół w Grudzicach [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2026/2389]	78	Widokówka przedstawiająca kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Nowej Wsi Królewskiej, 1915 r. [Muzeum Śląska Opolskiego, sygn. MŚO-H_5896_776a]	109
Zdjęcie z poświęcenia budowy kościoła [fot. autor nieznan, ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]	78	Fragment listy darczyńców biorących udział w zbiórce funduszy na budowę kościoła w Nowej Wsi Królewskiej [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/195]	109
Pocztówka z pozdrowieniami z Grudzie, na której widoczny jest budynek Nadleśnictwa [Ze zbiorów prywatnych Pani Beaty Orel]	80	Zdjęcie z obchodów 100-lecia istnienia kościoła, 2005 r. [fot. Jerzy Stępilewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	111
Ogłoszenie o sprzedaży drewna w Nadleśnictwie Grudzie [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Oppelner Kreis-Blatt” 1908]	80	Plan miasta Opoli, na którym widoczna jest Nowa Wieś Królewska z zaznaczonym cmentarzem, 1811 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/17/66]	113
Pismo dotyczące „przejścia w stan spoczynku” Hugo von Ehrensteina [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/27/102840]	81	Rysunek techniczny kostnicy, która miała powstać w Nowej Wsi Królewskiej, autorstwa Schneidera, 1912 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/41/249]	113
Pojawiające się w lokalnej prasie zaproszenia do udziału w wydarzeniach organizowanych przez grudzicką społeczność [Zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Gazeta Opolska” 1920]	83		

Wykopaliska archeologiczne potwierdzające istnienie na terenie Nowej Wsi Królewskiej osady i cmentarzysk. Wykopaliska przeprowadzono w 2000 r. na ul. Zielonej [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	114	Kapliczka na cmentarzu przy ul. Wyszomirskiego [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/14]	143
Rysunek wejścia do kostnicy, mającej powstać w Nowej Wsi Królewskiej, autorstwa Josefa Mainki, 1900 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, 45/41/249]	114	Krzyż przy ul. Kwoczka 71 [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/58]	143
Projekt nowej szkoły podstawowej w Nowej Wsi Królewskiej, 1911 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/30/76]	116	Kapliczka św. Jana Nepomucena przy ul. Kwoczka 41 [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/57]	143
Budynek „starej” szkoły w trakcie przebudowy na hospicjum, 2006 r. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	116	Figura św. Barbary w kapliczce przy ul. Kwoczka 15 [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0/2.1/11/65]	144
Lista uczniów klasy I a „nowej” szkoły podstawowej [Archiwum Państwowe w Opolu, 45/41/197]	117	Plan Szczepanowic z lat 1841-1858, na którym zaznaczono szczepanowicki staw [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/20/202]	147
Nagłówek druku firmowego Oppelner Portland Cement-Fabriken vorm. F.W. Grundmann [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/30/243]	119	Artykuł z „Oppelner Zeitung” z 1928 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/0/508]	148
Pieczętka firmowa cementowni Giesla [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4000]	119	Zaproszenie na uroczystość rocznicy powstania Męskiego Koła Śpiewaczego 19.04.1931 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3212/0/508]	148
Budowa jazu koźłowo-iglicowego na Odrze, w tle widoczne zabudowania cementowni Grundmanna [fot. Gebr. Katzbach. Sammlung TU Architekturmuseum Berlin, nr inw. BZ-F 15,005; <i>Ujarzmianie Odry. Regulacja rzeki w XIX wieku w obrębie rejencji opolskiej</i> , Opole 2014, s. 59]	120-121	Kościół św. Józefa w Opolu-Szczepanowicach w 1929 r. [fot. autor nieznany, z broszury wydanej z okazji 90-lecia kościoła]	150
Projekt budowy mieszkań dla pracowników zatrudnionych w cementowni „Bolko”, 1904 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/82/46]	122	Wnętrze kościoła św. Józefa przed remontem [fot. autor nieznany, ze zbiorów prywatnych M. Blach-Margos]	150
Kwestionariusz osobowy Adolpha Giesla, który był właścicielem cementowni w Nowej Wsi Królewskiej oraz zasiadał w radzie miejskiej [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/4000]	122	Ks. prałat Zygmunt Lubieniecki [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/0/2.1/11/-/4]	152
Wykaz miejscowości podlegających tzw. Spritzen Societat w Nowej Wsi Królewskiej [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1107]	125	Opolskie kolędowanie w Szczepanowickim Betlejem [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	152
Pieczęć Ochotniczej Straży Pożarnej w Nowej Wsi Królewskiej [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/1112]	125	Pismo z dnia 10 grudnia 1875 r. informujące, że wdowa Franciszka Bias zapisała Instytutowi św. Franciszka kwotę 3224 talarów [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/0/16/880]	154
Widokówka przedstawiająca sklep Johanna Szczeszyńskiego oraz kościół w Nowej Wsi Królewskiej z 1905 r. [Wojewódzka Biblioteka Publiczna]	127	Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Szczepanowicach [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	154
Zdjęcie z zawodów na stadionie żużlowym, lata 70. XX w. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/144]	127	Szkic lokalizacyjny szkoły w Szczepanowicach z 1957 r. [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/224/0/67.1/6600]	157
Pomnik poświęcony poległym w I wojnie światowej mieszkańcom Nowej Wsi Królewskiej [fot. autor nieznany, zasób biblioteczny Archiwum Państwowego w Opolu, „Heimat-Kalender für den Kreis Oppeln” 1927]	128	OSP Szczepanowice pilnująca Szczepanowickiego Betlejem [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	159
Mapa komunikacyjna Opola z 1882 r. z zaznaczonymi miejscowościami Wójtową Wsią i Szczepanowicami [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/0/65/4944]	133	Wóz OSP Szczepanowice w korowodzie dożynkowym w 2007 r. [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790]	159
Plan zagospodarowania przestrzennego Wójtowej Wsi z lat 1938-1942 [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/2/5740]	135		
Ul. Krapkowicka w czasie powodzi w 1997 r. [fot. Christian Schikora, ze zbiorów prywatnych M. Blach-Margos]	136		
Pieczęć gminna Wójtowej Wsi z 1934 r. z wizerunkiem skrzyżowanych grabi i motyki [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/2/413, s. 526]	136		
Pismo z dnia 18 grudnia 1910 r. w sprawie konieczności rozbudowy szkoły w Wójtowej Wsi [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/3/3785]	139		
Bracia Wojciech i Józef Poliwodowie przy wierzchowcach [fot. autor nieznany, Poliwoda W., <i>Wspomnienia 1913-1939</i> , Opole 1974, s. 154]	141		
Akt urodzenia na nazwisko Adalbert Poliwoda [Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1026/0/2.1/30]	141		
Krzyż przydrożny przy skrzyżowaniu ul. Stanisława Wasylewskiego i ul. Kwoczka [fot. Jerzy Stemplewski, Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3790/2/2.1/11/-/61]	143		

